بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلیٰ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی سیستان و بلوچستان

پایهٔ دهم

دورهٔ دوم متوسطه

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	**استان‌شناسی سیستان و بلوچستان پایهٔ دهم دورهٔ دوم متوسطه ـ ۱۱۰۳۱۶**
پدیدآورنده :	**سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی**
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	**دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری**
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	**علیرضا میر ، لیلا میرشکاری (اعضای گروه تألیف) زیر نظر کارشناسان گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری ـ سیّداکبر میرجعفری، حسن ستایش (ویراستار)**
مدیریت آماده‌سازی هنری :	**اداره کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
شناسه افزوده آماده‌سازی :	**احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) ـ طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری ،طراح گرافیک و طراح جلد) ـ شهرزاد قنبری (صفحه‌آرا) ـ فاطمه باقری‌مهر، فاطمه گیتی‌جبین، نوشین معصوم‌دوست، فاطمه پزشکی، حمید ثابت‌کلاچاهی، ناهید خیام باشی (امور آماده‌سازی)**
نشانی سازمان :	**تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شمارهٔ ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir**
ناشر :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران ـ کیلومتر ۱۷ جادهٔ مخصوص کرج ـ خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۵ـ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹ـ۳۷۵۱۵**
چاپخانه :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»**
سال انتشار و نوبت چاپ :	**چاپ دهم ۱۳۹۹**

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۶ - ۱۹۸۰ - ۰۵ - ۹۶۴ - ۹۷۸ ISBN 978 -964 - 05 - 1980 - 6

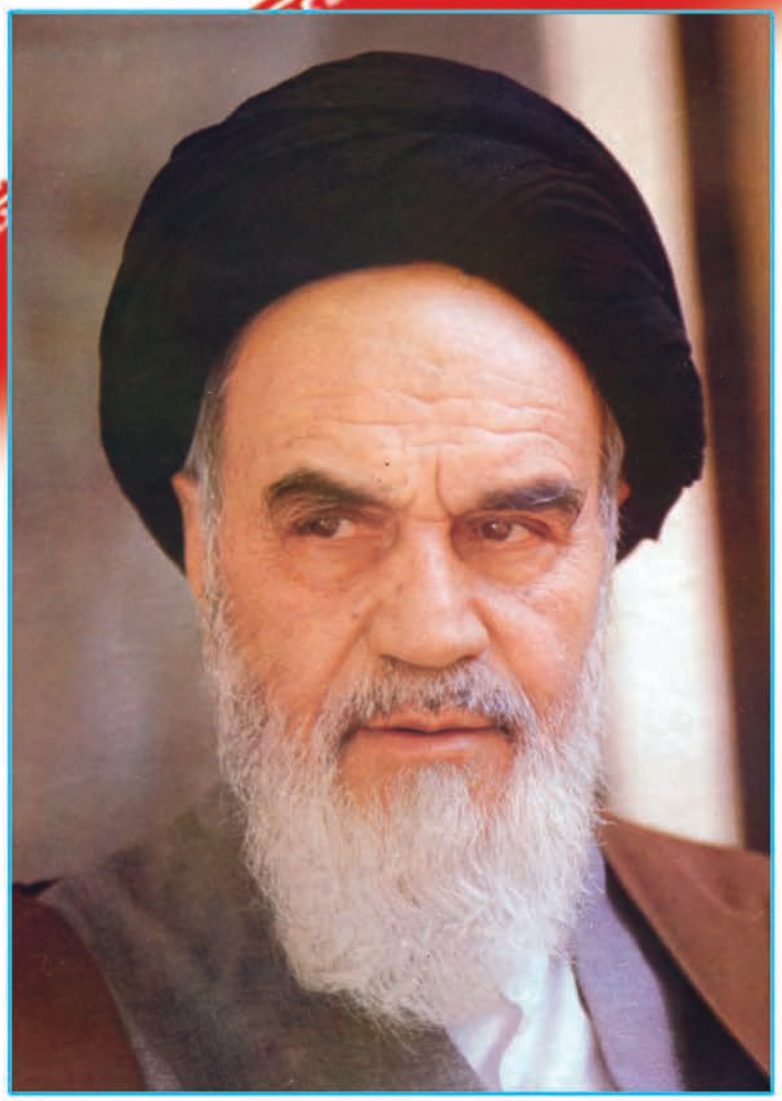

نهضت برای اسلام نمی‌تواند محصور باشد در یک کشور و نمی‌تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنبالهٔ نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همهٔ عالم است.

امام خمینی (قُدِّسَ سِرُّهُ)

دریای خزر
سرزد از افق، مهر خاوران
فروغ دیدهٔ حق باوران
بهمن، فرا ایمان ماست
پیامت ای امام
استقلال، آزادی نقش جان ماست
شهیدان، پیچیده در گوش زمان فریادتان
پاینده مانی و جاودان
جمهوری اسلامی ایران
خلیج فارس
بحر
تنب بزرگ
تنب کوچک
ابوموسی
دریای عمان

فهرست

فصل اوّل: جغرافیای طبیعی استان سیستان و بلوچستان ۱

درس اوّل : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان ۲

درس دوم : ناهمواری‌های استان و نحوهٔ شکل‌گیری آن ۵

درس سوم : آب و هوای استان ۸

درس چهارم : منابع طبیعی استان ۱۴

درس پنجم : مسائل زیست‌محیطی و راه حل‌های آن ۳۲

فصل دوم: جغرافیای انسانی استان سیستان و بلوچستان ۳۷

درس ششم : تقسیمات سیاسی استان ۳۸

درس هفتم : شیوه‌های زندگی در استان ۴۳

درس هشتم : جمعیت استان ۵۴

فصل سوم: ویژگی‌های فرهنگی استان سیستان و بلوچستان ۵۸
درس نهم : مردم شناسی فرهنگی استان (آشنایی با آداب و رسوم) ۵۹

فصل چهارم: پیشینه و مفاخر استان سیستان و بلوچستان ۶۷
درس دهم : گذشتهٔ استان و مراکز اوّلیّهٔ تمدّن ۷۰
درس یازدهم : نقش مردم استان در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی ۷۶

فصل پنجم: توانمندی‌های استان سیستان و بلوچستان ۸۵
درس دوازدهم : گردشگری در استان ۸۶
درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصاد استان ۹۷

فصل ششم: شکوفایی استان سیستان و بلوچستان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ۱۰۵
درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان ۱۰۶
درس پانزدهم : چشم‌انداز آیندهٔ استان ۱۱۶

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامهٔ استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعهٔ این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینهٔ تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آیندهٔ جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوّهٔ یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبهٔ محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامهٔ استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همهٔ امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حلّ آن، راه‌حل‌های خلّاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش دربارهٔ محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعهٔ شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه‌تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فنّاورانهٔ کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبهٔ ایران عزیز تلاش کنند. در ادامهٔ این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّهٔ رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

استان سیستان و بلوچستان از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران

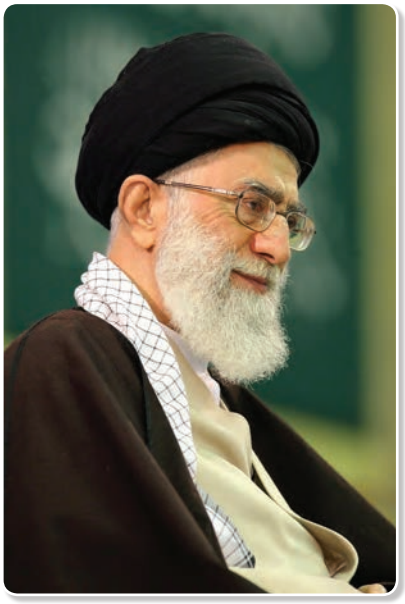

این استان برای شخص من، استان خاطره‌هاست. به گذشتهٔ ذهن خود که مراجعه می‌کنم، یادگارهای ذهنی فراوان از این استان به صورت پی‌درپی در طول سالیان، موجود است. اگر چه این خاطره‌ها برخی ناهنجاری‌ها و تلخی‌ها را دارد؛ اما شیرینی آنها بیشتر است. در دوران رژیم طاغوت، تبعید تلخ بود اما آشنایی با مردم عزیز این استان بسیار شیرین بود. در سال‌های قبل از انقلاب، یعنی سال پنجاه‌وشش و پنجاه‌وهفت که به توفیق جبری در این استان اقامت داشتم، گنجینه‌ای از زیبایی‌ها و خاطره‌های شیرین در ذهن من انباشته شد. سال‌ها قبل از آن هم مردم عزیز و مؤمن همین شهر زاهدان از زبان من حقایقی را دربارهٔ نهضتِ تازه آغاز شده اسلامی شنیدند. در سال ۱۳۴۲ در همین شهر زاهدان دل‌های گرم و با محبّت مردم این جرئت و امید را به من بخشید که بتوانم دربارهٔ حسّاس‌ترین مسائل آن روز با آنها حرف بزنم. البته عکس‌العمل رژیم جبّار طاغوت سخت بود. مأموران در همین فرودگاهی که امروز وارد زاهدان شدم، مرا به هواپیما سوار و به قزل‌قلعهٔ تهران منتقل کردند. ممکن است این خاطره به نظر تلخ بیاید؛ اما به شما صادقانه عرض کنم این یکی از شیرین‌ترین خاطره‌های زندگی من در دوران مبارزات طولانی با طاغوت است؛ زیرا من آن روز زاهدان و مردم آن را کشف کردم و از مرد و زن، سیستانی و بلوچ، یزدی و بیرجندی و کرمانی و سایر اقوامی که در این استان هستند، محبّت‌ها دیدم و آنها را شناختم. در سال ۱۳۵۶ که بار دیگر در حال تبعید به زاهدان و از آنجا به ایرانشهر آمدم، این آشنایی به من کمک کرد تا بتوانم به اعماق دل پُر محبّت و گرم مردم این استان راه پیدا کنم.

محرومیت‌هایی که در این استان دیدم، یک انگیزهٔ قوی و آرزوی بزرگ در من به‌وجود آورد و آن اینکه باید به این استانِ با این همه استعداد و به این مردم با این همه صفا کمک کرد تا بتوانند زندگی سعادتمند و لایق شأن خود را در پیش گیرند. لذا بعد از پیروزی انقلاب، اوّلین حکم مأموریتی که امام رضوان اللّٰه‌علیه صادر کردند، حکمی به این بندهٔ حقیر برای سفر به استان سیستان و بلوچستان بود، من آمدم و مناطق گوناگون این استان را از نزدیک دیدم و انقلاب وظیفهٔ خود را در قبال این استان حس کرد. از جنوبی‌ترین نقاط استان، از منطقهٔ چابهار و نیکشهر و بنت و فَنّوج و اِسپکه و غیره تا مناطق شرقی این استان، منطقهٔ سراوان و جالق و سرباز و از مناطق شمالی این استان، منطقهٔ زابل و دریاچهٔ هامون تا غرب این استان، منطقهٔ بَزمان و دَلگان و چاه‌هاشم و جازموریان و غیره خبرها گرفتم، با مردم این مناطق نشستم، داخل کپرها رفتم و با دردها و رنج‌های این‌ها که در دوران رژیم طاغوت بر روی هم انباشته و متراکم شده بود، آشنا شدم. انقلاب خود را در قبال سیستان و بلوچستان موظّف دید و کار از روزهای اوّل شروع شد. جهاد سازندگی و اجتماعات و جمعیت‌های مردمی خودجوش در این مناطق مشغول کار شدند. جوانان امروز زاهدان و ایرانشهر و چابهار و زابل نمی‌دانند که گذشتهٔ این استان چگونه بود. اگر گذشته وحشتناکِ زندگی در این استان تصویر شود، معلوم می‌شود که نظام اسلامی در این منطقه چه خدمات بزرگ و گرانبهایی انجام داده است. اما آن حقیقتی که از یاد من نمی‌رود و امیدوارم یکایک مسئولان همیشه آن را به یاد داشته باشند، این است که این استان چندین برابر آنچه که به آن خدمت شده، نیازمند خدمت است. محرومیت‌هایی که بر اثر تسلّط طولانی پادشاهان جبّار و بی‌فکر و بی‌کفایت بر مردم این استان تحمیل شده است، باید در طول مدّت برطرف شود. این استان از لحاظ وضع هوا ــ که برای کشاورزی بسیار مساعد است ــ از لحاظ معدن، از لحاظ آبزیان و شیلات، از لحاظ مسیر ترانزیت تجاری، از لحاظ مردم با استعداد و از لحاظ داشتن مرزهای طولانی، استان حسّاسی است. مرز آبی و خاکی این استان، هزار و پانصد کیلومتر است. مسائل این استان در دل خود تهدیدهایی دارد که می‌شود آنها را به فرصت‌ها تبدیل کرد و از فرصت‌ها استفاده نموده تا تهدیدها را برطرف کرد.

یکی از برجستگی‌های مهم این استان، ایمان عمیق اسلامی مردم، چه سنّی و چه شیعه است. ایمان عمیق اسلامی، یکی از نقاط قوّت این مردم است. لذا نظام اسلامی که امروز پرچم عزّت اسلام را در دنیا به دست گرفته و قدرتمندانه با صدای بلند از اسلام و قرآن دفاع می‌کند، متّکی به حمایت این ایمان‌ها و دل‌هاست. شما مردم استان سیستان و بلوچستان از ایمان برخوردارید و اسلام را از بُن دندان و با همهٔ وجود قبول دارید. البته باید مراقب باشید که دشمنان اسلام این همزیستی و برادری بین شیعه و سنّی را به هم نزنند. یکی از افتخارات ما این است که مردم ما در نقاطی که تفاوت‌های مذهبی و قومی وجود دارد و امکان و زمینهٔ اختلاف هست، از درگیری و اختلاف قومی و مذهبی پرهیز می‌کنند. دشمنان این را نمی‌پسندند. جنگ شیعه و سنّی برای دشمنان اسلام خیلی قیمت دارد. اختلاف و تفرقه میان امّت اسلامی موجب می‌شود که معنویت، طراوت، قدرت، شکوه و عظمت ائتلاف ملی شما را در هم بشکند و همان‌طور که قرآن فرموده است «و تذهب ریحکم».

در بین شهدای این استان، صدها شهید در زاهدان، صدها شهید در زابل، صدها شهید در ایرانشهر و در نقاط دیگر هم شیعه و هم سنّی هست و خون این‌ها در جبهه با یکدیگر مخلوط شد. چرا به جبهه رفتند؟ چرا جنگیدند و چرا از مرزهای ایران عزیز دفاع کردند؟ چون ایران پرچم عزّت اسلام را در دست دارد و اسلامی است. آنچه که امروز برای ما در منطقهٔ سیستان و بلوچستان در درجه اوّل اهمیت قرار دارد، عمران، آبادی و پیشرفت اقتصادی با ایجاد زیر بناهای لازم، با باز کردن راه تجارت سالم و جلوگیری از تجارت‌های ناسالم، با مقابله با اشرار و مفسدان، با تأمین آب در حدّی که ممکن است، با ایجاد صنایع، با کشف و باروری و استخراج معادن ــ که این استان معادن خوبی هم دارد ــ و با توسعهٔ کشاورزی و دامداری است. امروز نظام جمهوری اسلامی این کارها را بر عهدهٔ خود قرار داده است. ان‌شاءالله با کمک مردم و با سرمایه‌گذاری‌های دولتی و ملی این کارها باید به تدریج پیش برود. به نظر من، افق و آینده درسطح کشور و در این استان روشن است.

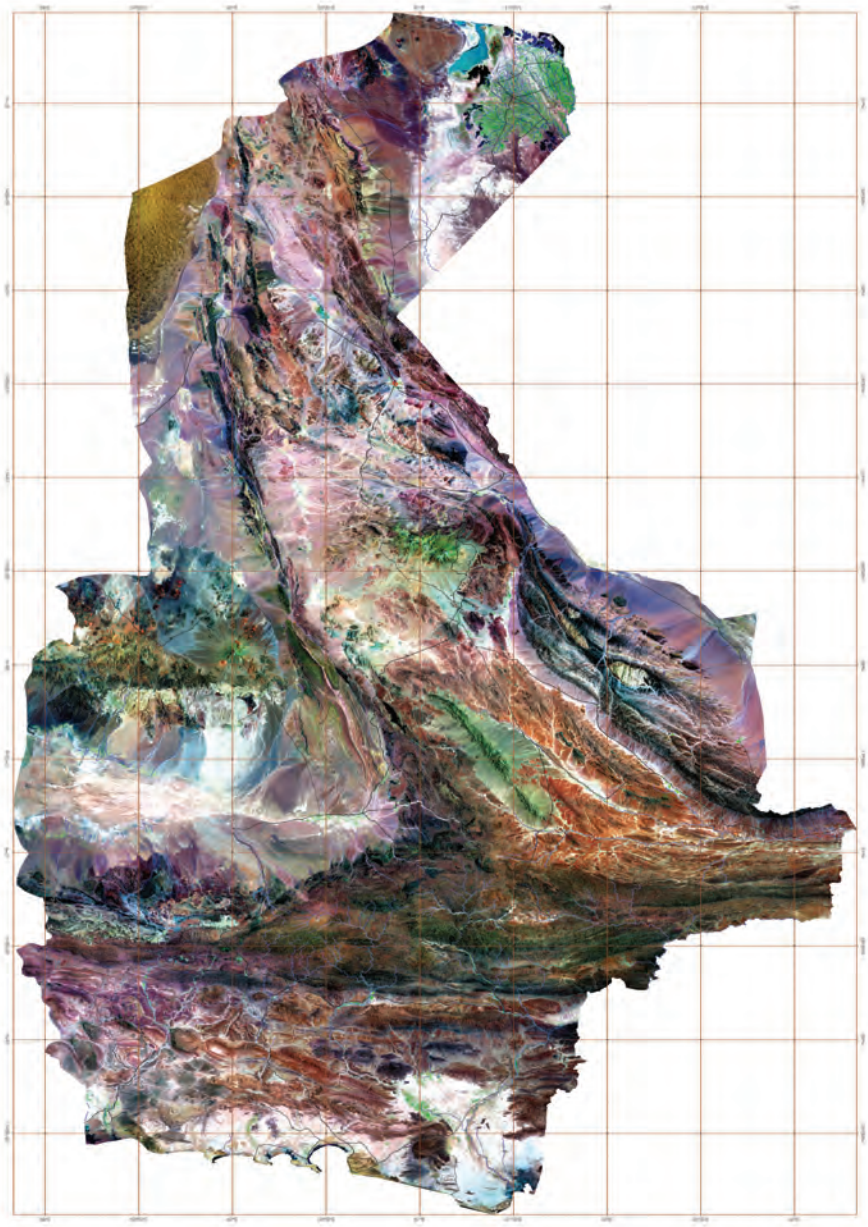

۱۳۷۷

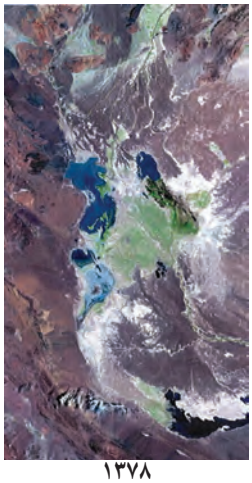

۱۳۷۸

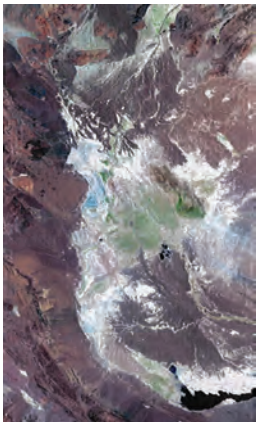

۱۳۷۹

تغییرات دریاچه هامون طی سال‌های ۷۹ــ۱۳۷۷

تصویر ماهواره‌ای استان سیستان و بلوچستان

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat -7 است که از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت‌عنوان تصویر گویا شده شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکهٔ مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اوّل

جغرافیای طبیعی استان سیستان و بلوچستان

درس اوّل : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

آیا می‌دانید استان ما،سیستان و بلوچستان در کجای ایران واقع شده است؟

استان سیستان و بلوچستان با وسعتی برابر ۱۸۱۷۸۵کیلومتر مربع در جنوب شرقی ایران واقع شده است و دارای حدود ۱۲۰۰کیلومتر مرز با دو کشور افغانستان و پاکستان و ۳۰۰ کیلومتر نوار ساحلی با دریای عمان است.

این استان ۱۱/۰۳ درصد مساحت کشور را فرا گرفته، و پهناورترین استان کشور است.

شکل ۱ــ۱ــ نقشهٔ تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جغرافیای طبیعی استان

ــ آیا می‌دانید نقطهٔ مرزی مشترک ایران، افغانستان و پاکستان کجاست؟

ــ آیا می‌دانید شرقی‌ترین طول جغرافیایی ایران و استان از کدام نقطهٔ مرزی می‌گذرد؟

نقطهٔ مرزی مشترک ایران با دو کشور افغانستان و پاکستان، خط‌الرأس ملک سیاه کوه در دهستان حُرمک شهرستان زاهدان است.

اوّلین شعاع نوری خورشید در شرقی‌ترین طول جغرافیایی (نصف‌النهار ۶۳ درجه و ۲۰ دقیقه)،مرز دهستان کوهک،بخش بم پشت (سراوان) با کشور پاکستان به سرزمین ایران می‌تابد.

شکل ۲ــ۱ــ موقعیت جغرافیایی استان

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

با استفاده از نقشهٔ تقسیمات سیاسی ایران جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید :

۱ــ استان سیستان وبلوچستان از شمال با استان..... همسایه است.

۲ــ استان ما از غرب با استان‌های..... و..... هم جوار است.

۳ــ استان ما از جنوب به..... محدود است.

۴ــ استان ما از شرق با کشورهای..... و..... هم مرز است.

بیشتر بدانیم

رصدخانهٔ نیمروز نصف‌النهار واقعی جهان : با نگاهی به نقشهٔ جهان و جایگاه جغرافیایی سیستان درمی‌یابیم که نهادن نام «نیمروز» به اینجا بی‌مناسبت نبوده؛ زیرا وقتی خط نصف‌النهار یا نیمروز از آنجا می‌گذشته، دنیای مسکونی پیشین رابه دو نیمهٔ مساوی تقسیم می‌کرده است. به بیان دیگر زمانی‌که نور خورشید درست روی شکاف و دریچهٔ نصف ساختمان رصدخانه‌های سیستان ، می‌تابید، آفتاب از کشور ژاپن در خاور(شرق) تا جزیره‌های خالدات قناری در باختر(غرب) دیده می‌شد بنابراین «نیمروز» نامی علمی برای رصدخانهٔ سیستان بوده و با تابیدن نور خورشید به نصف‌النهار، جهان به دو نیمه روشن (قبل از ظهر در شرق و بعدازظهر در غرب) تقسیم می‌شده است. به این انگیزه دانشمندان نجوم ایران، در روزگار پیشین این بخش از ایران را «ایالت نیمروز» می‌خواندند. کهن‌ترین رصدخانهٔ شناخته شده در سرزمین نیمروز یا سیستان در شهر زابل(زاول) بوده که کنگ دژ نام داشته است، این سرزمین در عرض ۳۳/۵ درجه در وسط دو ساحل شرقی و غربی خشکی جهان واقع شده است.انتقال نصف‌النهار مبدأ به پاریس(فرانسه) و بعداً به گرینویچ (انگلستان) نه براساس مبنای صحیح و علمی بلکه براساس زور همراه مرکز قدرت جهان جابه‌جا شده است.

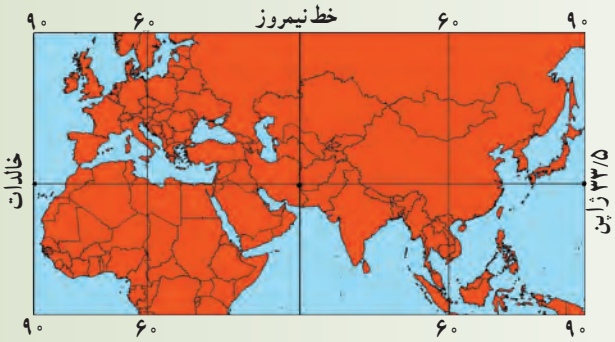

شکل ۳ــ ۱ــ نقشهٔ موقعیت جغرافیایی نصف‌النهار مبدأ واقعی جهان(در زابل)

درس دوم: ناهمواری‌های استان و نحوهٔ شکل‌گیری آن

ناهمواری‌های استان

به تصویر زیر توجه کنید.

آیا می‌دانید از نظر جغرافیای طبیعی، استان سیستان وبلوچستان چگونه به وجود آمده است؟

شکل ۱ــ۲ــ نقشهٔ ناهمواری‌های استان

سیستان وبلوچستان سرزمینی است که بخش شمالی آن هموار و تحت تأثیر فرایند دورهٔ کواترنر قرار دارد، بخش مرکزی آن مرتفع و کوهستانی و جنوب استان بیشتر کوهستانی و تحت تأثیر دورهٔ ترشیاری و دوران سنوزوییک است. غرب استان بخشی از چالهٔ طبیعی است. در این درس به بخش‌هایی از آنها اشاره می‌شود.

الف ــ سرزمین‌های هموار

۱ــ دشت سیستان : سرزمینی هموار و آبرفتی است که در آن بخشی از لایه‌های آبرفتی دورهٔ کواترنر بر روی توده‌های سنگ‌های آذرین قرار گرفته است. ادامهٔ این سرزمین هموار در جنوب، شامل دشتک است که تا سفید آبه در غرب گسترش دارد.

شکل ۲ــ۲ــ دشت آبرفتی سیستان

۲ــ جلگهٔ باهوکلات : جنوب استان سرزمینی هموار و جنوب‌شرقی آن منطقهٔ دشتیاری است که از بقایای دوران سنوزوییک محسوب می‌شود.

شکل ۳ــ۲ــ جلگهٔ باهوکلات

ب ــ کوهستان‌ها

بیشتر بخش‌های استان را کوهستان‌ها تشکیل داده‌اند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از : کوه تفتان، کوه خواجه، کوه بزمان، کوه بیرگ و... .

۱ــ کوه تفتان : این کوه در دورهٔ کواترنر به وجود آمده و منشأ آتشفشانی دارد، هم‌اکنون نیز نیمه فعال است و گاز گوگرد و بخار آب از دهانهٔ آن خارج می‌شود. کوه تفتان، در شمال شهرستان خاش با ارتفاع حدود ۳۹۴۱ متر از سطح دریا واقع شده است.

۲ــ کوه خواجه : این کوه تنها پدیده برجستهٔ طبیعی است که با ارتفاع ۶۰۹ متر از سطح دریا در دشت سیستان قرار دارد.

۳ــ کوه بزمان : این کوه با ارتفاع ۳۵۰۳ متر از سطح دریا در شمال غرب ایرانشهر در منطقهٔ بزمان قرار دارد.

۴ــ کوه بیرگ : این کوه در قسمت شمال غربی زابلی با ارتفاع ۲۷۴۰ متر از سطح دریا قرار گرفته و در دورهٔ ترشیاری به وجود آمده است.

بیشتر بدانیم

ــ سرزمین مرتفع استان شامل شهرهای زاهدان، خاش و سراوان است که ارتفاعی بیش از ۱۱۵۰ تا ۱۴۰۰ متر از سطح دریا دارد و متأثر از دورهٔ ترشیاری و دوران سنوزوییک است.

شهر	کنارک	چابهار	نیکشهر	سرباز(راسک)	مهرستان	سوران	دلگان	سراوان	ایرانشهر	خاش	زاهدان	زهک	زابل هامون نیمروز	هیرمند
ارتفاع از سطح دریا به متر	۸	۸	۵۱۰	۴۰۶	۱۲۷۱	۱۱۴۵	۳۹۲	۱۱۹۵	۵۹۷	۱۳۹۴	۱۳۷۰	۴۹۵	۴۸۹/۲	۴۹۲

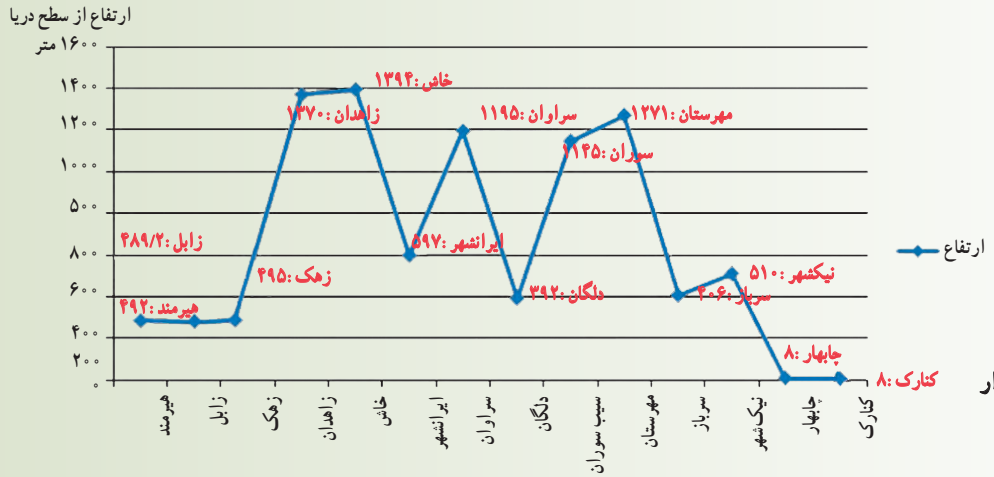

شکل ۴ــ۲ــ جدول و نمودار ارتفاع شهرهای استان

ــ ملک سیاه کوه در شمال زاهدان ۱۶۰۵ متر ارتفاع دارد و خط الرأس آن مرز سه کشور ایران، افغانستان و پاکستان است.

ــ هامون جازموریان، چاله‌ای طبیعی است که بخشی از آن در قسمت غرب استان واقع شده است.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ شهر محل سکونت شما درکدام یک از ناهمواری‌های استان قرار گرفته است؟

۲ــ سرزمین‌های هموار استان را نام ببرید.

۳ــ چرا به تفتان آتشفشان نیمه فعال می‌گویند؟

۴ــ منطقهٔ شمال، جنوب استان و کوه تفتان هر کدام در چه دوره‌های زمین‌شناسی به وجود آمده‌اند؟

درس سوم: آب و هوای استان

شما می‌دانید که :

آب و هوای استان سیستان و بلوچستان عموماً گرم و خشک است.

ــ آیا می‌دانید علت گرم و خشک بودن اقلیم استان چیست؟

در استان سیستان وبلوچستان اقلیم‌های گوناگونی وجود دارد. مهمترین عوامل تنوع اقلیمی استان عبارت‌اند از :

الف ــ استقرار فصلی پر فشار جنب حاره

ب ــ قرار گرفتن بیابان‌های بزرگ در این منطقه

ج ــ تنوع توپوگرافی و اختلاف ارتفاع از ۸ تا ۱۳۹۴متر

د ــ تأثیر سامانه‌های هوای همراه با بادهای غربی و کاهش رطوبت آنها از غرب به شرق و موقعیت جغرافیایی استان

هـ ــ تأثیر سامانهٔ موسمی هند

این تنوع زیاد اقلیمی به دلیل مجاورت با دریاهای وسیع جنوبی،گسترهٔ وسیع بیابانی و نفوذ تودهٔ هوای موسمی در دوره‌ای از سال باعث ایجاد تنوع اکولوژیک و اشکال مختلف معیشتی شده است. بدین‌ترتیب از عوامل مؤثر در تنوع آب و هوایی استان می‌توان به عوامل محلی نظیر ارتفاع مناطق از سطح دریا ، زاویهٔ تابش(عرض جغرافیایی) و فاصله از دریا و عوامل بیرونی نظیر بادهای غربی، پرفشار جنب حاره و سامانه موسمی هند اشاره کرد.

کوه تفتان

بیابان

شکل ۱ــ۳

پراکندگی جغرافیایی دما

استان سیستان و بلوچستان یکی از گرم‌ترین استان‌های کشور است. میانگین سالانهٔ دما در کل استان ۲۳/۴ درجهٔ سانتیگراد است. اما همه نقاط این استان دمای یکسان ندارند. توزیع دمایی استان در شکل ۲ــ۳ نشان می‌دهد که سردترین شهر استان زاهدان و گرم‌ترین شهر آن نیک‌شهر می‌باشد.

پراکندگی جغرافیایی بارش در سطح استان

استان سیستان و بلوچستان از نظر میزان بارش از خشک‌ترین استان‌های کشور است. توده‌های هوای باران زا زمانی به این استان می‌رسند که تقریباً تمامی رطوبت خود را از دست داده‌اند و معمولاً ریزش‌های اندکی در سطح استان دارند، به همین دلیل میانگین بارش استان بسیار پایین است. شکل ۳ــ۳ نقشه توزیع بارش در سطح استان را نشان می‌دهد. همان‌طور که در شکل مشاهده می‌شود، بیشترین بارش‌ها در محدودهٔ نیک‌شهر و خاش، و کمترین بارش در محدودهٔ زابل و میرجاوه ثبت شده است. علت کمبود بارش در این نقاط دوری از منابع رطوبتی و کم ارتفاع بودن آن مناطق و ضعیف بودن جبهه‌های هوای همراه با بادهای غربی است.

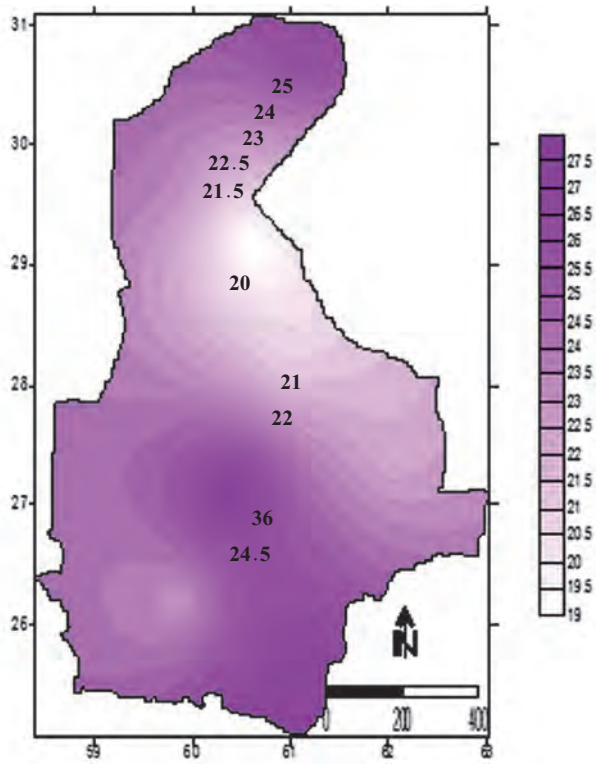

شکل ۲ــ۳ــ نقشه توزیع میانگین دما در سطح استان

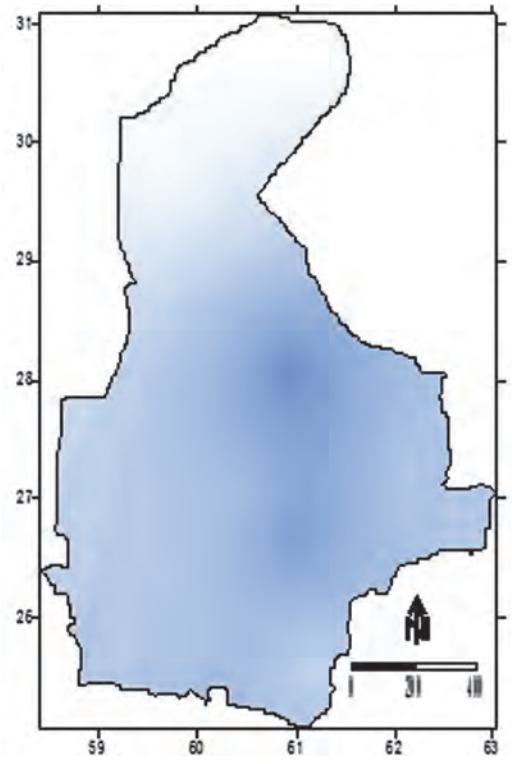

شکل ۳ــ۳ــ نقشه توزیع میانگین بارش در سطح استان

برای مطالعه

جدول ۱ــ۳ــ ویژگی‌های آب و هوای ایستگاه‌های هواشناسی استان

شهر	اقلیم	میانگین سالانه دما به سلسیوس (سانتی‌گراد)	میانگین سالانه بارش به میلی‌متر	میانگین سالانه رطوبت نسبی به درصد	میانگین سالانه تعداد روزهای یخبندان
زاهدان	نیمه خشک و معتدل گرم	۱۸/۴	۹۰/۶	۳۳	۵۳/۱
زابل	گرم و خشک	۲۲/۱	۶۱	۳۸	۲۴/۸
زهک	گرم و خشک	۲۲/۶	۵۳	۲۹	۱۶/۱
خاش	نیمه خشک و معتدل گرم	۲۰	۱۵۰/۵	۲۹	۲۴/۱
سراوان	نیمه خشک و معتدل گرم	۲۲	۱۰۷/۳	۲۸	۱۲/۴
ایرانشهر	گرم و خشک	۲۶/۷	۱۱۰	۳۰	۱/۳
سرباز(راسک)	گرم و خشک	۲۹	۱۳۸/۳	۳۶	*
چابهار	گرم و خشک ساحلی	۲۶/۲	۱۱۱	۷۲	۰
کنارک	گرم و خشک ساحلی	۲۶/۶	۹۷/۱	۶۵	۰

باد

استان سیستان و بلوچستان جولانگاه بادهای شدید و مداوم است که منجر به گسترش اراضی بیابانی، حرکت ماسه‌های روان، ریزگردها و نیز برودت بیش از حدّ هوا در فصل زمستان می‌شود. تمام بادهایی که از شرق و جنوب شرق کشور به‌صورت بادهای ۱۲۰ روزه می‌وزند، نتیجه چرخش و ورود هوا به سمت مرکز کم‌فشار جنوب شرقی ایران است. منشأ اصلی بادهای پرفشار روی خزر و بعد از آن هوای سرد روی ارتفاعات هندوکش و هیمالیاست. به عبارت بهتر با قوی‌تر شدن پرفشار روی دریای خزر این عامل به‌عنوان عامل برتر به ایفای نقش می‌پردازد، و هوا را به سوی کم‌فشار به جنوب شرق ایران می‌راند. هنگامی که پرفشار روی دریای خزر عقب‌نشینی می‌کند یا ضعیف‌تر می‌شود

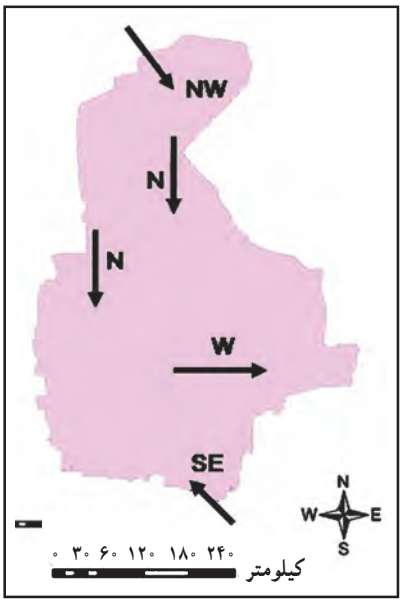

شکل ۴ــ۳ــ نقشه توزیع باد غالب در تابستان

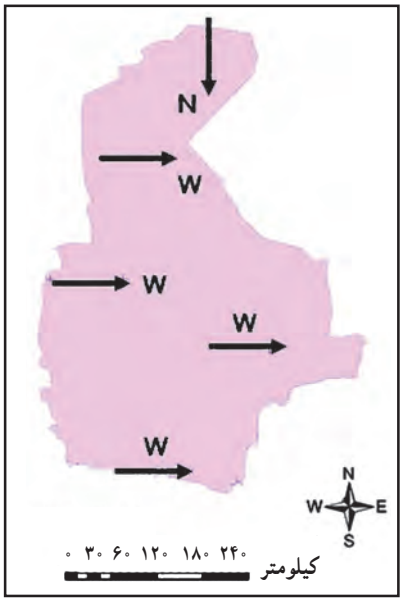

شکل ۵ــ۳ــ نقشه توزیع باد غالب در زمستان

هوای سرد روی ارتفاعات بلند هندوکش و هیمالیا به سمت کم‌فشار جنوب شرق ایران حرکت می‌کند که ابتدا جهت شمال شرقی داشته و زمانی که به خراسان جنوبی می‌رسد جهتی شمالی و سپس در سیستان به سمت جنوب شرق منحرف می‌شود. بادهای ۱۲۰ روزهٔ سیستان که از خرداد تا پایان شهریور ماه می‌وزند، از مهم‌ترین بادهای منطقه محسوب می‌شوند.

محاسبهٔ میانگین سرعت باد در شهرهای استان نشان‌دهندهٔ این است که بیشترین میانگین سرعت باد در زابل و کمترین میانگین سرعت باد در چابهار به ثبت رسیده است. شکل‌های ۴ـ۳ و ۵ـ۳ توزیع باد غالب در تابستان و زمستان و شکل‌های ۶ـ۳ ، ۷ـ۳ و ۸ ـ۳ گلباد سالانهٔ چابهار، زابل و زاهدان را نشان می‌دهد.

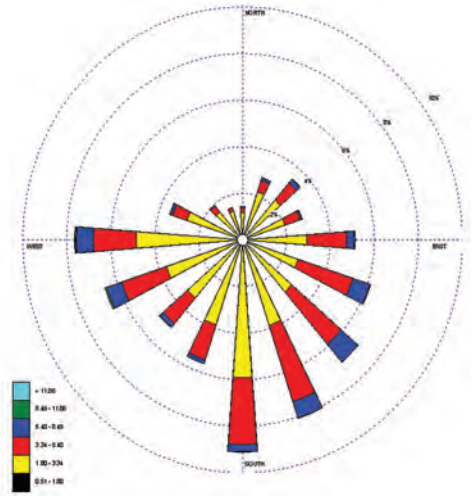

شکل ۶ـ۳ـ گلباد سالانهٔ چابهار

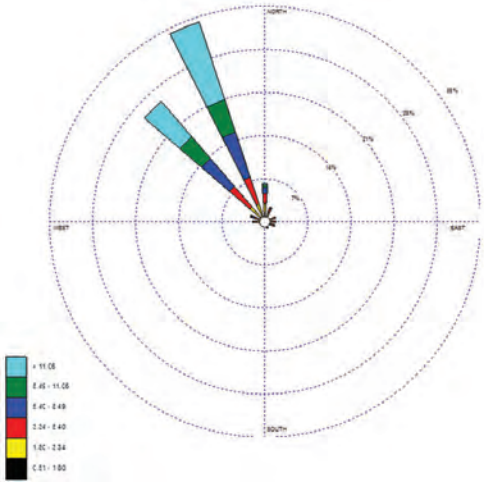

شکل ۷ـ۳ـ گلباد سالانهٔ زابل

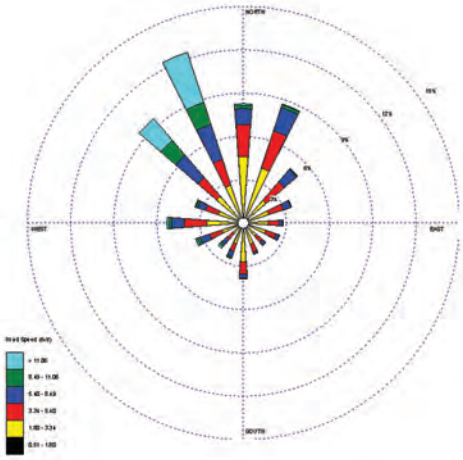

شکل ۸ـ۳ـ گلباد سالانهٔ زاهدان

توده‌های هوای استان

به‌طورکلی توده‌های هوایی مؤثر بر استان را می‌توان در قالب زیر طبقه‌بندی نمود. توده هوای بری قطبی، قطبی بحری، حاره‌ای بری، حاره‌ای بحری و استوایی، این توده‌های هوایی از طریق سامانه‌های زیر به استان می‌رسد.

الف) بادهای غربی : بادهای غربی از اوایل فصل پاییز آغاز و تا اوایل زمستان کل کشور و از جمله استان ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این بادها به همراه چرخند و واچرخندها از مهم‌ترین عوامل آب و هوایی در دوره سرد سال است.

ب) سامانه موسمی شبه‌قاره هند : در این استان سامانه موسمی اقیانوس هند در بعضی سال‌ها تا ۳۰ درصد بارندگی سالانهٔ استان را به خود اختصاص می‌دهد که در مواقعی با طغیان رودخانه‌ها همراه است و زیان‌های جبران ناپذیری به خانه‌های مسکونی و تأسیسات وارد می‌کند. طوفان‌های حاره‌ای در سال های اخیر که شامل طوفان‌های حاره‌ای، گونو (۱۳۸۶) و فَت (۱۳۸۹) می‌باشند. باعث ایجاد شرایط وزش بادهای شدید و بارش رگباری و خسارت مادی و جانی در نواحی جنوبی استان شده‌اند.

ج) سامانهٔ سودانی : سامانه سودانی با جذب رطوبت از روی دریای سرخ و با عبور از خلیج فارس و دریای عمان وارد استان می‌شود و باعث بارندگی‌های نسبتاً زیادی در دورهٔ سرد سال می‌شود. مقدار بارندگی‌های این تودهٔ هوا در جنوب استان بیشتر از شمال استان است.

برای مطالعه

جدول ۲ــ۳ــ نسبت بارش‌های موسمی به کل بارش سالانه در دورهٔ گرم سال

شهر	میانگین بارش سالانه به میلی‌متر	میانگین بارش در دوره گرم سال به میلی‌متر
زاهدان	۹۰/۶	۱/۶
زابل	۶۱	۰
زهک	۵۳	۰
خاش	۱۵۰/۵	۴/۱
سراوان	۱۰۷/۳	۱۴/۷
ایرانشهر	۱۱۰	۱۸/۵
سرباز (راسک)	۱۳۸/۳	۳۶/۵
چابهار	۱۱۱	۸
کنارک	۹۷/۱	۵/۵

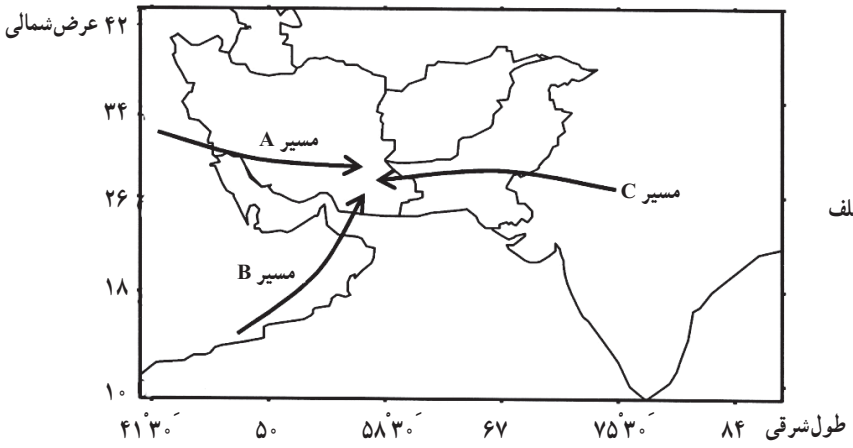

شکل ۹ــ ۳ــ مسیرهای نفوذ سیستم‌های مختلف بارانزا به استان سیستان و بلوچستان

A : سیستم مدیترانه‌ای

B : سیستم سودانی

C : سیستم موسمی

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ نام یک توده هوای تابستانی و نام یک توده هوای زمستانی مؤثر بر استان را بنویسید.

۲ــ کدام یک از توده‌های هوا، شهر و محل زندگی شما را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟

۳ــ دلایل گرم و خشک بودن استان سیستان و بلوچستان را بنویسید.

درس چهارم: منابع طبیعی استان

آیا می‌دانید استان سیستان و بلوچستان از کدام منابع طبیعی برخوردار است؟

منابع طبیعی به مواد و موجودات زنده‌ای گفته می‌شود که به‌طور طبیعی به‌وجود آمده‌اند و انسان در پیدایش یا خلقت آنها هیچ‌گونه دخالتی نداشته است. از این منابع اگر به‌طور صحیح بهره‌برداری شود، هیچ‌وقت تمام و یا غیر قابل استفاده نمی‌شوند؛ مانند آب، خاک، جنگل، مرتع، حیات‌وحش،آبزیان و... به‌عنوان مثال اگر از جنگل‌ها و مراتع به‌طور بی‌رویه استفاده نشود، همیشه تکثیر می‌یابند و تمام نمی‌شوند. همچنین ممکن است خاک در اثر فرسایش و یا شور شدن غیر قابل استفاده شود که با اقدامات پیشگیرانه می‌توان همواره از آن بهره‌برداری کرد. استان ما دارای منابع و ذخایر طبیعی است که در این درس با برخی از این منابع آشنا می‌شوید.

وضعیت آب‌های استان

استان ما با میانگین بارندگی سالانه حدود ۱۱۰ میلی‌متر در نواحی خشک و نیمه‌خشک کشور واقع شده و بارش دراین سرزمین اندک است و از سوی دیگر با توجه به روند رو به رشد جمعیت شهرها، تقاضا برای مصرف آب روزبه روز در حال افزایش است. با توجه به محدودیت‌های منابع آب، در استان سیاست‌های کنترل جمعیت و مصرف بهینهٔ آب می‌تواند از راه حل‌های مؤثر آن باشد.

الف ــ رود سرباز

ب ــ رود هیرمند

ج ــ سد شی‌کلک

شکل ۱ــ۴ــ آب‌های سطحی استان

آب‌های استان را می‌توان به دو بخش آب‌های سطحی و زیرزمینی تقسیم کرد :

الف) آب‌های سطحی

منابع آبی سطحی در جنوب و شمال استان شامل : رودها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها و دریاچه‌های پشت سدها می‌شود. حیات منطقهٔ سیستان وابسته به رودخانهٔ هیرمند و جنوب استان محدود به رودخانه‌های فصلی است که در هنگام بارندگی گاهی باعث سیلابی شدن رودخانه‌ها در منطقه می‌شود و حجم زیادی از آب را در منطقه جاری می‌سازد.

رودها

۱ــ رود هیرمند : این رودمنبع اصلی تأمین آب دشت حاصل‌خیز سیستان، مهم‌ترین رود شرق کشور و درحقیقت شاهرگ حیاتی منطقهٔ سیستان است که از کوه‌های هندوکش و ارتفاعات بابا یغما در افغانستان سرچشمه می‌گیرد و وارد خاک ایران می‌شود و در نقطهٔ مرزی به دو شاخه تقسیم می‌شود. یک شاخه از این رود در امتداد مرز به‌نام رود پریان جریان می‌یابد و پس از مشروب کردن زمین‌های اطراف و شهر هیرمند به دریاچهٔ هامون می‌ریزد و شاخهٔ دیگر آن به‌نام هیرمند داخلی، زمین‌های مزروعی شهرستان زهک، زابل، و ... را مشروب می‌سازد و در محل لورگ باغ وارد دریاچهٔ هامون می‌شود.

۲ــ رود بمپور : یکی از رودهای دائمی و پرآب بلوچستان است که از ارتفاعات کاروانسر در شمال شرقی ایرانشهر در ایرندگان سرچشمه می‌گیرد و سه شاخهٔ دیگر نیز به آن می‌پیوندد. این رود پس از مشروب کردن اراضی و روستاهای اطراف، مابقی آب آن به ریگزارهای جازموریان می‌ریزد.

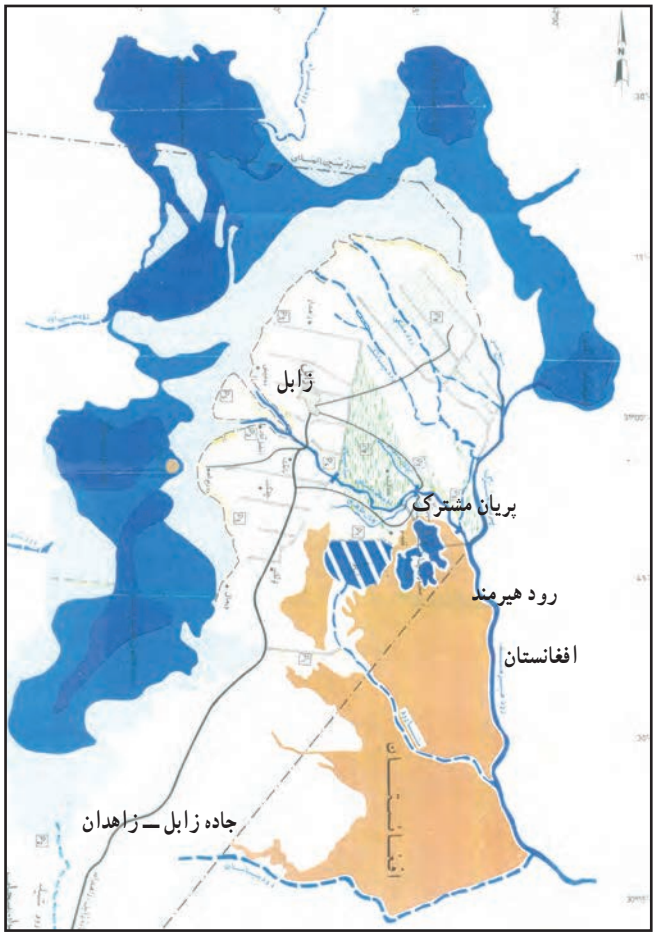

شکل ۲ــ۴ــ نقشهٔ رودخانه‌های سیستان

شکل ۳ــ۴ــ رودخانهٔ هیرمند

۳ــ رودخانهٔ باهوکلات: این رود از به‌هم پیوستن رود کاجو و سرباز به‌وجود می‌آید و با عبور از دشت‌های باهوکلات و دشتیاری به خلیج گواتر در دریای عمان می‌ریزد.

از رودهای دیگر استان می‌توان رودهای کهیر، فنوج، ماشکید و تهلاب را نام برد.

دریاچه‌ها

۱ــ دریاچه هامون سیستان: این دریاچه در دشت حاصلخیز سیستان با مساحت تقریبی ۴۰۰۰ کیلومترمربع و عمق متوسط پنج متر (در فصول پرآبی) بزرگ‌ترین دریاچهٔ آب‌شیرین کشور است که به سه بخش هامون پوزک، هامون صابری و هامون هیرمند تقسیم شده است. اهمیت این دریاچه به دلیل آب‌شیرین آن است که امکان پرورش و صید ماهی و صید پرندگان در سال‌های پرآبی و تأمین علوفهٔ دام‌ها و حصیربافی را از طریق نیزارها امکان‌پذیر می‌کند. در مواقع پرآبی، مازاد آب دریاچه در صورت عدم کنترل از طریق آبراه شیله، در شن‌زارهای گود زره افغانستان فرو می‌رود.

۲ــ هامون جازموریان: از دریاچه‌های فصلی است که در غرب شهرستان دلگان واقع شده و بیشتر مساحت آن در استان کرمان قرار دارد. رودهای هلیل‌رود و بمپور به این دریاچه می‌ریزند. آب این دریاچه که شیرین است به داخل زمین فرو می‌رود و باعث رویش نیزار و علفزار در این منطقه می‌شود.

خلیج‌ها

در نوار ساحلی استان سیستان و بلوچستان به وجود سه خلیج پزم، چابهار و گواتر می‌توان اشاره داشت. این سه خلیج به ترتیب از غرب به شرق، بخش عمده‌ای از کرانه‌های زیبای ساحلی این استان را تشکیل می‌دهند.

خلیج گواتر: خلیج گواتر، با مساحت ۴۱۵،۹۴ کیلومتر مربع در منتهی‌الیه شرقی سواحل استان سیستان و بلوچستان قرار دارد. بخشی از این خلیج، با مساحت ۲۸۸،۵۸ کیلومتر مربع در

شکل ۴ــ۴ــ رودخانهٔ باهوکلات

شکل ۵ــ۴ــ دریاچهٔ هامون سیستان

شکل ۶ــ۴ــ جازموریان

محدوده مرزهای سیاسی کشور پاکستان قرار دارد.

این زیستگاه ارزشمند، دارای ساحل شنی بسیار گسترده‌ای بوده و یکی از محل‌های اصلی برای تخم‌گذاری لاک‌پشت‌های دریایی را تشکیل می‌دهد و از سوی دیگر، یکی از حوزه‌های سرشماری پرندگان استان نیز به‌شمار می‌رود.

خلیج چابهار: خلیج چابهار، با مساحت ۲۹۰/۱۶ کیلومتر مربع، به لحاظ همجواری با منطقه آزاد تجاری ــ اقتصادی چابهار، یکی از قطب‌های اقتصادی مهم سواحل ایران به‌شمار می‌رود.

وجود آب‌های عمیق و بریدگی‌های طبیعی خلیج چابهار، فضایی مناسب را برای اسکله‌سازی با عمق زیاد و مختصات لنگرگاهی مطلوب برای پهلوگیری کشتی‌های بزرگ اقیانوس‌پیما

فراهم آورده است.

خلیج پزم: خلیج پزم با مساحت ۶۷/۷۸ کیلومتر مربع، کوچک‌ترین خلیج در این نوار ساحلی است که به لحاظ ویژگی‌های محیط زیستی بسیار حائز اهمیت است. این منطقه به دلیل مهاجرت پرندگان آبزی و کنار آبزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

سدها

سدهای استان را که نقش بسیار مهمّی در هدایت و تأمین آب برعهده دارند، به انواع سدهای انحرافی و مخزنی می‌توان تقسیم کرد.

۱ــ سدهای انحرافی : از این سدها برای هدایت و تأمین آب آشامیدنی، کشاورزی و ... در مناطق مختلف استفاده می‌شود. مثل سد سیستان، سد زهک، شیرگواز، سد بمپور و ... .

۲ــ سدهای مخزنی و تغذیه‌ای : سدهای مخزنی برای ذخیرهٔ آب و جمع‌آوری رواناب‌های ناشی از بارندگی است که در بخش‌های کشاورزی، شرب و ... مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ مثل : سدهای پیشین، زیردان، خیرآباد، شی‌کلک. سدهای تغذیه‌ای نیز برای سفره‌های زیرزمینی احداث می‌شوند، مانند سدهای : دودَرلادیز، بزمان، مرگوک، شمس‌آباد، سارادان، گلوگاه و ... . همهٔ سدهایی که در جنوب استان ساخته شده‌اند، از نوع مخزنی و تغذیه‌ای‌اند.

شکل ۷ــ۴ــ سد بمپور

شکل ۸ــ۴ــ سد زهک

شکل ۹ــ۴ــ سد سیستان

شکل ۱۰ــ۴ــ سد زیردان

شکل ۱۱ــ۴ــ سد پیشین

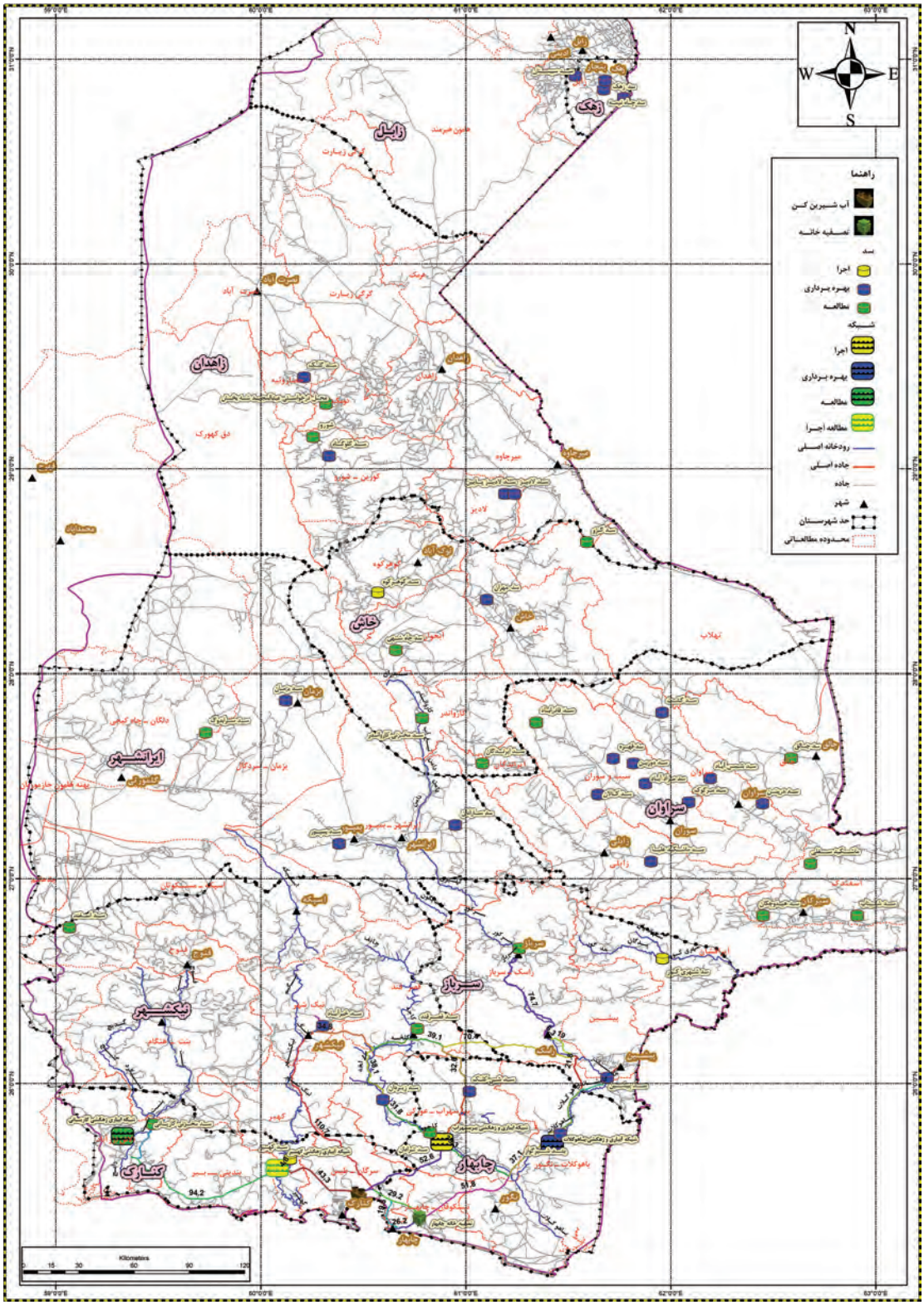

شکل ۱۲ــ۴ــ نقشه سدهای استان

چاه نیمه‌های سیستان

چاه نیمه‌های سیستان از مخازن طبیعی و یکی از نعمت‌های بزرگ الهی است که علاوه بر تأمین آب مناطق مختلف سیستان،بخشی از آب مورد نیاز شهر زاهدان را نیز تأمین می‌کند. آب چاه نیمه‌ها به خطوط لوله‌ای به‌طول حدود ۲۰۰ کیلومتر با استفاده از ۴ ایستگاه پمپاژ به ارتفاع ۱۵۱۰ متر به شهر زاهدان می‌رسد.

شکل ۱۳ــ۴ــ تصفیه خانهٔ آب زاهدان

شکل ۱۴ــ۴ــ چاه نیمهٔ سیستان

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی برحسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش پیدا کرده است که از میان آنها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. در شهرهای مختلف استان سیستان و بلوچستان دو روش تصفیه لجن فعال و برکه تثبیت مورد استفاده قرار گرفته است. روش لجن فعال در شهر زاهدان و روش برکه تثبیت در شهر زابل برای تصفیه استفاده شده‌اند.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ سدهایی را که در شهر یا محل زندگی شما ساخته شده یا در حال ساخت است، نام ببرید.

۲ــ به نظر شما این سدها چه نقشی در تأمین آب استان دارند؟

ب) آب‌های زیرزمینی

بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی در استان سابقه‌ای دیرینه دارد؛ به‌خصوص در جنوب استان این آب‌ها منبع حیات اجتماعی و اقتصادی مردم بوده است.

مردم این استان در ابتدا از چشمه‌ها و سپس از قنات‌ها استفاده می‌کردند،امّا در دههٔ اخیر با استفاده از چاه، نیازهای کشاورزی و آشامیدنی خود را تأمین می‌کنند.از کل آب‌های زیرزمینی استحصال شده،برای مصارف شرب حدود(۵/۲درصد)،صنعت (۱/۳درصد)و مابقی (بیش از ۹۳/۵درصد) برای کشاورزی استفاده می‌شود. در خشکسالی‌های اخیر کمترین آسیب‌پذیری مربوط به دشت‌هایی است که دارای سفره‌های آب زیرزمینی غنی بوده‌اند.

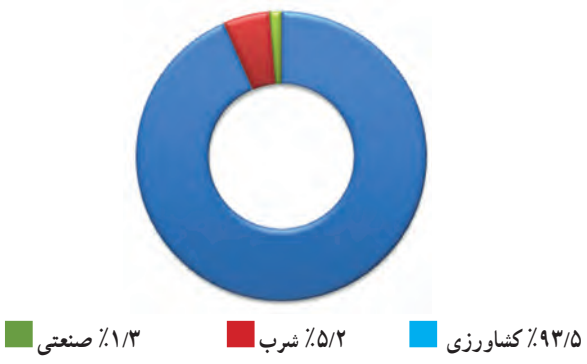

شکل ۱۵ــ۴ــ نمودار توزیع مصرف آب زیرزمینی در استان

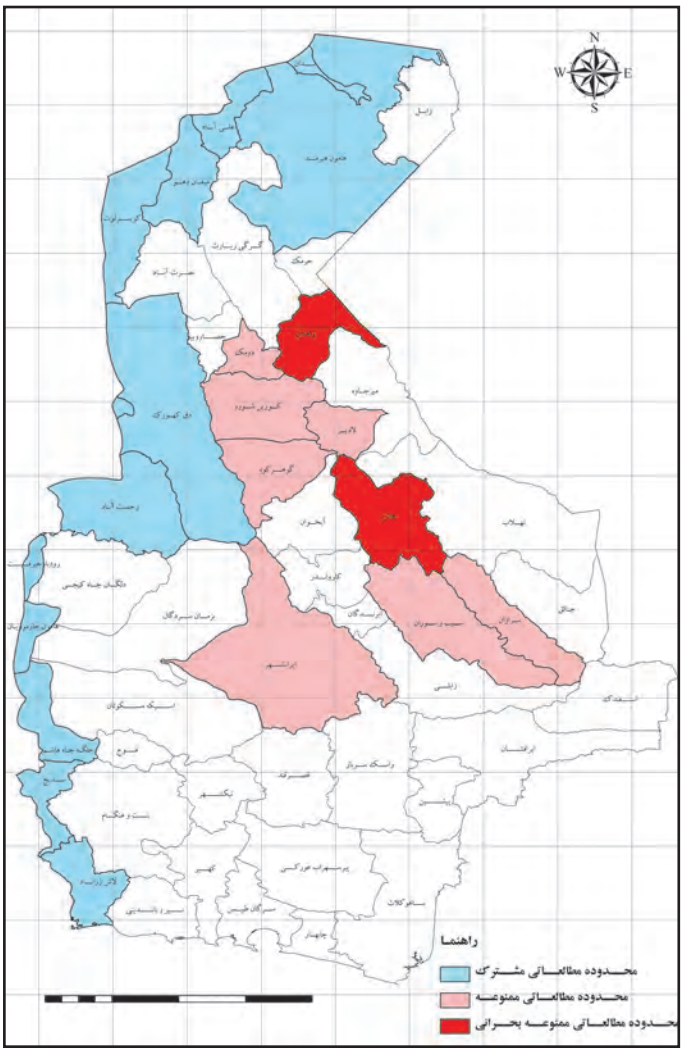

شکل ۱۶ــ۴ــ نقشه مناطق بحرانی آب در استان

از ۴۳ واحد مطالعاتی آب استان از نظر بهره‌برداری آب‌های زیرزمینی، به‌دلیل کسری حجم مخزن و افت سطح آب، دو دشت زاهدان و خاش منطقهٔ ممنوعهٔ بحرانی و دشت‌های دومک، کورین،شورو، قلعه‌بید، گوهر کوه، لادیز، پشت‌کوه، سراوان، سوران و قسمتی از دشت ایرانشهر ممنوعه‌اند.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ چرا بعضی شهرها و مناطق از لحاظ حفر چاه و برداشت آب، جزء مناطق ممنوعه هستند؟

۲ــ برای کنترل مصرف بی‌رویهٔ آب‌های زیرزمینی چه راه‌حل‌هایی ارائه می‌دهید؟

چشمه‌ها : ظهور طبیعی آب‌های زیرزمینی در سطح زمین را چشمه می‌نامند. چشمه‌های استان که تعداد آنها به ۷۹۱ دهنه می‌رسد، در مناطق کوهستانی و دشت‌ها دیده می‌شوند.

وضعیت خاک‌های استان

استان ۱۸۱۷۸۵ کیلومترمربع مساحت دارد که تقریباً ۱۴۲۵۳۱ کیلومتر مربع آن، یعنی حدود ۷۸ درصد سطح کل آن به شرح زیر مورد مطالعه و ارزیابی منابع و قابلیت اراضی قرار گرفته است.

۱ــ کوه‌ها و تپه‌ها : ۲۹/۲ درصد اراضی استان را کوه‌ها تشکیل می‌دهند که اغلب بدون پوشش خاکی و یا دارای خاک خیلی کم‌عمق و سنگریزه‌های فراوان هستند.

۵۶درصد پوشش گیاهی کوه‌ها را درختان و درختچه‌های کم تراکم تشکیل می‌دهند.

۲۳/۳ درصد مساحت استان را تپه‌ها تشکیل می‌دهند که بیشتر بدون خاک یا خاک کم‌عمق همراه با سنگریزه و تقریباً فاقد پوشش گیاهی هستند.

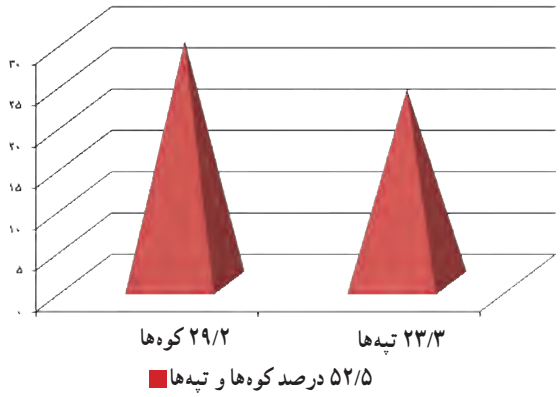

شکل ۱۷ــ۴ــ نمودار درصد تیپ اراضی کوه‌ها، تپه‌ها و فلات‌ها

۲ــ فلات‌ها : حدود ۱۶/۶ درصد اراضی استان را فلات‌ها تشکیل می‌دهند. خاک این مناطق سنگریزه‌دار و کم‌عمق است. این مناطق فاقد پوشش گیاهی و یا پوشش گیاهی آن بسیار پراکنده و کم است.

شکل ۱۸ــ۴ــ اراضی کوه‌ها، تپه‌ها و فلات‌ها

۳ــ دشت‌ها (دامنه‌ای، رسوبی، پست، سیلابی) : این گونه اراضی دارای خاک عمیق تا خیلی عمیق است و تحت زراعت‌های آبی و باغی بیشتر در شمال و جنوب استان قرار دارد. پوشش گیاهی دشت‌ها فقط به‌صورت فصلی و اتفاقی می‌تواند مورد استفادهٔ دام‌ها قرار گیرد. این اراضی حدود ۱۵/۵ درصدکل اراضی را شامل می‌شود.

۹/۸ درصد اراضی دشت‌ها را خاک‌های واریزه‌ای سنگریزه‌دار، ۳/۸ درصد دیگر را اراضی متفرقه تشکیل می‌دهد و ۱/۸ درصد اراضی نیز به‌صورت ترکیبی است.

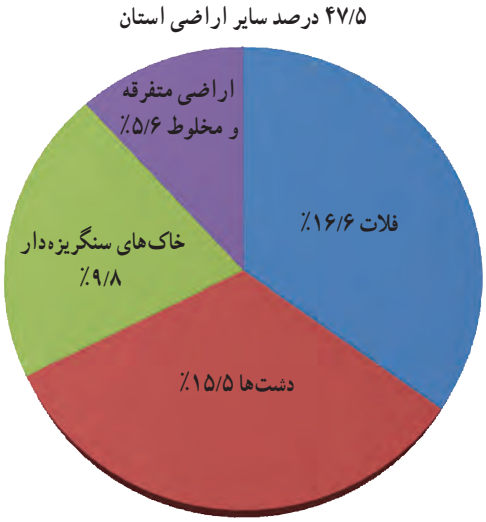

شکل ۱۹ــ۴ــ نمودار درصد دشت‌ها (دامنه‌ای، رسوبی، پست، سیلابی) و فلات‌ها

شکل ۲۰ــ۴ــ چشم‌اندازی از دشت‌های استان

بیابان

چه مساحتی از سرزمین استان سیستان و بلوچستان در بیابان واقع شده است؟

بخش وسیعی از سرزمین‌های داخلی و کناره‌های جنوبی ایران در ناحیهٔ بیابانی قرار دارند. کل بیابان‌های استان را شن‌زارها و ماسه‌زارها فرا گرفته، و شن‌زارها بخش وسیعی از آن را فرا گرفته است.

بیابان زایی : از جمله مصادیق بیابان‌زایی در استان ما تخریب پوشش گیاهی و خاک است که با حرکت ماسه‌های روان به سمت منابع آبی، مزارع، باغات و زیست انسانی تشدید می‌شود. وزش بادها اگر چه بسیاری از مناطق استان را تحت تأثیر قرار می‌دهند امّا برخی از مناطق، موسوم به کانون‌های بحرانی فرسایش بادی‌اند. برای کاهش میزان فرسایش بادی با گسترش کاشت درخت و درختچه ضمن جلوگیری از اثرات مخرب وزش بادهای همراه با ماسه، از بیابان‌زایی یا به عبارتی دیگر از پیشروی بیابان نیز می‌توان ممانعت کرد.

کانون‌های فرسایش بادی : به‌طور کلی ۲۷ کانون بحران فرسایش بادی تاکنون، در استان شناسایی شده است. این مناطق از لحاظ شدت و خسارت به سه دسته، شامل شدت زیاد (قرمز)، شدت متوسط (نارنجی)، و شدت کم (آبی) تقسیم می‌شوند که در جریان فعالیت‌های مقابله با گسترش بیابان زایی این استان در اولویت اول، دوم و سوم قرار می‌گیرند.

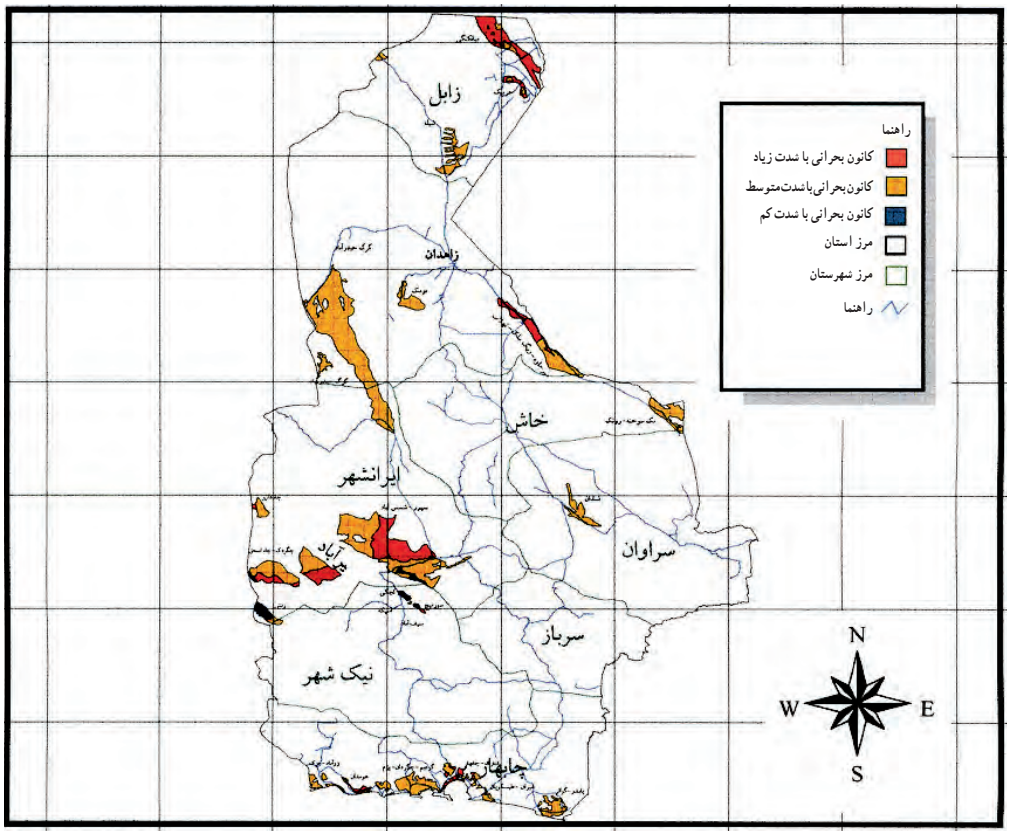

شکل ۲۱ــ۴ــ نقشه توزیع کانون‌های فرسایش بادی

خسارات ناشی از فرسایش بادی

۱ــ فرسایش زمین و از بین رفتن خاک و حاصلخیزی آن

۲ــ خسارت به کانال‌های آب‌رسانی، مخازن ذخیرهٔ آب ، اماکن مسکونی، تأسیسات و خطوط انتقال نیرو

۳ــ لغو پروازها و کاهش دید در جاده‌ها و ایجاد تصادفات جادّه‌ای

۴ــ افزایش شیوع بیماری‌های تنفسی، گوارشی و چشمی

بیابان‌زدایی

فعّالیّت‌های کلّی مقابله با بیابان‌زایی به شرح زیر است :

۱ــ مالچ‌پاشی : این طرح با هدف تثبیت ماسه‌های روان و جلوگیری از حرکت و خسارت به منابع طبیعی، زیستی و همچنین فراهم کردن بستری مناسب برای استقرار بذرها و نهال‌های کشت شده، اجرا می‌شود.

شکل ۲۲ــ۴ــ مالچ‌پاشی

بیشتر بدانیم

بیابان‌زدایی :مالچ‌پاشی شهرستان‌های زابل،زاهدان، زهک، ایرانشهر، نیک‌شهر و کنارک در مجموع در سطحی حدود ۳۵هزار هکتار اجرا و باعث جلوگیری از حرکت ماسه‌های روان شده است و از خسارت به مساکن روستاها، نهرها،جاده‌ها و خطوط ارتباطی جلوگیری شده است.

۲ــ نهال‌کاری : در حاشیهٔ جنوبی دریاچهٔ هامون، نیاتک و جزینک،شریف‌آباد،محمدشاه‌کرم،سه‌راهی دشتک سیستان، همچنین شندان در شهرستان سوران، بمپور،سیف‌آباد اسپکه در شهرستان ایرانشهر،هومدان و اطراف آب شیرین‌کن در شهرستان کنارک، وشنام و پارَک در شهرستان چابهار از جملهٔ مهم‌ترین مناطق نهال‌کاری شده در استان هستند. این طرح با هدف کاهش سرعت باد و آثار تخریبی آن،تثبیت ماسه‌های روان،کاهش گرد و غبار،افزایش پوشش گیاهی در منطقه اجرا می‌شود.

شکل ۲۳ــ۴ــ نهال کاری

۳ــ بادشکن : طرح احداث بادشکن در اطراف مزارع با مشارکت مردم اجرا می‌شود که علاوه بر حفاظت از خاک به حفظ رطوبت و جلوگیری از بادزدگی و سرمازدگی و همچنین افزایش محصول کمک می‌کند.

* از دیگر موارد مقابله با بیابان‌زایی به مدیریت هرز آب‌ها (پخش آب، استفاده از سیلاب، احداث هلالی‌های آبگیر و حفر چاهک) می‌توان اشاره کرد که همراه با بذرکاری و بذرپاشی است.

شکل ۲۴ــ۴ــ بادشکن اطراف مزارع

وضعیت پوشش گیاهی استان

پوشش گیاهی تابع عواملی چون آب، خاک و شرایط آب و هوایی است. بارندگی و ارتفاع از مهم‌ترین عوامل مؤثر در تغییر نوع پوشش گیاهی استان است.

تأثیر بعضی از عوامل فوق را در نوع پوشش گیاهی و مراتع اطراف دریاچهٔ هامون در سیستان، دامنه‌های کوه تفتان و در سایر قسمت‌های استان می‌توان دید.

شکل ۲۵ــ۴ــ هلالی‌های آبگیر

پوشش گیاهی علاوه بر آثار زیست محیطی و حفاظت از خاک، سبب کند شدن حرکت رواناب‌های ناشی از بارندگی می‌شود؛ سیلاب‌ها را کنترل و زمینهٔ نفوذ تدریجی آب را به سفره‌های زیرزمینی فراهم می‌کند.

به‌طور کلی پوشش گیاهی استان اعم از جنگل‌ها و مراتع در دو ناحیهٔ رویشی قرار دارند.

الف) ناحیهٔ رویشی ایران ــ تورانی

ب) ناحیهٔ رویشی خلیج ــ عمانی

۱ــ جنگل‌ها : از کل مساحت استان حدود ۶/۴ درصد را جنگل تشکیل می‌دهد. جنگل‌های استان در دو ناحیهٔ رویشی واقع‌اند و به دو بخش جنگل‌های گرمسیری و نیمه‌گرمسیری قابل تفکیک هستند.

انواع جنگل‌های استان

الف) جنگل‌های نیمه‌گرمسیری(واقع در ناحیهٔ رویشی ایران ــ تورانی): جنگل‌های نیمه‌گرمسیری ناحیهٔ رویشی (ایران ــ تورانی) شامل شهرستان های زابل، هیرمند، زهک، محمّدآباد، ادیمی، زاهدان، خاش و قسمتی از شهرهای سراوان، سوران و زابلی است. مهم‌ترین گونه‌های جنگلی در این ناحیهٔ رویشی عبارت‌اند از : بنه، بادام کوهی، کسور، ارژن، تاغ، گز، و . . .

ب) جنگل‌های گرمسیری (واقع در ناحیهٔ رویشی خلیج ــ عمانی): جنگل‌های گرمسیری (ناحیهٔ رویشی خلیج ــ عمانی) شامل : شهرستان‌های چابهار، ایرانشهر، نیک‌شهر، دلگان و قسمتی از سراوان است که از مهم‌ترین گونه‌های درختان آن می‌توان کهورمحلّی ، کلیر چگَرد، چش، توج، کُنار، استبرق، شیشم، داز و گز روغن را نام برد. عمده‌ترین مناطق جنگل‌های گرمسیری شامل منطقهٔ دشتیاری، باهوکلات، زرآباد، نگور، شمس‌آباد و جلگه چاه هاشم است.

شکل ۲۶ــ۴ــ نمونه‌هایی از جنگل‌های استان

شکل ۲۷ــ۴ــ درختان گز روغنی

شکل ۲۸ــ۴ــ جنگل درختان چش

ج) جنگل‌های ماندابی (مانگرو) حرّا: مانگروها یا گیاهان ماندابی به درختان و درختچه‌هایی گفته می‌شود که در سواحل دریاها و اقیانوس‌های گرم مناطق حاره در حدود جزر و مد، مصب رودخانه‌ها و خورهای آرام می‌رویند.

این جنگل‌ها با وسعت ۴۸۵/۷ هکتار در سواحل کنارک، چابهار، منطقهٔ گواتر و زرآباد می‌رویند که از نظر جاذبه‌های طبیعی، گردشگری و کاهش اثر تخریبی امواج و بادها با اهمیّت‌اند و کاشف این گیاه دانشمند ایرانی ابوعلی سینا است.

شکل ۲۹ــ۴ــ جنگل‌های حرّا

بیشتر بدانیم

ــ آیا می‌دانید روزهای درختکاری چه زمانی است؟

هفتهٔ منابع طبیعی از ۱۵ لغایت ۲۱ اسفند است و در این روزها همه ساله ادارات منابع طبیعی شهرستان‌های زهک، زابل، زاهدان، ایرانشهر، چابهار و ... اقدام به توزیع نهال می‌کنند.

شکل ۳۰ــ۴ــ تولید نهال در استان

۲ــ وضعیّت مراتع استان : بیش از ۵۶ درصد از مساحت استان را مراتع با وسعت ۱۰/۵ میلیون هکتار پوشانده است. استان سیستان و بلوچستان حدود ۱۳درصد از مراتع کل کشور را در خود جای داده است. میانگین تولید مراتع استان ۶۴۷/۷۵۸ تن علوفه در سال است که معاش ۱۵۲۹۹ خانوار عشایری و روستایی را تأمین می‌کند. مراتع استان از خوب، متوسط، فقیر تا خیلی فقیر طبقه‌بندی می‌شوند که کمترین آن مراتع خوب با ۲درصد و بیشترین آن مراتع فقیر تا خیلی فقیر است که ۸۹/۵ درصد مراتع استان را به خود اختصاص داده است. این استان به‌جهت ویژگی‌های اقلیمی و توپوگرافی دارای تنوع گیاهی منحصر به فردی است. گونه‌های فراوان و با ارزش دارویی که تاکنون در استان شناسایی شده، گویای این واقعیت است.

جدول ۱ــ۴ــ مساحت مراتع استان بر حسب هکتار

مراتع خوب	۲ درصد	۲۱۳,۲۷۲ هکتار
مراتع متوسط	۸/۵ درصد	۹۰۱,۴۰۴ هکتار
مراتع فقیر و خیلی فقیر	۸۹/۵ درصد	۹,۴۵۰,۴۲۷ هکتار

مهم‌ترین دلایل اهمیّت مراتع استان

۱ــ حفظ خاک در برابر فرسایش آبی و بادی.

۲ــ تأمین علوفه دام‌ها.

۳ــ استفاده از گیاهان دارویی، خوراکی و صنعتی.

شکل ۳۱ــ۴ــ چشم‌اندازهایی از مراتع استان

روند بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع استان

جنگل‌ها و مراتع سرمایهٔ ملّی هستند و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع استان زمانی متعادل خواهد بود که میزان تولید با بهره‌برداری از آنها تناسب داشته باشد.

عوامل تخریب جنگل‌ها و مراتع استان

آیا دربارهٔ علل تخریب جنگل‌ها و مراتع استان اندیشیده‌اید؟

عوامل مؤثر در تخریب جنگل‌ها و مراتع استان دو دسته‌اند :

۱ــ **عوامل طبیعی** : بارش اندک، بادهای شدید، خشکسالی‌های دوره‌ای

۲ــ **عوامل غیر طبیعی و انسانی** : چرای بی‌رویهٔ دام‌ها، توسعهٔ شهرنشینی و سکونتگاه‌ها، چرای زودرس، بوته‌کنی جهت مصارف سوخت و عدم آگاهی مردم از اهمیت منابع با ارزش جنگل‌ها و مراتع

راه‌های ترمیم جنگل‌ها و مراتع در استان

الف) حفظ و گسترش جنگل‌ها

ب) حفظ مراتع و زمین‌های کشاورزی

ج) کنترل حرکت ماسه‌های روان

د) توسعهٔ طرح‌های آبخیزداری (هلالی‌های آبگیر و بندآب‌ها و . . .)

شکل ۳۲ــ۴ــ آب‌بندها

شکل ۳۳ــ۴ــ هلالی‌های آبگیر

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ مهم‌ترین منابع آبی نزدیک به محلّ زندگی خود را نام ببرید.

۲ــ نوع خاک‌های محلّ زندگی خود را بنویسید.

۳ــ از عوامل تخریب جنگل‌ها و مراتع دو مورد دیگر را بیان کنید.

زندگی جانوری

به موازات تنوّع گیاهی منحصر به فرد استان، تنوّع جانوری ویژه‌ای نیز در این منطقه دیده می‌شود. جانوران کمیابی مانند: گونه‌های در معرض انقراض تمساح پوزه کوتاه ایرانی (گاندو)، خرس سیاه، سنجاب راه راه بلوچی، همچنین حیواناتی مثل

شکل ۳۴ــ۴ــ چنگر(چور)

لاک‌پشت، خرگوش، شغال، روباه، بز،عقاب دشتی و پرندگانی چون چنگر (چور)، دراج، هوبره و ماهی‌هایی از قبیل :گل خورک، ماهی کپور و پرندگان خاص شبه قارهٔ هند و مهاجر از سیبری در فصول مختلف به زیبایی طبیعت استان و به‌ویژه مناطق آبی آن می‌افزاید.

هوبره

عقاب دشتی

گاندو(تمساح پوزه کوتاه)

شکل ۳۵ــ۴ــ حیوانات بومی استان

درس پنجم: مسائل محیط زیستی و راه حل‌های آن

آیا می‌دانید کدام مشکلات محیط زیستی، استان ما را تهدید می‌کند؟

در دهه‌های اولیه قرن بیست‌ویکم نگرانی‌های محیط زیستی فرا روی بشر همچون رشد جمعیّت، استفاده بی‌رویه منابع طبیعی، نابودی زیستگاه‌های حیات وحش، انقراض گونه‌های گیاهی، جانوری و انواع آلودگی‌ها، ارتباطی درونی با یکدیگر دارند و به گونه‌ای بی‌سابقه زمین را به‌عنوان زیستگاه بشر با خطر مواجه کرده است. تخریب لایهٔ اوزن، گرم شدن زمین، گازهای گلخانه‌ای، بارش باران‌های اسیدی و بیابان‌زایی مثال‌هایی از آثار جهانی محیط زیستی هستند. در استان سیستان و بلوچستان با توجه به شرایط اقلیمی خشک و نیمه‌خشک، افزایش روزافزون جمعیّت و گسترش آلودگی هوا، آب و خاک و همچنین آلودگی صوتی، مسائل محیط زیستی در آن از اهمیّت خاصّی برخوردار است.

در این درس با خلاصه‌ای از مسائل محیط زیستی استان آشنا می‌شوید.

شکل ۱ــ۵ــ جمع‌آوری زباله‌ها

شکل ۲ــ۵ــ آلاینده‌های هوا

آلودگی هوا

منابع عمدهٔ آلودگی هوا عبارت‌اند از: منابع طبیعی و منابع مصنوعی که بر اساس منبع، منشأ، ترکیبات و آثار فیزیولوژیکی متفاوت است.

الف ــ منابع طبیعی آلودگی هوا

۱ــ توفان‌ها و گرد وغبار: توفان‌هایی که در مناطق شمالی استان (بادهای ۱۲۰ روزه) می‌وزند، به خصوص در زمان بی‌آبی دریاچهٔ هامون مقادیر زیادی از مواد معلّق را به‌همراه دارند که باعث آلوده کردن هوا می‌شوند.

شکل ۳ــ۵ــ آلوده‌کننده‌های هوا(وزش توفان، گرد و غبار)

۲ــ آتشفشان : آتشفشان نیمه فعال تفتان از طریق رهاسازی موادی مانند خاکستر، دود و گازگوگرد باعث آلوده شدن محیط می‌شود.

شکل ۴ــ۵ــ آلودگی ناشی از آتشفشان

راه‌حل‌های مقابله با مسائل محیط زیستی هوا

۱ــ ایجاد چندین ایستگاه پایش آلاینده‌های فرامرزی و پالایش آلودگی هوای سیستان

۲ــ تثبیت ذرات گرد و غبار در محل و کانون ایجاد آن

۳ــ نهال‌کاری، ایجاد پوشش گیاهی و بوته‌کاری در مسیر حرکت بادها

ب) منابع آلودگی مصنوعی

۱ــ وسایط نقلیهٔ موتوری

۲ــ صنایع و نیروگاه‌ها

۳ــ سیستم‌های گرم‌کنندهٔ منابع خانگی و تجاری

۴ــ سوزاندن زباله‌ها

برای مطالعه

جدول ۱ــ۵ ــ منابع آلوده کننده محیط هر یک از شهرستان‌ها

منابع آلوده‌کننده	منطقه و شهرستان	نوع آلودگی	راه‌حل‌ها
کوره‌های آجرپزی	زابل، سراوان، ایرانشهر	هوا	نصب سوخت پاش برقی
کارخانجات سیمان	سیستان و خاش	هوا	نصب الکتروفیلترهای مناسب ــ احداث فضای سبز
افزایش تعداد خودرو	زاهدان، ایرانشهر، زابل	هوا	از رده خارج کردن خودروهای فرسوده ــ احداث فضای سبز
نیروگاه‌های دیزلی	زابل ، ایرانشهر	هوا و صوت	احداث نیروگاه‌های منطبق با محیط زیست و جلوگیری از توسعهٔ ناهمگون شهرها و تأسیسات
فرودگاه‌ها	زاهدان	صوت	احداث فرودگاه‌ها در فاصله دورتری از شهرها وگسترش فضای سبز اطراف آنها
فعّالیّت‌های بندری و صنایع شیلاتی	چابهار	آب	مدیریت ساحلی، احداث فرودگاه در فاصله دورتری از شهرها و گسترش فضای سبز اطراف آنها
محل‌های دفع زباله	کلیهٔ شهرهای استان	خاک، آب، هوا	احداث کارخانهٔ بیوکمپوست در زاهدان و مدیریت بر نحوه دفع زباله در مابقی شهرستان

آلودگی آب‌ها

الف) منابع آلایندهٔ آب‌های سطحی و دریایی : منابع آلوده‌کنندهٔ دریا شامل مواد زاید جامد خانگی و شهری، پساب‌های صنعتی، خانگی، کشاورزی و تخلیهٔ آب توازن کشتی‌ها و ... می‌باشند.

ب) منابع آلایندهٔ آب‌های زیرزمینی استان : به دلیل کاهش شدید بارش در استان، فشار بر منابع آب زیرزمینی به‌عنوان عمده‌ترین منابع آب شرب و کشاورزی افزایش چشمگیری یافته و باعث اُفت سطح آب‌های زیرزمینی شده و بهره برداری بی‌رویه از منابع آب که ناشی از خشکسالی‌ها و افزایش جمعیّت است، منجر به کاهش کیفیّت آب شده است.

شکل ۵ــ۵ــ آلودگی آب‌ها (تخلیهٔ آب توازن کشتی‌ها)

برخی از راه‌حل‌های مقابله با آلودگی آب‌ها

۱ــ ضرورت مدیریت صحیح آب در بخش کشاورزی

۲ــ ایجاد شبکه‌های تصفیهٔ فاضلاب شهری و روستایی

۳ــ جلوگیری از ورود فاضلاب‌های انسانی، تجاری و صنعتی به آب‌ها

شکل ۶ــ۵ــ تصفیه‌خانه فاضلاب

آلودگی صوتی

تولید سروصدا یکی از عوارض جنبی بسیاری از صنایع و وسایط نقلیه است و پیامدهای منفی بر موجودات زنده به‌ویژه انسان دارد که خطر آن نیز کمتر از باکتری‌ها و ویروس‌های بیماری‌زا نیست. از جمله آلودگی‌های صوتی می‌توان به تردد وسایط نقلیّه، قرارگرفتن بعضی فرودگاه‌ها به‌دلیل توسعهٔ ناهمگون شهری در مجاورت مناطق مسکونی و نیروگاه‌های دیزلی بعضی شهرستان‌ها اشاره کرد.

برخی از راه‌حل‌های مقابله با آلودگی صوتی

۱ــ جلوگیری از تردد وسایط نقلیهٔ سنگین مانند کامیون در طول شبانه روز در سطح شهرها

۲ــ از رده خارج نمودن نیروگاه‌های دیزلی و احداث نیروگاه‌های منطبق با محیط زیست

۳ــ توسعهٔ فضای سبز اطراف فرودگاه‌ها، کارخانه‌ها و یا انتقال آنها به نقاط دورتر

شکل ۷ــ۵ــ آلودگی صوتی ناشی از وسایل نقلیه

آلودگی خاک

خاک مهم‌ترین منبع تأمین غذای انسان و دیگر جانوران است. افزایش جمعیت همراه با به‌کارگیری روش‌های غلط بهره برداری از منابع طبیعی موجب تخریب خاک می‌شود و استفادهٔ بی‌رویه از کودها، به‌ویژه کودهای شیمیایی موجب آلودگی خاک شده است.

برخی از راه‌های مقابله با آلودگی خاک در استان عبارت‌اند از :

۱ــ احداث کارخانهٔ بیوکمپوست در مرکز استان

۲ــ مدیریت بر دفع اصولی زباله

۳ــ احداث سیستم‌های تصفیهٔ فاضلاب شهری و صنعتی در برخی از شهرهای استان

آلودگی‌های حیوانی

آلودگی‌های حیوانی نگهداری حیوانات و پرندگان در محیط زندگی از منابع آلودگی حیوانی هستند که فعالیت ناشی از آن باعث می‌شود ذرات بیولوژیک (باکتری‌ها و ویروس‌ها) گازهای ناشی از فساد و تخمیر مواد، در فضای اطراف منتشر شود که در آلودگی محیط و هوا مؤثرند.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ مناطق تحت مدیریت محیط زیستی استان شما کدام‌اند؟

۲ــ در شهر و محلّ زندگی‌تان چه مسائل و مشکلات محیط زیستی وجود دارند؟

۳ــ شما چه راه‌حل‌های دیگری برای مسائل و مشکلات محیط زیستی شهر و محل زندگی خود ارائه می‌دهید؟

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان سیستان و بلوچستان

درس ششم: تقسیمات سیاسی استان

قبل از تصویب تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ که در آن تقسیم‌بندی جدیدی به نام «استان» ایجاد شد، از واژهٔ «ایالت» و «ولایت» استفاده می‌شد. بر اساس جدیدترین تقسیمات کشوری تا اوایل ۱۳۹۲ استان سیستان و بلوچستان دارای ۱۸ شهرستان، ۳۷ شهر، ۴۷ بخش، ۱۱۱ دهستان و حدود ۹۲۸۵ روستاست.

به نقشهٔ روبه‌رو نگاه کنید. این نقشه جدیدترین تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان را نشان می‌دهد.

شکل ۱ــ۶ــ نقشهٔ تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان

تعداد شهرستان، بخش، شهر و دهستان براساس تقسیمات کشوری

جدول ۱ــ۶ ــ مقایسه تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان طی سال‌های ۸۸ــ ۱۳۶۵

سال	تعداد شهرستان	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان
۱۳۶۵	۶	۲۳	۱۱	۷۰
۱۳۷۵	۷	۲۹	۱۶	۹۰
۱۳۸۰	۸	۳۲	۳۱	۹۴
۱۳۸۴	۱۰	۳۷	۳۲	۹۸
۱۳۸۵	۱۰	۳۷	۳۲	۹۸
۱۳۸۶	۱۰	۳۷	۳۲	۹۸
۱۳۸۷	۱۴	۴۰	۳۶	۱۰۲
۱۳۸۸	۱۴	۴۰	۳۷	۱۰۲
۱۳۹۲	۱۸	۴۷	۳۷	۱۱۱

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ تحقیق کنید قبل از اینکه نام سیستان و بلوچستان بر روی استان گذارده شود از چه نام‌های دیگری استفاده می‌شده و رسمیت داشته است؟

۲ــ با توجه به شکل ۱ــ۶ (نقشهٔ تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان) نام شهر، بخش و دهستانی را که در داخل محدودهٔ شهرستان محل زندگی شما قرار دارد، بنویسید.

۳ــ تعداد شهرستان‌ها، بخش‌ها، شهرها و دهستان‌ها در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۸۸ را با هم مقایسه کنید.

برای مطالعه

جدول ۲ــ۶ــ تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان

شهرستان	بخش	شهر	دهستان
ایرانشهر	بزمان	بزمان	بزمان آب‌رییس
	بمپور	بمپور محمدان	بمپور شرقی بمپور غربی
	مرکزی	ایرانشهر	ابتر ، حومه ، دامن
چابهار	پلان	ــ	پلان
	دشتیاری	نگور	باهوکلات سند میرثوبان نگور
	مرکزی	چابهار	پیرسهراب کمبل سلیمان
خاش	ایرندگان	ــ	ایرندگان کهنوک
	مرکزی	خاش	اسماعیل‌آباد پشتکوه سنگان کارواندر کوه سفید
	نوک‌آباد	نوک‌آباد	اسکل‌آباد تفتان جنوبی گوهرکوه نازیل
دلگان	جلگه چاه‌هاشم	ــ	جلگه چاه‌هاشم
	مرکزی	گلمورتی	دلگان گنبدعلوی هودیان
زابل	مرکزی	زابل بنجار	بنجار

مهرستان	آشار	–	ایرافشر آشار
	مرکزی	مهرستان	بیرک مهرستان
زاهدان	مرکزی	زاهدان	چشمه‌زیارت حرمک
	نصرت‌آباد	نصرت‌آباد	دومک نصرت‌آباد
	کورین	–	شورو کورین
زهک	جزینک	–	جزینک خمک
	مرکزی	زهک	خواجه‌احمد زهک
سراوان	بم‌پشت	سیرکان	بم‌پشت کشتگان کوهک و اسفندک
	جالق	جالق	جالق کله‌گان ناهوک
	مرکزی	سراوان گشت محمدی	حومه گشت
سرباز	پارود	–	پارود ، مورتان
	پیشین	پیشین	پیشین ، زردبن
	سرباز	سرباز	سرباز سرکور کیشکور مینان نسکند
	مرکزی	راسک	راسک و فیروزآباد جکیگور
سیب و سوران	مرکزی	سوران	سیب و سوران پسکوه
	هیدوچ	هیدوچ	هیدوچ ، کنت

کنارک	زرآباد	زرآباد	زرآباد شرقی، زرآباد غربی
	مرکزی	کنارک	جهلیان،کهیر
قصر قند	ساربوک	–	ساربوک، حمیری
	تلنگ	–	تلنگ ، شارک
	مرکزی	قصر قند	هیتو هلونچکان
میرجاوه	مرکزی	**میرجاوه**	حومه، انده
	لادیز	–	لادیزو جون‌آباد، تمین
	ریگ ملک	–	ریگ ملک، تهلاب
نیک‌شهر	بنت	بنت	بنت توتان و مهمدان دستگرد
	لاشار	اسپکه	لاشار جنوبی لاشار شمالی
	مرکزی	نیک‌شهر	چاهان، مخت، هیچان، مهبان
	آهوران	–	چانف کهیری
نیمروز	مرکزی	ادیمی	ادیمی، بزی
	صابری	–	سفیدآبه، قایم‌آباد
هامون	تیمورآباد	–	تیمورآباد، کوه خواجه
	مرکزی	محمدآباد	محمدآباد، لوتک
هیرمند	قرقری	–	اکبرآباد ، قرقری
	مرکزی	دوست‌محمد	جهان‌آباد دوست‌محمد مارگان
فنوج	مرکزی	فنوج	فنوج
			مسکوتان
	کتیج	–	کِتیج
			محترم آباد

درس هفتم: شیوه‌های زندگی در استان

به تصاویر زیر نگاه کنید و آنها را با هم مقایسه کنید.
شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بیان کنید.

شکل ۱ــ۷ــ زندگی عشایری سیستان

شکل ۲ــ۷ــ زندگی روستایی بلوچستان

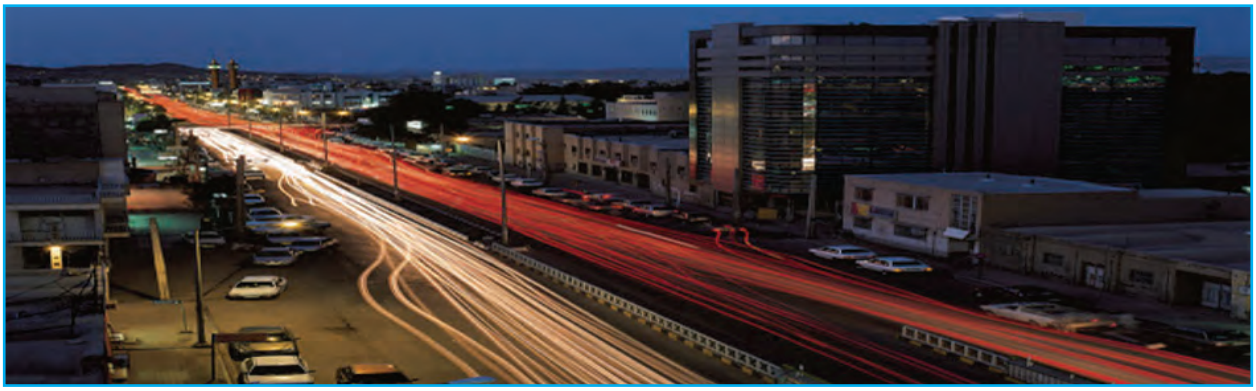

شکل ۳ــ ۷ ــ زندگی شهری

در استان سیستان و بلوچستان سه شیوهٔ زندگی رایج است که در این درس با برخی از ویژگی های آنها آشنا می‌شویم.

زندگی عشایری

علاوه بر زندگی شهری و روستایی، در استان نوع دیگری از زندگی وجود دارد که به آن زندگی عشایری گفته می‌شود. عشایر به کسانی می‌گویند که ویژگی‌های کوچندگی و زندگی اجتماعی ــ قبیله‌ای دارند (از یک طایفه تشکیل شده‌اند) و ارتباط مستقیمی با طبیعت دارند. مراتع و علفزارها نقش اساسی در زندگی عشایری دارند زیرا معیشت آنها بر اساس دامداری است. کوچ در بین عشایر به دو صورت رایج است :

۱ــ کوچ برون استانی : این نوع کوچ که از نوع بلند و مستقیم است، خاص عشایر شمال استان می‌باشد. مسافت این کوچ بین ۱۵۰ تا ۳۰۰ کیلومتر و مقصد آن مراتع ییلاقی خراسان جنوبی (شهرستان‌های سربیشه؛ نهبندان و بیرجند) است.

۲ــ کوچ درون استانی : این نوع کوچ به دو شکل کوتاه و دورانی انجام می‌شود. مسافت این کوچ بین ۱۰ تا ۵۰ کیلومتر است که داخل قلمروهای زیستی عشایری صورت می‌گیرد و بیشتر در بلوچستان رایج است. عشایر زندگی اجتماعی ــ قبیله‌ای (طایفه) دارند و با هم خویشاوند هستند. آنها مردمانی سخت‌کوش‌اند و زنان عشایر استان همانند مردان در امور دامداری، تهیّهٔ شیر، لبنیات و حتّی صنایع دستی فعالیّت دارند.

شکل ۴ــ۷ ــ نقشه انواع کوچ عشایر استان

اقتصادعشایر

اقتصاد عشایر استان متّکی بر دام (بز، شتر، گوسفند و گاو) است که تولیدات دامی آنها شامل (گوشت، شیر، پشم، مو و کرک، پوست، کود دامی و ...) است. عشایر استان ۲۵ درصد تولیدات دامی و بخش قابل توجهی از تولیدات صنایع دستی استان را در اختیار دارند. در واقع هر چادر عشایری یک کارگاه تولیدی است. ساختار اقتصاد عشایر بر مبنای مشارکت همهٔ اعضای خانوار به‌خصوص زنان بنا شده است. گرایش به کشاورزی به خصوص باغداری در دههٔ گذشته بین خانوارهای عشایر از رشد چشمگیری برخوردار بوده است. همین امر نشان از علاقهٔ خانوارهای عشایر به اسکان و تغییر معیشت به منظور افزایش درآمد است. اجرای طرح‌های ساماندهی و اسکان عشایر در کانون‌های توسعه (نقاط مناسب از نظر موقعیّت مکانی و دسترسی به زیربناها و منابع آب و خاک) نتایج مثبت زیادی دارد؛ از جمله :

۱ــ ایجاد اشتغال پایدار

۲ــ افزایش درآمد خانوارها

۳ــ جلوگیری از مهاجرت و حاشیه‌نشینی و مشکلات بعدی آنها

۴ــ ارائهٔ خدمات زیربنایی (بهداشت، آموزش و ...)

شکل ۵ــ۷ــ تأمین انرژی خورشیدی برای عشایر بلوچستان

شکل ۶ــ۷ــ آبرسانی سیار به عشایر بلوچستان

زندگی روستایی

چه عواملی در شکل‌گیری روستاهای استان نقش دارد؟ همان‌طور که می‌دانید عوامل جغرافیایی به ویژه آب کافی و خاک مناسب از مهم‌ترین عوامل استقرار و تکوین آبادی‌های روستایی به شمار می‌روند. بنابراین قرار گرفتن روستاها بر اساس عوامل طبیعی (آب و خاک) در دشت، کوهپایه، کوهستان و ... به طور بالقوه می‌تواند محدودیّت و یا قابلیّت توسعه به حساب آید.

در استان سیستان و بلوچستان اساس زندگی روستایی بر پایهٔ کشاورزی، باغداری، صنایع دستی، صید ماهی و ... استوار است.

ساختار روستاهای استان

اصولاً در روستاها ۲ شکل مشخّص وجود دارد : روستاهای متمرکز و روستاهای خطّی یا طولی

۱ــ روستاهای متمرکز : در مناطق خشک و نیمه‌خشک کشور به ویژه استان سیستان و بلوچستان، اینگونه روستاها شکل گرفته‌اند. یکی از علل عمده تشکیل روستاهای متمرکز وجود منابع آب است.

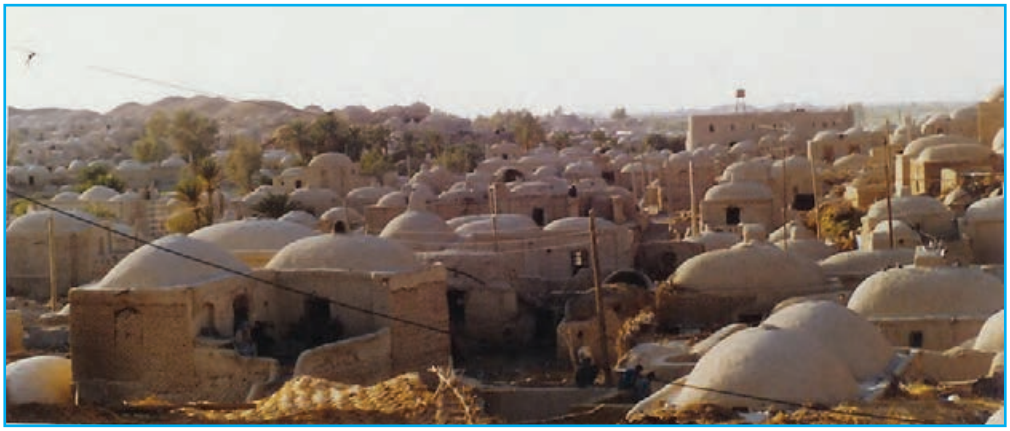

شکل ۷ــ۷ــ چشم‌اندازی از روستای متمرکز (قلعه‌نو)

۲ــ روستاهای خطی یا طولی : این روستاها ترکیبی از روستاهای متمرکز و پراکنده‌اند. وجود رودخانه و استقرار خانه‌های روستایی در حاشیهٔ رودخانه و یا استقرار روستا در امتداد کف درّه یا در امتداد جادّه موجب پیدایش روستاهای خطی شده است. مانند روستای دامن در ایرانشهر که در امتداد رودخانهٔ دامن تشکیل شده است.

در استان سیستان و بلوچستان روستاهای متمرکز نسبت به سایر روستاها برتری دارند. روستاهای خطّی نیز در امتداد رودخانه‌ها، درّه‌ها یا کوهپایه‌ها و جادّه‌ها قرارگرفته‌اند، امّا از نظر تعداد در مقایسه با روستاهای متمرکز درصد بسیار پایینی دارند. براساس منابع طبیعی (آب و خاک مساعد) در شمال، روستاها به‌هم چسبیده‌اند، ولی در جنوب استان به علّت کمبود منابع (آب و خاک مساعد) فاصلهٔ روستاها از هم زیاد است.

شکل ۸ ــ ۷ ــ چشم‌اندازی از روستای طولی (دامن)

منابع درآمد روستاییان

اقتصاد جوامع روستایی در استان متّکی بر کشاورزی و دامداری است. در ناحیهٔ سیستان علاوه بر کشاورزی، بازرگانی (مبادلات مرزی) باغداری و دامداری در حاشیهٔ دریاچهٔ هامون و در صورت پرآبی صید ماهی از راه‌های کسب درآمد خانواده‌هاست. در بخش میانی استان به خصوص روستاهای خاش و ایرانشهر، کشاورزی و دامداری و در بخش جنوبی استان و سواحل مکران علاوه بر کشاورزی، بازرگانی (مبادلات مرزی) و دامداری، پرورش و صید ماهی و زنبورداری رواج دارد.

صنایع دستی

در شمال استان قالی‌بافی، گلیم‌بافی، پرده‌بافی، پارچه‌بافی، خامه دوزی و ...، در جنوب استان سکه‌دوزی، حصیربافی، سوزن‌دوزی، سفال کلپورگان و ... رواج دارد. در کنار سایر فعّالیّت‌های روستایی، مردم مناطق مرزی شرق استان مبادرت به مبادلهٔ کالا با مرزنشینان پاکستان و افغانستان می‌کنند که یکی از منابع اصلی درآمد مردم استان است.

شکل ۹ــ۷ــ برخی از صنایع دستی استان

طرح هادی روستا

عبارت از طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونت‌گاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید.

زندگی شهری

در استان سیستان و بلوچستان شهرنشینی سابقه‌ای دیرینه دارد و قدمت آن به بیش از ۳۲۰۰ سال قبل از میلاد مسیح می‌رسد. برای نمونه شهر سوختهٔ سیستان دارای سیستم فاضلاب بوده و در زمینهٔ علم پزشکی، پویانمایی(انیمیشن) و ... مترّقی بوده است. همچنین از شهری قدیمی به نام بمپور می‌توان نام برد که آثار سفالی به دست آمده در این منطقه نشان از قدمت زیاد آن دارد.

چگونگی شکل‌گیری شهرهای استان

عوامل جغرافیایی زیر نقش بسیار مهمّی در شکل‌گیری نظام شهری ایفا می‌کنند که عبارتند از :

۱ــ وجود شرایط اقلیمی و آب و هوای مناسب در مناطقی مانند ایرانشهر، سراوان، هیرمند، زابل و بنجار

۲ــ دسترسی به منابع آب و خاک مناسب، شامل مناطق شهری زابل، زهک، بمپور و چابهار

۳ــ وضعیت پستی و بلندی و ناهمواری‌ها، شامل مناطق شهری ایرانشهر، سراوان و خاش

شکل ۱۰ــ۷ــ چشم‌اندازی از شهر زاهدان

در شکل‌گیری شهر زاهدان، عوامل سیاسی بسیار مؤثر بوده است.

بیشتر بدانیم

نگاهی به تاریخچهٔ زاهدان و تحوّلات آن : زاهدان را در قدیم دزداب می‌گفتند. این شهر که کوه‌ها آن را احاطه کرده‌اند، قدمت زیادی ندارد. کارگران راه‌آهن یعنی هندی‌ها اوّلین پایه‌گذاران این شهر بوده‌اند. در سال ۱۳۰۲ دولت وقت دستور به آبادانی شهر داد و در سال ۱۳۰۹ نیز نام زاهدان بر آن گذاشت. در میان ساکنان زاهدان کسی را نمی‌توان یافت که به حق زاهدان را وطن خود بداند. زاهدان شهری چند قومیتی و مهاجرپذیر است. دین و مذهب مهم‌ترین عامل اتّحاد و همدلی مردم زاهدان است. وجود اقوام، ادیان و مذاهب اسلامی مختلف این شهر را به الگوی نمادین برای شهرهای ایران و کشورهای دیگر تبدیل کرده است. علّت توجّه دشمنان اسلام و انقلاب به استان سیستان و بلوچستان، به‌خصوص شهر زاهدان برای ایجاد تفرقه و سوءاستفاده از درگیری‌های قومی، قبیله‌ای و مذهبی است.

از جمله مراسم مذهبی که هر ساله در زاهدان به‌صورت چشمگیر برگزار می‌شود، عزاداری مردم در ایّام شهادت ائمه اطهار و خاندان پیامبر است که عزاداران اغلب از اقوام سیستانی، یزدی، خراسانی، کرمانی، ترک، بلوچ و . . . هستند.

از آثار تاریخی این شهر، خانهٔ ابویی که در سال ۱۳۱۱ ساخته شده و حسینیهٔ یزدی‌ها را می‌توان نام برد. امروز زاهدان به عنوان یک شهر دانشگاهی و سیاسی (با دانشگاه‌های متعدد و مرکزیت استان) شناخته می‌شود.

شکل ۱۱ــ۷ ــ مراسم مذهبی عاشورا در زاهدان

نقش شهرهای استان

در گذشته و امروز شهرهای استان کارایی خاصّی را از خود نشان داده‌اند. جدول زیر نقش هر شهر و کارآیی آن را نشان می‌دهد.

جدول ۱ــ۷ــ نقش هر یک از شهرهای استان سیستان و بلوچستان

نام شهر	نقش شهر	نام شهر	نقش شهر
بزمان	کشاورزی	محمدآباد	صنعتی، کشاورزی
خاش	کشاورزی	زابل	کشاورزی، دانشگاهی
ادیمی	کشاورزی	بنجار	کشاورزی
نوک‌آباد	کشاورزی	دوست‌محمد	کشاورزی
زاهدان	صنعتی، دانشگاهی، خدماتی	جالق	کشاورزی
		راسک	کشاورزی
میرجاوه	کشاورزی، بازرگانی	ایرانشهر	صنعتی، کشاورزی
نصرت‌آباد	کشاورزی	گلمورتی	کشاورزی
زابلی	کشاورزی	سراوان	کشاورزی
سوران	کشاورزی	اسپکه	کشاورزی
سیرکان	کشاورزی	پیشین	کشاورزی
هیدوچ	کشاورزی	چابهار	صنعتی،گردشگری،بازرگانی،شیلات
بنت	کشاورزی		
نگور	کشاورزی	کنارک	صنعتی، شیلات
فنوج	کشاورزی	بمپور	کشاورزی
قصرقند	کشاورزی	سرباز	کشاورزی
نیک‌شهر	کشاورزی	زهک	کشاورزی

برنامهٔ توسعهٔ شهری

رشد شهرها در استان ما در دو ــ سه دههٔ اخیر سرعت بیشتری گرفته است. با تبدیل نقاط روستایی به شهر و تأسیس شهرداری، افزایش نقاط شهری و تراکم جمعیّت همراه بـا پیدایش مناطق جدید و حومه‌ای در آنها مشکلاتی برای استان ایجاد کرده است. به‌منظور کنترل رشد شهرها، برنامهٔ توسعهٔ شهری را تدوین می‌نمایند. در این برنامه‌ریزی شهری با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای و مطالعات جغرافیایی و ...، طرح‌های جامع و تفصیلی شهرها را تهیّه می‌کنند. طرح جامع نشان‌دهندهٔ چگونگی شکل‌گیری شهر و توسعه آن در آینده است. این طرح‌ها به خصوص در بافت قـدیمی شهرها، خدمات‌رسانی ،آتش‌نشانی و نـوسازی و... را تسهیل می‌کند. بیشتر شهرهــای استان دارای طرح جـامع هستند.

طرح جامع شهر

طرح جامع شهر عبارت از طرح بلندمدتی است که در آن نحوهٔ استفاده از اراضی و منطقه‌بندی مربوط به حوزه‌های مسکونی، صنعتی، بازرگانی، اداری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و تسهیلات شهری و نیازمندی‌های عمومی شهری، خطوط کلی ارتباطی و محل مراکز انتهایی خط (ترمینال) و فرودگاه‌ها و بنادر و سطح لازم برای ایجاد تأسیسات و تجهیزات و تسهیلات عمومی مناطق نوسازی، بهسازی و اولویت‌های مربوط به آنها تعیین می‌شود و ضوابط و مقررات مربوط به کلیه موارد فوق و همچنین ضوابط مربوط به حفظ بنا و نماهای تاریخی و مناظر طبیعی، تهیه و تنظیم می‌گردد. طرح جامع شهر برحسب ضرورت قابل تجدید نظر خواهد بود.

شهرهای زاهدان، زابل، خاش، سراوان، ایرانشهر، کنارک، زهک، نیک شهر، راسک، چابهار، سوران، دوست محمّد، مهرستان، گلمورتی، میرجاوه، پیشین، قصرقند، نگور، جالق، بنجار، فنوج، بمپور، ادیمی، نوک‌آباد، محمدان، آسپیچ‌محمدی طرح جامع دارند.

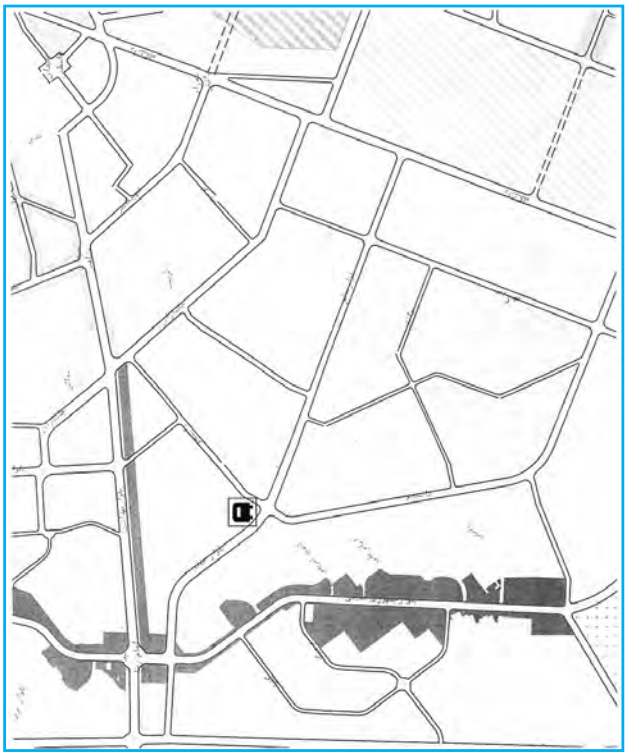

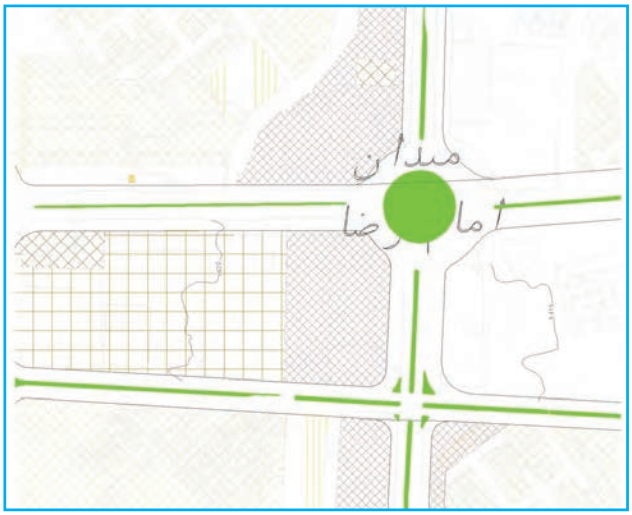

شکل ۱۲ــ۷ــ نمونه‌ای از طرح جامع شهری و پیشنهادی

موانع توسعهٔ شهری

در اکثر طرح‌های جامع می‌توان برخی از عوامل طبیعی و جغرافیایی همچون باغ‌ها،رودخانه‌ها، تپه‌های ماسه‌ای، زندان، راه‌آهن و همچنین عوامل نظامی و همجواری با مرز افغانستان و پاکستان را از موانع توسعهٔ شهری نام برد.

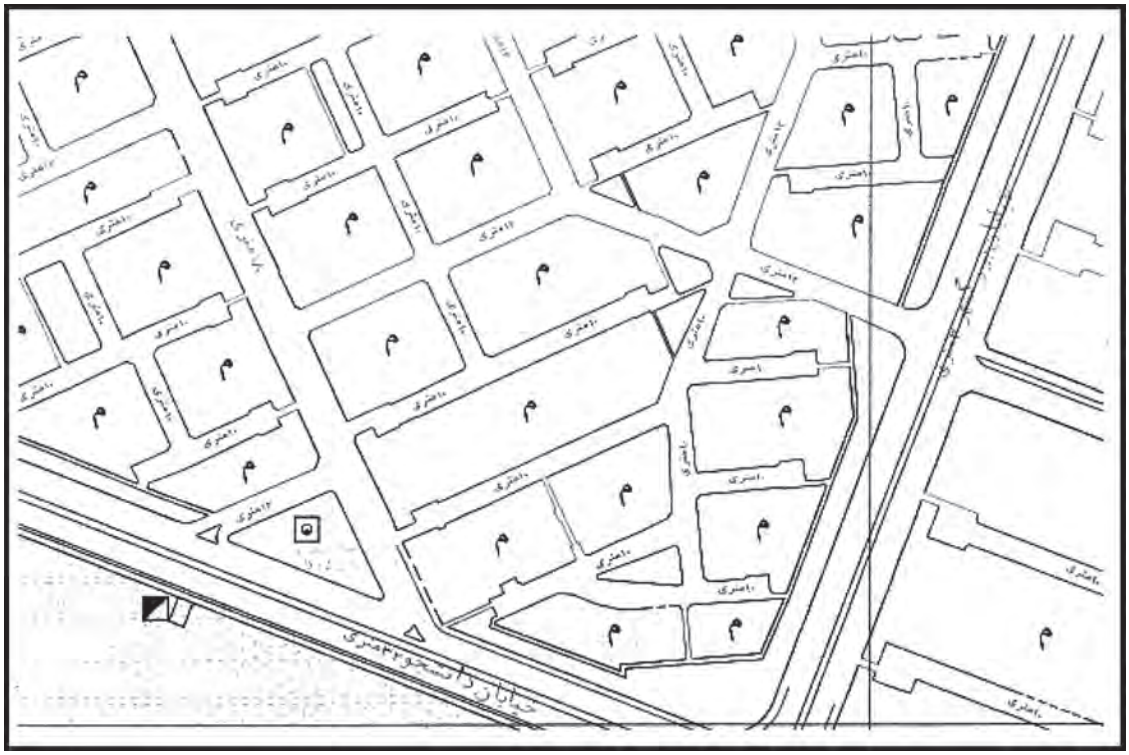

طرح تفصیلی

طرح تفصیلی عبارت از طرحی است که براساس معیارها و ضوابط کلی طرح جامع شهر نحوه استفاده از زمین‌های شهری در سطح محلات مختلف شهر و موقعیت و مساحت دقیق زمین برای هریک از آنها و وضع دقیق و تفصیلی شبکه عبور و مرور و میزان تراکم جمعیت و تراکم ساختمانی در واحدهای شهری و اولویت‌های مربوط به مناطق بهسازی و نوسازی و توسعه و حل مشکلات شهری و موقعیت کلیه عوامل مختلف شهری در آن تعیین می‌شود و نقشه‌ها و مشخصات مربوط به مالکیت براساس مدارک ثبتی تهیه و تنظیم می‌گردد. شهرهای زاهدان، زابل، راسک، ایرانشهر، سراوان، خاش، کنارک، نیک‌شهر، زهک، چابهار، بنجار، نگور، پیشین، قصرقند، دوست‌محمد، میرجاوه، گلمورتی و نیز مهرستان، جالق و نوک‌آباد طرح تفصیلی دارند.

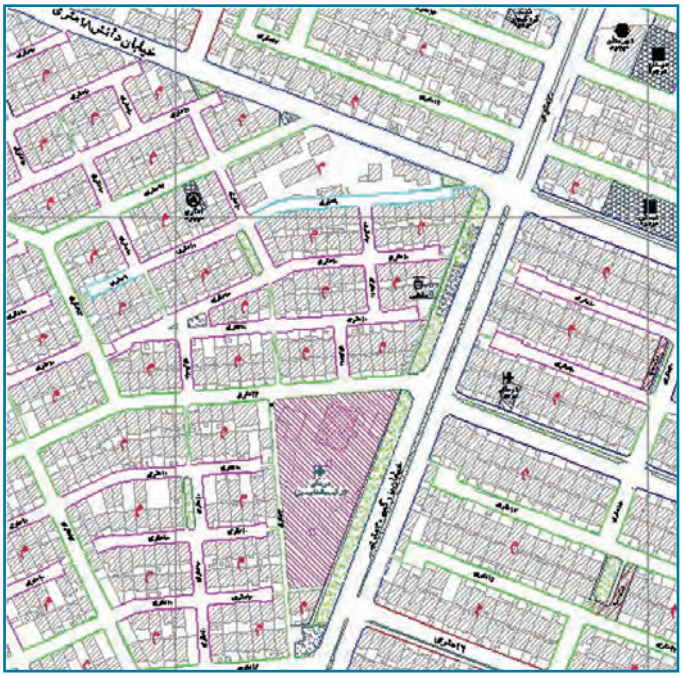

شکل ۱۳ــ۷ ــ نمونه‌ای از طرح تفصیلی شهری

بیشتر بدانیم

برخی از طوایف، گروه‌های قومی و تیره‌های ساکن در استان سیستان و بلوچستان عبارت‌اند از :

سنجرانی، میر(میری)، کیانی،شهرکی، میرشکار(میرشکاری)، شهریاری، کیخا، سرابندی، سرگزی، کلانتری، جهانتیغ، نارویی، بزی، نوری، دهمرده، دلارامی،سندگل،کول، شیخ،حیدری، سالاری، راشکی، سراوانی، خمر، سارانی، پودینه، ارباب، بختیاری، رخشانی، نورا، براهویی، شیبک، اربابی، سرحدی، سیاسر، سادات، گرگیچ، نهتانی،ریگی، اسماعیل‌زهی (شه‌بخش)، یارمحمدزهی (شهنوازی)، سالارزهی، جمالزئی، چاری، سجادی، بامری، دامنی، عبدالهی، مبارکی، بلیده، دهواری، سپاهی،میرمرادزهی، بارکزایی،رئیسی، بزرگ‌زاده، گمشادزهی، سیاهانی، سردارزایی، نوشیروانی، شیرانی،هراتی، شیخ لنگی، لکزایی، کشانی، کوهکن، کمالی، کلبعلی، گنجعلی، گلوی، پهلوان، خدری، کته‌لوک، درگی، جر، بندانی، آبیل، باران‌زهی، خاشی، زور، کاظمی، مرادقلی، برهان‌زهی، بالشنده، تمیندانی، حوت، شکرزهی، برخوردار، بامدی، بارانی، تیلر، اردنی، اله دو، ارجونی، سنچولی، فخیره، عارفی، مشتاقی، قهقایی، قزاق، رهدار، رامرودی، سرگلزایی، ماهککی، زرهی، فراهی، درهی، اسکانی، کلکلی، ازبک‌زائی، راز، چشک، تجگی، جدیدالاسلام، قروتخوار، نخعی، محمودی، اوکاتی، محمودزهی، ملاشاهی، کریم کشته، جمشیدی، پیری، مختاری صیادی، گرگ، جمشیدزهی، حسن‌زایی، کرد، کهرازهی، شهلی‌بر، هاشمزهی، میربلوچزهی، لاشاری، رحمانزایی، شاهوزایی، درزاده، دهانی، نوشیروانی، امراء، خاراکوهی، ایرندگانی، قنبرزهی، حسین‌بر، جدگال و . . . .

و نیز اقوامی از استان‌های خراسان، کرمان، یزد، لرستان، همدان و سایر استان‌های کشور در استان ساکن هستند.

بنادر استان

بندر چابهار : در بخش شمالی دریای عمان واقع شده و از دیرباز کانون داد و ستد، تجارت و دریانوردی بوده است. از نقطه نظر مبادلات بازرگانی، بندر چابهار، به علّت موقعیت استراتژیک خود و دستیابی به آب‌های آزاد بین‌المللی، جایگاه ویژه‌ای در انجام فعالیت‌های تجاری و حمل و نقلی کشور از طریق دریا، با سایر کشورهای منطقه دارد.

امتیاز خاص و ویژه بندر چابهار، تماس مستقیم و بدون واسطه سواحل مکران با آب‌های آزاد است. در همین زمینه باید اشاره نمود که بندر چابهار، تنها بندر اقیانوسی کشور ما می‌باشد که نزدیک‌ترین فاصله را از طریق اقیانوس هند با آب‌های آزاد بین‌المللی دارد.

بندر چابهار در طرح توسعه منطقه مکران یکی از کانون‌های اصلی را تشکیل می‌دهد.

شکل ۱۴ــ۷ــ بندرچابهار

بندر تاریخی تیس : بندر تیس (طیس)، مهم‌ترین بندرگاه و مرکز بازرگانی در ناحیه تاریخی مکران است. در حال حاضر، این بندر رونق گذشتهٔ خود را ندارد. امّا تاریخ گذشتهٔ بنادر کشور، سخن از جایگاه با اهمیت این بندر دارد. به عنوان نمونه می‌توان به «قلعه پرتغالی‌ها» اشاره داشت که به لحاظ قدمت و نوع معماری و نقش این بندر قدیمی در تجارت بین «هندوستان و آسیای شرقی» با ایران و دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس، خاورمیانه و آسیای میانه و قفقاز قابل توجه است.

شکل ۱۵ــ۷ــ بقایای قلعه پرتغالی‌ها در بندر تاریخی تیس

از دیگر بنادر صیادی و بازرگانی استان می‌توان به بندر بریس، تنگ، رمین، کنارک، بندر شهید بهشتی (چابهار)، بندر شهید کلانتری، بندر پسایندر اشاره کرد.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ در محل زندگی شما چه نوع کوچی بین عشایر رایج است؟

۲ــ کدام نوع روستاها در شهرستان محل زندگی شما بیشتر دیده می‌شود؟ نام ببرید.

۳ــ فرق طرح جامع با طرح تفصیلی شهری چیست؟

۴ــ چند طایفهٔ عمدهٔ دیگر در استان می‌شناسید؟ نام ببرید.

۵ــ به نظر شما وجود بندر چابهار، چه شرایط مساعدی را جهت پیشرفت و شکوفایی استان فراهم می‌کند؟

درس هشتم: جمعیّت استان

به شکل ۱ــ۸ نگاه کنید. این شکل جمعیّت شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان در دو سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ را نشان می‌دهد.

۱ــ کدام شهرستان بیشترین جمعیّت و کدام کمترین جمعیّت را دارد؟

۲ــ جمعیّت شهرستان محل زندگی خود را در دو سال ۸۵ــ۱۳۷۵ مقایسه کنید. این تغییرات به نظر شما چه پیامدهایی دارد؟

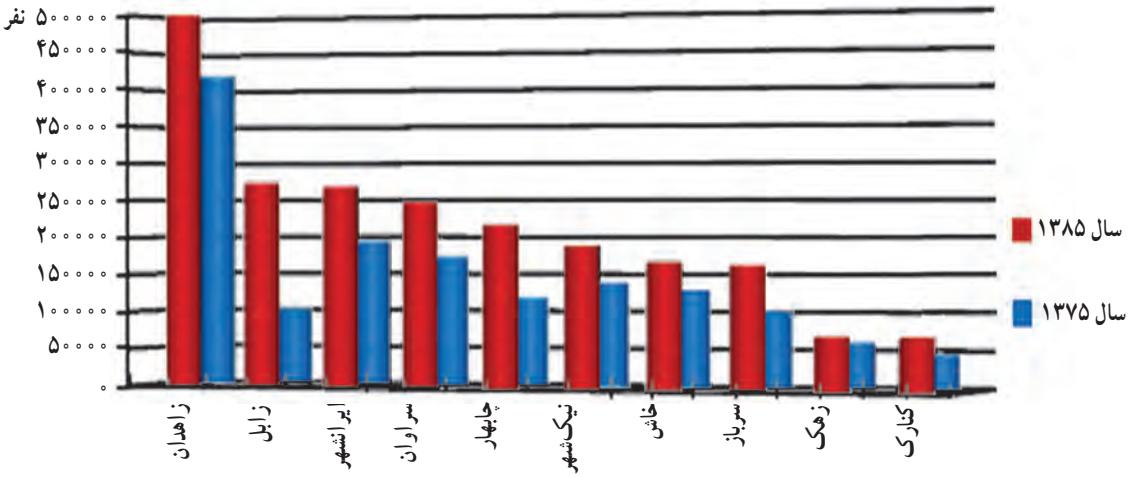

شکل ۱ــ۸ ــ نمودار مقایسه‌ای جمعیت در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

الف) ویژگی‌های کلّی جمعیت استان

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ استان سیستان و بلوچستان دارای ۲,۵۳۴,۳۲۷ نفر جمعیّت بوده که از این تعداد ۲۹۰,۱۸۳ خانوار شهرنشین، ۲۹۷۵۹۹ خانوار روستانشین و ۶۶۵ خانوار عشایرنشین‌اند. از کلّ جمعیّت استان ۵۰ درصد زن و ۵۰ درصد مرد هستند.

آیا می‌توانید بگویید که میانگین جمعیّت هر خانوار شهری، روستایی و عشایر استان چند نفر است؟

شکل۲ــ۸ نمودار هرم سنی جمعیّت استان سیستان و بلوچستان را نشان می‌دهد. این نمودار دارای قاعدهٔ پهن است که نشان‌دهندهٔ افزایش فوق‌العادهٔ گروه‌های سنی پایین به علت زاد و ولد زیاد است.

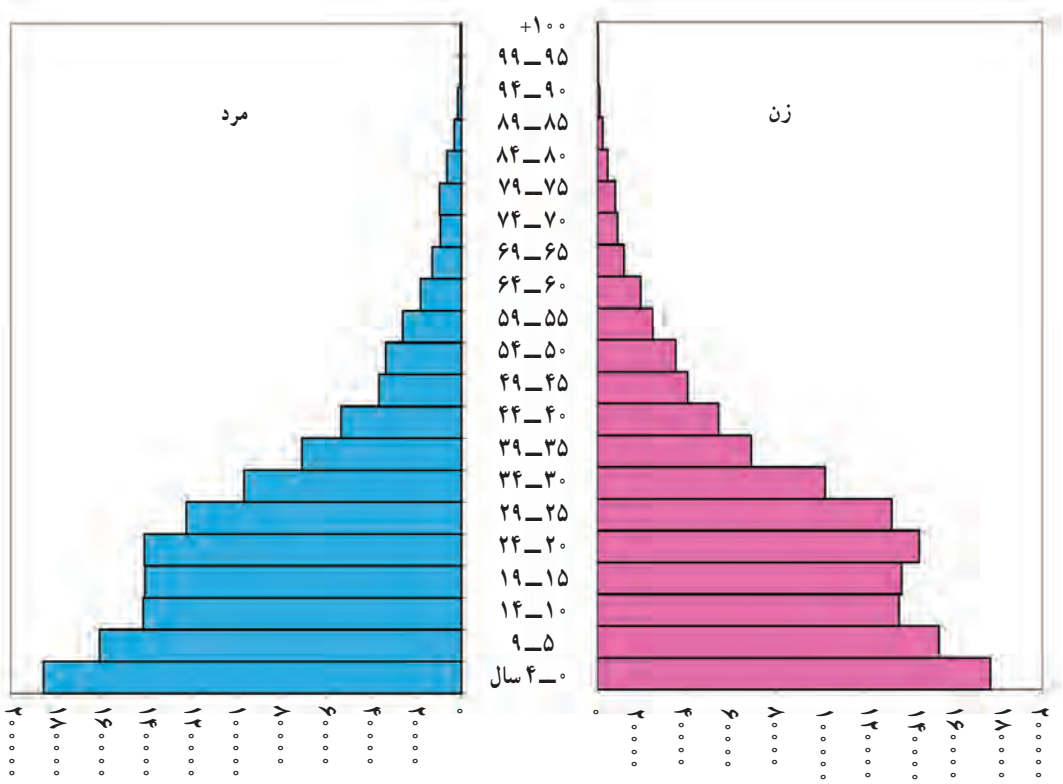

شکل ۲ــ۸ــ هرم سنی استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۰

ب) پراکندگی و تراکم جمعیّت استان

همان‌طور که در درس‌های قبلی اشاره شد، استان سیستان و بلوچستان پهناورترین استان کشور و یکی از کم تراکم‌ترین استان‌ها محسوب می‌شود و با مساحت ۱۸۱۷۸۵ کیلومتر مربع حدود ۱۱/۰۳ درصد از وسعت کشور را در برمی‌گیرد. میزان تراکم نسبی جمعیت در استان حدود ۱۳ نفر در هر کیلومتر مربع است.

برای مطالعه

میزان تراکم نسبی جمعیت شهرهای استان متفاوت است و این میزان در سال ۱۳۸۵ در زاهدان ۱۸/۶۲ نفر، در زابل ۲۳/۱نفر، زهک ۷۵ نفر،چابهار ۱۶/۴۶ نفر، سرباز ۱۴/۳۲ نفر، سراوان ۸/۷۸ نفر، نیکشهر ۸/۴۸ نفر، خاش ۷/۲۶ و کنارک ۶/۵۴ نفر می‌باشد. بیشترین میزان تراکم نسبی جمعیّت استان مربوط به منطقهٔ سیستان است. این منطقه از ویژگی‌های سایر نقاط متراکم کشور که عمدتاً در دشت‌ها و اراضی کم‌ارتفاع متمرکز شده‌اند، برخوردار است. شهرستان کنارک در بین شهرستان‌های استان، پایین‌ترین میزان تراکم را داراست.

جدول ۱ــ۸ــ توزیع جمعیت و درصد آن در شهرستان‌های استان در سال ۱۳۹۰

کل استان	زاهدان	زابل	ایرانشهر	سراوان	چابهار	نیک‌شهر	خاش	سرباز	زهک	کنارک	هیرمند	دلگان	مهرستان	سیب‌و سوران	نیمروز	هامون	میرجاوه	قصر فند
۲,۵۳۴,۳۲۷	۶۲۲,۸۸۵	۱۷۲,۴۸۲	۲۱۹,۷۹۶	۱۷۵,۷۲۸	۲۴۷,۵۷۷	۱۷۳,۵۴۹	۱۵۴,۸۰۵	۱۶۷,۵۲۵	۷۵۰۵۰	۸۲۰۰۱	۶۵۴۷۱	۶۲۸۱۳	۵۹۷۸۸	۷۳۱۸۹	۴۵۸۹۶	۴۱۳۴۷	۳۸۵۳۷	۵۵۸۸۸
درصد	۲۴/۵۸	۶/۸۱	۸/۶۸	۶/۹۴	۹/۷۷	۶/۸۵	۶/۱۱	۶/۶۱	۲/۹۷	۳/۲۴	۲/۵۹	۲/۴۸	۲/۳۶	۲/۸۹	۱/۸۱	۱/۶۴	۱/۵۲	۲/۲۱

اطلاعات جمعیت مربوط به سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ و نام شهرستان‌های استان بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۲ می‌باشد.

ج) مهاجرت و پیامدهای رشد جمعیّت

در استان سیستان و بلوچستان روند مهاجرت از روستاها به شهرها (مهاجرت داخلی) و ورود مهاجران خارجی از دو کشور پاکستان و افغانستان (مهاجرت خارجی)، از مشکلات اساسی به شمار می‌آید. مهاجرت از روستاها به دلایل خشکسالی‌های چندساله، تمرکز صنایع و فعّالیت‌های اقتصادی در شهرها بوده است.

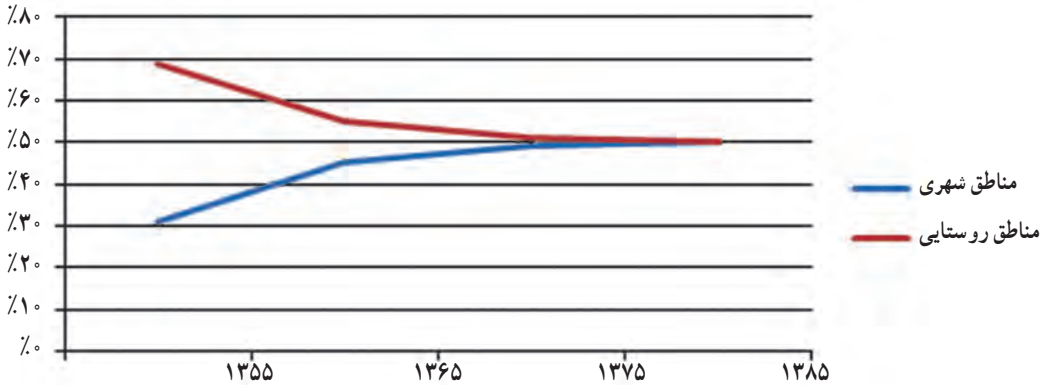

شکل ۳ــ۸ــ نمودار روند تغییر جمعیّت استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی طی سال‌های ۸۵ــ ۱۳۵۵

مهم‌ترین پیامدهای مهاجرت بی‌رویه به شهرها

۱ــ پیدایش حاشیه‌نشینی در اطراف شهرهای بزرگ

۲ــ رشد افقی شهرها عدم امکان خدمات‌رسانی مناسب به تمام محلات شهری

۳ــ رشد مشاغل کاذب

۴ــ رشد بیکاری و عواقب سوء آن

۵ــ فشار بر منابع محدود آبی در شهرها

د) روند افزایش جمعیّت در استان

جمعیّت استان در طی سه دهه یعنی از ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ بیش از ۳/۴ برابر افزایش یافته است. رشد بسیار سریع جمعیّت در دهۀ

۸۵ ــ ۱۳۷۵ تغییر نرخ رشد جمعیّت استان در اوایل دهه، ۳/۳۹ درصد بوده که بالاترین نرخ رشد جمعیّت کشور را داشته است. (میانگین نرخ رشد جمعیّت کشور در این دهه ۱/۶۱ درصد بوده است). علت رشد سریع جمعیت استان در مقایسه با جمعیّت کشور، علاوه بر بالا بودن موالید، ورود مهاجران خارجی از کشورهای مجاور است.

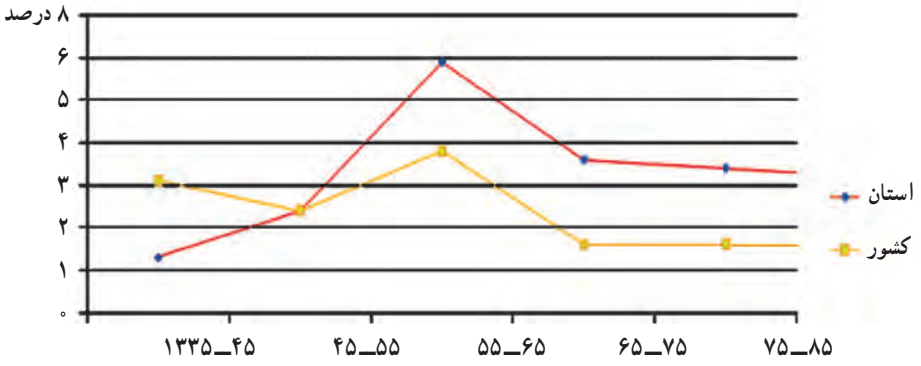

شکل ۴ــ۸ ــ نمودار مقایسه‌ای درصد افزایش جمعیت در استان و کشور

فعالیت

دانش‌آموز عزیز : تحقیق کنید

۱ــ جمعیّت کشور چین چند نفر است؟

۲ــ تعداد جمعیّت هر خانوار چند نفر باید باشد؟ این جمعیت چه تأثیری در توسعهٔ اقتصادی و فرهنگی خانواده‌ها و کشور می‌گذارد؟

۳ــ به نظر شما سرپرست یک خانوار به چند نفر از اعضای خانوادهٔ خود می‌تواند در زمینهٔ تحصیل، تغذیه، بهداشت، پوشاک و اشتغال رسیدگی و کمک نماید.

۴ــ به‌نظر شما برای اینکه کشور ما جمعیّتی جوان و فعال داشته باشد، جمعیّت هر خانوار چند نفر باشد متناسب است؟

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان سیستان و بلوچستان

درس نهم: مردم‌شناسی فرهنگی استان (آشنایی با آداب و رسوم)

خصوصیات فرهنگی مردم سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان مردمانی سخت‌کوش، باایمان، غیور، متعهد، وطن‌دوست، مهربان، مرزدار، رشید، خیراندیش و ساده‌زیست دارد. آنها در میهمان‌نوازی زبانزد عام و خاص‌اند؛ ورود میهمان را به خانهٔ خود، مایهٔ برکت می‌دانند و بر این باورند که روزی میهمان از پیشانی و اقبال خودش است. به بزرگان احترام می‌گذارند و پیوند خانوادگی در طایفه محترم شمرده می‌شود.

ویژگی‌های سیستانی واقعی : «مردمانی خوش‌رفتار، مؤمن، نیکوکار، پرتلاش، کم‌توقع، قدرشناس و اهل‌علم هستند. مردان و زنان آن پاکیزه و باحمیّت‌اند، چنان‌که فردی از آنان را به دیگر جای، اندر پاکیزگی یار نباشد و اصالتاً آریایی و ایرانی هستند».

ویژگی‌های بلوچ واقعی : مردم بلوچستان از قدیم‌الایّام به صفات نیکویی همچون سخت‌کوشی، میهمان‌نوازی، مؤمن‌بودن، طالب رزق حلال، امانت‌داری و همیاری شهرهٔ عام و خاص بوده‌اند. قوم بلوچ، قومی اصالتاً آریایی و ایرانی و وطن‌دوست هستند و به زندگی سخت در بیابان‌ها و کوهستان‌ها عادت دارند. آنها به زبان خاصّ خود که به بلوچی معروف است، سخن می‌گویند.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ ویژگی‌های مردم سیستان چگونه است؟

۲ــ ویژگی‌های مردم بلوچستان چگونه است؟

۳ــ شما کدام‌یک از ویژگی‌های مردم استان را دوست دارید؟

بخش‌هایی از ویژگی‌های فرهنگی استان

از جاذبه‌های مهمّ استان، ویژگی‌های فرهنگی کم‌نظیر آن است. این ویژگی‌ها بیشتر در عناصر فرهنگی همانند زبان، دین ومذهب، لباس، موسیقی، جشن‌ها و آیین‌های مذهبی ملّی، صنایع‌دستی و بازی‌های محلّی به چشم می‌خورد.

۱ــ زبان مردم استان

الف) زبان مردم سیستان : زبان مردم سیستان فارسی دری است که به صورت شکسته تلفظ می‌شود. لهجهٔ سیستانی به زابلی(زاولی)معروف است که ریشهٔ زبان فارسی و یادگار هخامنشیان و اوستاست. در سال ۲۴۷ هـ.ق یعقوب لیث صفّاری به مرور

زمان دولت مستقل ایران را بعد از تسلّط اعراب در سیستان بنا نهاد. وی زبان پارسی دری را زبان رسمی ایران قرار داد که تاکنون رسمیّت دارد.

ب) زبان و لهجهٔ بلوچی : این زبان به تحقیق، از جمله گویش‌های مهّم ایران است که در اثر دشواری رفت‌وآمد در قرن‌های گذشته و ناآمیختگی با دیگر لهجه‌ها، صورت اصلی کلمات و لغات اصیل این گویش محفوظ مانده است. زبان بلوچی در میان لهجه‌های مختلف پارسی، قدیمی‌ترین شکل و ترکیب را داراست. این زبان به دو گویش تقسیم می‌شود :بلوچی سرحدی و بلوچی مکّرانی.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ گویش مردمان سیستان چگونه است؟

۲ــ گویش‌های مردمان بلوچستان چگونه است؟

۲ــ دین و مذهب : قبل از اسلام بیشتر مردم استان زردتشتی بوده‌اند و امروزه اکثریّت مردم این منطقه مسلمان‌اند که به دو مذهب شیعهٔ دوازده امامی و سنّی حنفی تقسیم می‌شوند. ابوحنیفه، پیشوای مذهب حنفیه از شاگردان امام‌جعفرصادق(ع) بوده است. از دیرباز در تمام شهرهای استان مسلمانان شیعه و سنّی در کنار هم زندگی می‌کنند. آنان از گذشته تاکنون در غم و شادی، مراسم دینی و جشن‌های ملّی به طور مشترک حضور می‌یابند.

۳ــ پوشاک مردم استان : لباس مردان و زنان استان به اقتضای شرایط اقلیمی با لباس مردم دیگر نواحی ایران تفاوت دارد. لباس‌های بومی و سنّتی در بعضی مناطق تنها در مراسم خاص پوشیده می‌شود، و در برخی مناطق نیز به فراموشی سپرده شده است، در مناطق مرزی بلوچستان هم لباس محلّی و سنّتی مردم تحت تأثیر نوع پوشش کشورهای همسایه قرار گرفته و دچار تغییراتی شده است.

شکل ۱ــ۹ ــ پوشاک و آداب و رسوم استان

۴ــ جشن‌ها، موسیقی، رقص و آواز : جشن عروسی در سیستان و بلوچستان، همراه با اجرای موسیقی شاد و رقص زیبای مردان برگزار می‌شود. در مراسم عروسی سیستان رقص‌های گوناگون مانند رقص شمشیر،چوب‌بازی و رقص با دو چوب اجرا می‌شود.

شکل ۲ــ ۹ــ چوب‌بازی و رقص شمشیر محلی سیستان

بیشتر بدانیم

موسیقی و رقص :استان سیستان و بلوچستان از نظر آثار فرهنگی،باستانی،گذشتهٔ تاریخی و جاذبه‌های گردشگری جایگاهی والا دارد. این استان از نظر فرهنگ عامّه نیز بسیار غنی و شایستهٔ تحقیق و بررسی است. ترانه‌های عامیانه یا دو بیتی‌های سیستانی و بلوچستانی بخش مهمّی از این گنجینهٔ فرهنگی را شامل می‌شود. به هر حال موسیقی در استان، بخش جدایی‌ناپذیر زندگی مردم به ویژه در مراسم شادی است.

موسیقی سیستان :این موسیقی متأثر از احساسات و عواطف هنرمندان خوش‌ذوق بومی است و با ابزار موسیقی خود، به آسانی می‌توانند آهنگ‌های اصیل ایرانی را بنوازند. ابزار موسیقی سیستان، دهل، سُرنا، قیچک، سماع، دف، دایره و . . . است.

مشهورترین آوازهای سیستانی :رباعی و رجزخوانی در مراسم عزا و سوگواری ائمهٔ اطهار، دو بیتی و چهاربیتی‌خوانی در مراسم شادی‌و مولودی‌خوانی‌ها و همچنین ترانه‌های حنابندان از مهم‌ترین آوازهای سیستانی به‌شمار می‌رود.

موسیقی خاص سواحل مکران و بلوچستان :این موسیقی در میان انواع موسیقی نواحی مختلف ایران، از

ماهیّت و کیفیّت ویژه‌ای برخوردار است. به علّت همجوار بودن بلوچستان با کشور پاکستان موسیقی آن نیز تحت نفوذ و تأثیر متقابل دو فرهنگ بلوچی و هندی قرار گرفته و باعث شده طی چند قرن اخیر از تأثیرات موسیقی دنیا دور نماند. موسیقی مناطق ایرانشهر طی سالیان دراز، شادی بخش مردم این سامان بوده است. دهل، سرنا و دونلی از جمله سازهای رایج منطقه به ویژه در بمپور و دلگان رونق‌افزای مجالس جشن و سرور بوده است. از مشهورترین آوازها که بر ساز منتقل شده‌اند می‌توان زهیروک،لیکو،موتک، آوازهای نازینک، لارو، سپت، شپتاکی و ... را نام برد. قیچک، تنبورک، نی، بنجو(شبیه سه تار هندی) و... از جمله آلات موسیقی بلوچستان به حساب می‌آیند.

شکل ۳ــ۹ــ ساز بلوچی

آیین‌های ملّی و مذهبی

۱ــ مراسم مذهبی :مهم‌ترین مراسم مذهبی استان عبارت‌اند از : عیدفطر، قربان، مبعث و ولادت حضرت محمد(ص) پیامبر اسلام، ولادت حضرت علی(ع)، مراسم آیین نیمهٔ شعبان، مراسم سحرخوانی و رمضان‌خوانی در شب‌های ماه مبارک رمضان و مراسم عزاداری در ماه محرم با اجرای تعزیه و سوگواری.

۲ــ محبوب‌ترین آیین‌های ملّی : در ایام نوروز به ویژه روز سیزده فروردین مردم به گردش در طبیعت و دیدن آثار تاریخی می‌پردازند؛ جشن می‌گیرند و شادی می‌کنند. مردم این استان مراسم و آیین‌های بسیار زیبایی نیز در هنگام تولد و ازدواج دارند.

۵ــ بازی‌های محلّی استان : بازی‌های محلّی مجموعه‌ای از حرکات و فعّالیّت‌های جسمی و ذهنی است که سبب شادی، سرزندگی، لذّت، طراوات و گسترش ارتباط با دیگران می‌شود. ورزش و بازی در استان قدمت زیادی دارد و هنوز هم در بعضی مناطق استان انجام می‌شود. بازی‌ها متناسب با شرایط اقلیمی و اوضاع اجتماعی و فرهنگی مردم سرزمین‌های گوناگون پدید آمده‌اند. از جملهٔ این بازی‌ها می‌توان به بازی خوسو، کبدی، شیطونک و چوب‌بازی در سیستان و بازی لگوش، بکش‌بکش در بلوچستان اشاره کرد. دو مورد از این بازی‌ها را برای نمونه توضیح می‌دهیم.

نحوهٔ بازی کبدی در سیستان : تعداد بازیکنان هر تیم ۱۰ نفر و ابعاد زمین ۱۲ × ۵ مترمربع است. تیم شروع‌کنندهٔ بازی از

شکل ۴ــ۹ــ کبدی پسران

خط وسط داخل زمین یک نفر را به داخل زمین حریف می‌فرستند. فرد مهاجم با گفتن کبدی سعی دارد با حفظ نفس خود(بدون عمل بازدم) به یکی از افراد تیم مقابل دست بزند و به زمین خود برگردد. اگر نفس بکشد و یا توسط افراد رقیب گرفته شود و به خط نرسد بازنده است و باید از میدان خارج شود. هر بار نوبت به فردی از تیم مقابل می‌رسد تا زمانی‌که تمامی بازیکنان یک تیم خارج شوند و بازنده محسوب شوند. در این بازی هیجان‌انگیز و نفس‌گیر که بازی بومی سیستان است، قدرت و سرعت حرف اول را می‌زند.

نحوهٔ بازی لگوش در بلوچستان: تعداد افراد شرکت‌کننده ۵ تا ۱۰ نفر است. دراین بازی مثل گرگ‌بازی ابتدا «ده،بیست،سی،چهل» می‌کنند و همه می‌روند کنار و نفر آخر می‌ماند به نام گرگ با یک لنگ که حالت تابیده دارد و وسیلهٔ سوختن بازیکنان است. گرگ با این لنگ بازیکنان دیگر را دنبال می‌کند. همهٔ افراد برای نجات از گرگ شدن، به اطراف می‌دوند. وقتی لنگ به فردی اصابت کرد، همان فرد شکست‌خورده گرگ می‌شود و لنگ بافته شده را به گرگ تنبل می‌دهد.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ در محل زندگی شما کدام نوع بازی محلّی رایج است؟ یکی از آنها را انتخاب و شرح آن را بنویسید.

۲ــ یکی از بازی‌های محلّی را که توضیح داده شده، با همکاری دبیر محترمتان و یا مربّی ورزشتان اجرا کنید.

در پایان بازی احساس خود را بنویسید.

۶ــ صنایع دستی : بانوی سیستانی و بلوچ در اوقات‌فراغت نیز از پای نمی‌نشیند و به بافتن فرش،گلیم، خورجین، سیاه‌چادر و همچنین گل‌دوزی،خامه‌دوزی می‌پردازد.

بیشتر بدانیم

صنایع‌دستی سیستان : یافته‌های باستان‌شناسی و پژوهش‌های مردم‌شناختی بیانگر این موضوع است که هنرهای بومی و سنّتی در سیستان از قدمت بسیار زیادی برخوردار است.

فرش سیستان :قدمت فرش‌بافی در سیستان به ۲۵۰۰ سال قبل یعنی زمان ورود سکاها به سیستان برمی‌گردد. فرش سیستان در جهان از شهرت زیادی برخوردار است زیرا روش بافندگی سیستانی‌ها به بافته‌های سکایی جهان باستان پیوند می‌خورد و دارای گره ترکی که نشانه‌ای از کهن‌ترین فرش جهان، پازاریک یا پازیریک است.

شکل ۵ــ۹ــ فرش سیستان

خامه‌دوزی : خامه‌دوزی نوعی سوزن‌دوزی خاصّ منطقهٔ سیستان است که نقوش آن با نخ ابریشم روی پارچهٔ نخی دوخته می‌شود. نقوش با توجه به نوع دوختشان حالت برجسته‌ای بر روی پارچه دارند که این حالت موجب زیبایی پارچه می‌شود. کاربرد خامه‌دوزی روی لباس، جانماز، رومیزی، رولباسی، کوسن و عرقچین است.

از جمله صنایع‌دستی دیگر منطقهٔ سیستان حصیربافی، فلزگری، گلدوزی، پولک‌دوزی، آینه‌کاری، پشتی‌بافی، نمدمالی، بافت گلیم، سفرهٔ نخی، پرده‌بافی، توتن‌سازی (قایق محلی) و ... است.

شکل ۶ــ۹ــ خامه‌دوزی سیستان

صنایع‌دستی بلوچستان در بلوچستان در کنار زندگی متداول روزمره، زنان هنرمند دست‌ساخته‌ها و دست‌بافته‌های زیبایی را خلق می‌کنند که بخشی از آن را خود استفاده و بخشی را هم جهت فروش به نقاط دیگر صادر می‌کنند. سوزن‌دوزی، سکه‌دوزی، دکمه‌دوزی، سفال‌گری، پولک و منجوق‌دوزی مشهورترین هنر زنان این منطقه است.

از دیگر صنایع‌دستی بلوچستان: آینه‌کاری، گلیم و سیاه‌چادر، زیورآلات سنّتی، دوخت لباس‌های زیبای محلّی، بلوچی‌دوزی و صدف‌بافی را می‌توان نام برد.

(ب)

(الف)

شکل ۷ــ۹ــ نمونه‌هایی از صنایع‌دستی بلوچستان

شکل ۸ــ۹ــ سوزن‌دوزی بلوچی

سوغات استان

سوغات محلّی سیستان شامل انواع نان لواش، تافتون، غتلمه، بورک، شیرینی‌جات محلّی (کلوچهٔ‌خرمایی، تجگی، خرمالندو)، آچار(نوعی چاشنی غذا)، کشک‌زرد و انگوریاقوتی، خربزه و هندوانهٔ زابلی، پوشاک محلّی و انواع صنایع‌دستی است.

سوغات محلّی در بلوچستان خرما، میوه‌های گرمسیری (انبه، موز، خربزه‌درختی)، پوشاک محلّی و انواع صنایع‌دستی است.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

ــ چند نمونه از صنایع‌دستی استان را نام ببرید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان سیستان و بلوچستان

شهدای وحدت

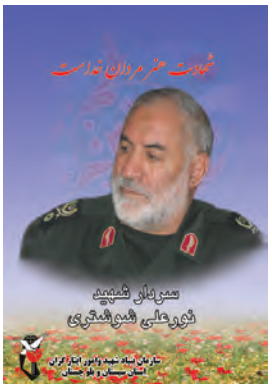

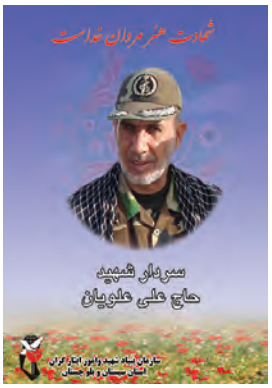

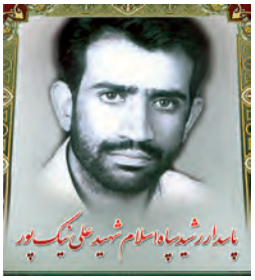

از اینکه امکان به تصویر کشیدن عکس تمام شهدای عزیز نبود عذرخواهی می‌نماییم.

جمعی از شهدای استان

شهید محمدامین میرمرادزهی

شهید حاج قاسم میر حسینی

شهید مولوی فیض محمدحسین بر

شهید حجت‌السلام علی مزاری

شهید سید محمد تقی حسینی طباطبایی

شهید آیت‌ا... مرتضی مطهری

شهید محمدعلی ارجمندی

شهید احمدپاسبان

شهید شیرعلی راشکی

شهید عباسعلی‌خمری

شهید مسلم کیخا

شهید غلامحسن خدری

شهید حسین مسافر

شهید محمدعلی جعفرزاده

شهید غلامحسن میرحسینی

شهید حسن هراتی‌اسکندری

شهید فرامرز بهنمی

شهید محمد میر

شهید ناصر ریگی

شهید عباس صادق‌نیا

شهید شه‌بخش کردزابلی

شهید عبدالرضا بختیاری

شهید صمد شاقوزایی

شهید امیر مرادقلی

شهیده سکینهٔ حسن‌آبادی

شهید حمید بهنام

شهید محمدحسین فاضلی

شهید حسینعلی عالی

شهید محمد گلدوی

شهید عیسی خدری

شهید علیرضا غلامی

شهید محمد کیخایی

شهید محمود پهلوان

شهید سلیمان هاشمزهی

شهید حمیدرضا افشاری

شهید محمود دولتی مقدم

درس دهم: گذشتهٔ استان و مراکز اوّلیّهٔ تمدّن

استان سیستان و بلوچستان به دلیل ویژگی‌های طبیعی، خاک‌حاصلخیز و آب فراوان در برخی از مناطق در مقایسه با دیگر سرزمین‌های پیرامون به عنوان یکی از کانون‌های فرهنگ، تاریخ و مرکز تجمّع انسانی، از مدنیّت والایی در دورهٔ باستانی برخوردار بوده است که هر یک از آنها میراث‌دار تعداد زیادی از تمدّن‌های کهن ایران زمین است.

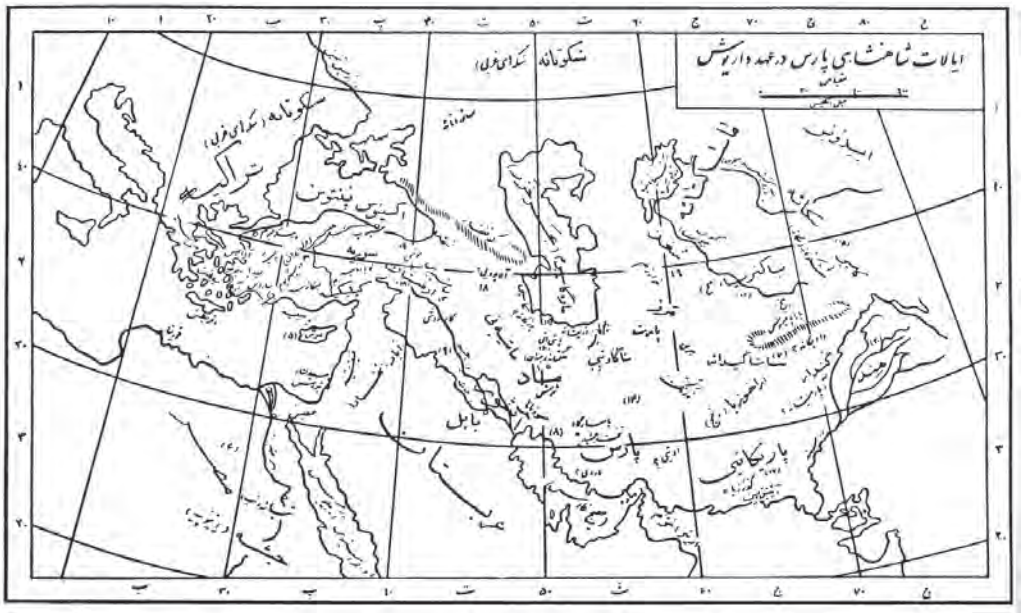

شکل ۱ــ۱۰ــ حکومت پارس در عهد داریوش

الف) مراکز اوّلیّهٔ تمدّن در شمال استان (سیستان)

شهر سوخته : این شهر بدون شک جزء شهرهای بسیار پیشرفتهٔ زمان خود بوده است. شهر سوخته در ۵۶ کیلومتری جنوب‌غربی شهر زابل واقع شده و بیش از ۵۲۰۰ سال قدمت دارد. این شهر دارای یک نظام مرتّب و منظم آبرسانی و تخلیهٔ فاضلاب بوده و نیز در زمینهٔ پزشکی اعمال شگفت‌انگیزی چون جرّاحی جمجمه در این منطقه صورت گرفته است. آثار به‌دست آمده از شهر سوخته عبارت‌اند از : چشم‌مصنوعی، شانهٔ معرق، جام‌انیمیشن(اوّلین نقّاشی متحرک دنیا)، جعبهٔ آیینه و لوازم آرایش، تخته بازی، انواع مُهرها و ... شهر سوخته دارای بخش‌های مسکونی، صنعتی، بناهای یادمانی و گورستان بوده است.

شکل ۲ــ۱۰ــ مهرها و جام پویانمایی (انیمیشن) شهرسوخته سیستان

بیشتر بدانیم

شهر دهانهٔ غلامان : شهر دهانهٔ غلامان در حدود ۲ کیلومتری روستای قلعه‌نو و در جنوب غرب شهر زهک واقع است و با زابل ۴۳ کیلومتر فاصله دارد. این شهر طی سده‌های پنجم و ششم پیش از میلاد توسط متخصصان فناوری با نقشهٔ قبلی ابتدا به‌صورت شهر بنا شده که دارای ۲۷ ساختمان اداری، عمومی، مذهبی، صنعتی و نظامی بوده است.

ب) مرکز تمدّن‌های اوّلیّه در جنوب استان (بلوچستان)

چاه حسینی : کهن‌ترین محوطهٔ باستانی شناخته شدهٔ منطقهٔ جنوب استان (بلوچستان) مربوط به تپهٔ چاه‌حسینی است که تپّهٔ نسبتاً کوچکی مربوط به نیمهٔ هزارهٔ چهارم قبل از میلاد (در شمال رودخانهٔ بمپور در ۴۵ کیلومتری غرب بمپور) است. از این تپه آثار سفال‌های ظریف منقوش قرمز رنگ به‌دست آمده که مربوط به دوران فلز است.

بیشتر بدانیم

قلعهٔ بمپور : این قلعه به عنوان یک مرکز تجمّع انسانی با مدنیّت والا در دورهٔ باستان بوده است. از منطقهٔ باستانی خوراب بمپور آثار سفالی، کاسه‌های فلزی، تبرفلزی و ظروف مرمرین کشف شده است. در تپهٔ دامین که در ۱۵ کیلومتری ایرانشهر در کنار رود کاروانْدر واقع شده ظروف سفالی و ابزار مفرغی به‌دست آمده که سفال‌های منطقهٔ دامین شباهت زیادی به سفال‌های منطقهٔ سیستان دارد. در تراس‌های رودخانهٔ لادیز و ماشکید تعدادی ابزار و اشیای مربوط به دورهٔ پارینه سنگی از جمله ساتورهای یک لبه و دو لبه پخ پیدا شده است.

میراث فرهنگی و تاریخی استان

الف) سیستان

شمال استان (سیستان) در دوران باستان و قبل از اسلام : سیستان در جنوب شرقی ایران واقع شده است و همواره سرزمین اساطیر و رستم، پرورش خانهٔ پهلوانی، خاستگاه نخستین تمدّن‌های پیشرفتهٔ بشری و معبر کاروان‌های تجاری بوده است. سکاها در قرن دوم قبل از میلاد در منطقهٔ سیستان امروزی ساکن شدند و در سیستان حکومتی بنا نهادند و بیش از دو هزار سال در این منطقه ماندگار شدند. این منطقه محلّ استقرار خاندان سورن یکی از هفت خاندان بزرگ ایرانی است که بدون اعلام حمایت آنها هیچ حکومتی پایدار نمی‌شد و رسمیّت نمی‌یافت. همچنین سیستانی‌ها از ارکان اصلی قدرت امپراتوری ساسانی بودند و پادشاهان ساسانی عنوان سکان شاه را با افتخار بر نام خویش می‌افزودند و حتی قبل از اسلام به آیین حق‌طلبی، یکتاپرستی، پذیرش و گسترش دین پیامبر آسمانی یعنی زرتشت معتقد بودند. بهرام دوم پادشاه ساسانی بعد از فتح سیستان فرزند بهرام سوم را به حکومت سیستان گمارد و او را سکان شاه خواندند.

شکل ۳ــ۱۰ــ نقشه پادشاهی پارت

سیستان در دوران بعد از ظهور اسلام : در سال ۳۰ هـ.ق مسلمانان وارد سیستان شدند و ربیع بن‌زیاد به حکومت آنجا گمارده شد. علی‌رغم اینکه در دورهٔ اموی اهل‌بیت در اغلب بلاد اسلامی مورد بی‌مهری قرار گرفتند امّا در سیستان هیچگاه لعن و نفرینی علیه امام علی (ع) جاری نشده است. در سال ۲۴۷ هـ.ق یعقوب لیث صفّاری دولت ایرانی بعد از اسلام را در سیستان بنا کرد و بعد از وفات او عمرولیث به جای او فرمانروا شد.

پس از صفاریان، سامانیان، غزنویان، سلجوقیان، خوارزمشاهیان و مغولان بر سیستان حکمرانی داشته‌اند.

تیمور در سال ۷۶۴ هـ.ق، از فرمانروای سیستان شکست خورد و زخمی بر پای راستش وارد آمد که هیچگاه درمان نشد و به

شکل ۴ــ۱۰ــ یعقوب لیث صفاری

تیمورلنگ مشهور شد. وی ۲۱ سال بعد دوباره به سیستان لشکر کشید. این منطقه در زمان صفویّه از پادشاهان صفویّه فرمان می‌برد و در سال ۱۳۳۰هـ.ش به علت ظلم و جور حکومت پهلوی و خاندان علم، مردم سیستان علیه آنها قیامی خونین کردند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی خدمات زیادی در منطقه صورت گرفته است، از جمله : آبرسانی، برق، جادّه‌سازی، ایجاد بازارچه‌های مرزی، ایجاد دانشگاه و احداث جادهٔ ترانزیت چابهار، میلک و . . . .

ب) بلوچستان

جنوب استان (بلوچستان) در دوران باستان و قبل از اسلام :

قدمت آثار به‌دست آمده از جنوب استان به سه هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. در معجم‌البلدان آمده است که مردم این ناحیه را یونانیان قومی ایرانی نامیده‌اند و از این منطقه به نام‌های میکیان یا مکران یاد شده است. تا قبل از قرن چهارم مکران در دست قوم جت بود که قومی آریایی بودند و از دورهٔ پیش از اسلام در بنادر خلیج‌فارس و دریای عمان (دریای مکران) در طرف هندوستان می‌زیستند و قوم زط (جت) از ایران به طرف غرب آسیا و اروپا مهاجرت کرده‌اند و بعد طایفهٔ بلوچ که از اقوام آریایی هستند، پس از قرن چهارم به مکران کوچ کرده‌اند.

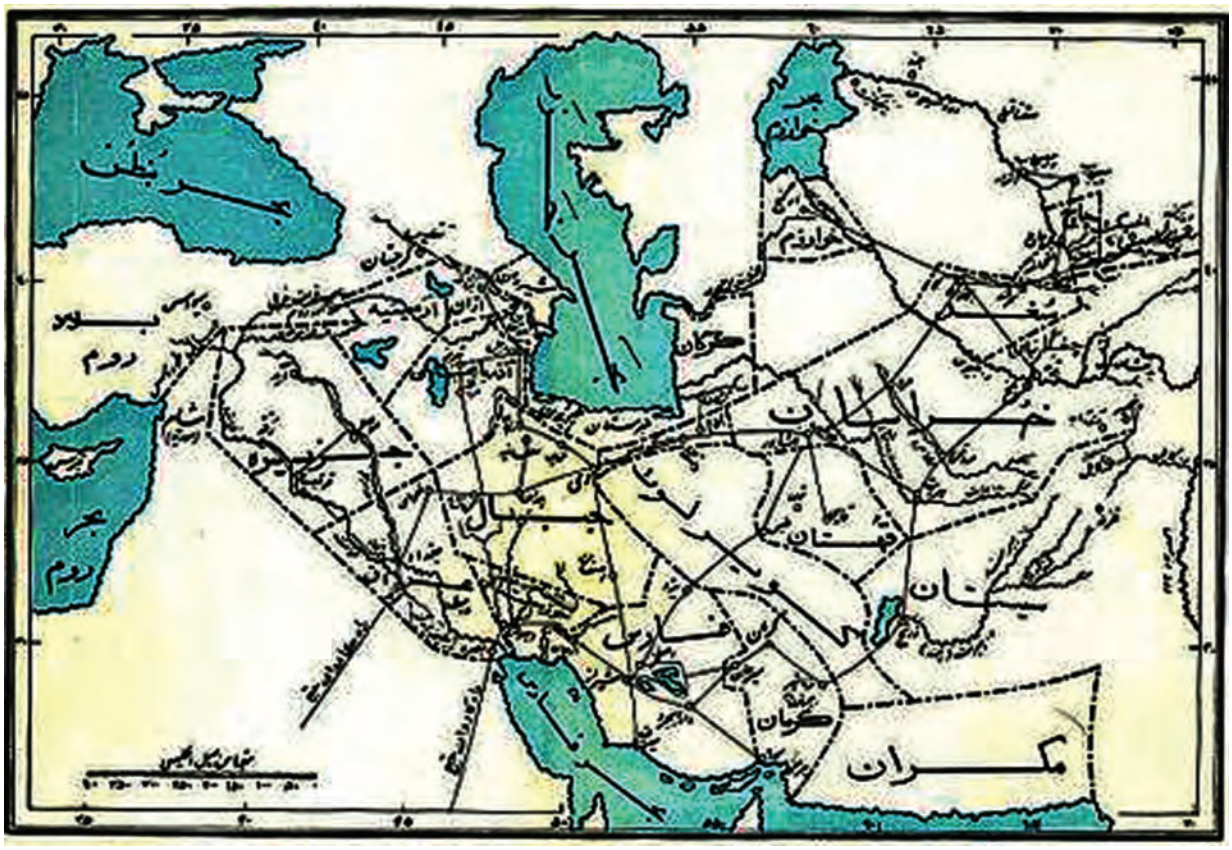

شکل ۵ ــ ۱۰ ــ بلوچستان بعد از ظهور اسلام

بلوچستان بعد از ظهور اسلام : مردم این منطقه اقوامی سخت‌کوش، بیابانگرد و کوه‌نشین بوده‌اند. در بخش‌هایی از این سرزمین، اسلام توسط مسلمانان در دوره‌های مختلف گسترش یافت ، امّا در نهایت در سال ۳۹ هـ.ق به فرمان امیرالمؤمنین علی‌ابن‌ابی‌طالب (ع) فتح بلوچستان کامل شد و عدّه‌ای از مردم آنجا از جمله مردم طیس(تیس) اسلام را پذیرفتند. در سال ۲۵۰ هـ.ق یعقوب لیث صفّاری (اوّلین امیر ایران بعد از اسلام) از سیستان به این منطقه (بلوچستان) که در زمان طاهریان جزء ایالت سند به شمار می‌رفت، حمله کرد و آنجا را فتح نمود. بلوچستان در دوره سامانی، دیلمی، غزنوی، سلجوقی، خوارزمشاهی، مغول و ... دچار درگیری و سرکوب شد، امّا در دوران نادرشاه افشار در حالی که اشرف افغان بعد از شکست از نادرشاه در حال فرار بود، بلوچ‌ها با حکومت همراه شدند و راه را بر اشرف افغان بستند و او را کشتند که نادرشاه از این خدمت آنها تقدیر کرد.

برای مطالعه

جنگ تعدادی از بلوچ‌ها از جمله هَمَّل با استعمارگران پرتغالی در دفاع از سرزمین ایران و درگیر شدن وی در دریای عمان با آنان افسانه‌ای است که سینه‌به‌سینه بیان می‌شود. گرچه او توسط پرتغالی‌ها اسیر شد، ولی در اسارت هم با دشمنان ایران همکاری نکرد.

با عملیات قشون در بلوچستان که به دستور رضاشاه در سال ۱۳۰۷ هـ.ش صورت گرفت، حکومت‌های محلی بلوچستان ساقط شدند و این منطقه مطیع حکومت مرکزی گردید، امّا نه در دورهٔ پهلوی اول و نه دورهٔ پهلوی دوم به لحاظ عمرانی بلوچستان چندان مورد توجه قرار نگرفت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی دولت خدمات زیادی از جمله : ایجاد دانشگاه، مدرسه، راه‌آهن، راه‌های آسفالت، سدسازی، برق و آب‌رسانی، ایجاد منطقهٔ آزاد تجاری و بندری، توسعهٔ کشاورزی، شهرک‌های صنعتی، بازارچه‌های مرزی و ... اجرا کرده است و پروژه‌های بسیاری از جمله : خط لولهٔ انتقال گاز به استان و راه‌آهن چابهار ــ زاهدان به مشهد را در دست اجرا دارد.

بیشتر بدانیم

اوّلین‌های استان

ــ یکی از اوّلین ترجمه‌های قرآن‌کریم به گویش و واژه‌های سیستانی به خط کوفی نوشته شده و قرآن قدس نام گرفته است.

ــ اوّلین پهلوان حماسی ایران «رستم» که در شاهنامهٔ فردوسی بسیار از او و دلاوری‌هایش یاد شده است، زادهٔ سیستان است.

ــ قدیمی‌ترین آثار پارینه سنگی در تراس‌های آبرفتی رودهای لادیز و ماشکید، جنوب استان (بلوچستان) به‌دست آمده است.

ــ کهن‌ترین محوطهٔ باستانی شناخته شدهٔ منطقهٔ جنوب استان (بلوچستان) مربوط به تپهٔ چاه‌حسینی است.

ــ اولین حکومت ایرانی بعد از اسلام در سیستان توسط یعقوب لیث صفّاری تشکیل شده است.

ــ محمدابن وصیف سیستانی، اولین شاعر پارسی‌گوی ایرانی، سیستانی است و در دربار یعقوب لیث صفاری به احیاء شعر و زبان پارسی همت گماشت.

ــ ابویعقوب سجستانی (سیستانی) نویسندهٔ کهن‌ترین کتاب نثر پارسی دری به نام کشف‌المحجوب است.

ــ حریزابن‌عبداللّه سجزی از اولین فقهای جهان تشیع از شاگردان امام جعفر صادق (ع) برخاسته از سیستان است.

ــ اوّلین قوانین بیمه‌های اجتماعی توسط یعقوب لیث صفّاری نوشته شده است.

ــ اوّلین آسبادهای جهان در سیستان اختراع شده است.

ــ اوّلین تصاویر پویانمایی(انیمیشن) یا تصاویر متحرک در شهر سوخته متعلق به سرزمین سیستان است.

ــ قدیمی‌ترین جراحی جمجمهٔ انسان در شهر سوخته سیستان انجام شده است.

ــ اوّلین دانشمندی که اسطرلاب زورقی را اختراع کرد، استاد ابوسعید سجزی اهل سیستان است.

ــ قدیمی‌ترین تخته نردبازی در شهر سوخته سیستان کشف شده است.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز : تحقیق کنید

۱ــ قوم سیستانی چند سال قبل، از کدام منطقه و چگونه به این استان مهاجرت کردند؟

۲ــ قوم بلوچ چند سال قبل و از کدام منطقه و چگونه به این استان مهاجرت کردند؟

درس یازدهم: نقش مردم استان در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی

به شکل زیر نگاه کنید؛ هر یک از این عکس‌ها چه موضوعی را نشان می‌دهد؟

شکل ۱ــ۱۱ــ رزمندگان در جبهه‌ها

شکل ۲ــ۱۱ــ اعزام رزمندگان به جبهه

استان سیستان و بلوچستان به علّت موقعیّت جغرافیایی خاصّ خود و واقع شدن در همسایگی دو کشور بی‌ثبات افغانستان و پاکستان در خط اوّل دفاع از سرزمین ایران و مبارزه با اشرار و قاچاقچیان موادمخدر قرار گرفته است. در دوران دفاع‌مقدس نیز مردم این استان با پاسداری از سرزمین‌های غربی، و کیان و تمامیّت سرزمین ایران در برابر هجوم بیگانگان نقش کلیدی و مهمّی را ایفا کرده‌اند و از هیچ‌گونه فداکاری و ایثاری در این زمینه دریغ نکرده‌اند؛ چرا که خاک ایران را ناموس خود دانسته و دفاع از اسلام و ایران را واجب می‌دانند.

الف) نقش استان در حراست از کیان و مرزهای ایران اسلامی

در درس قبلی دربارهٔ نقش مردم استان در دفاع از سرزمین ایران از گذشته تا به امروز آشنا شدید. اوّلین حکومت ایران بعد از اسلام در سیستان توسط صفّاریان تشکیل شد. آنان توانستند نمودهای واقعی چیرگی خلافت بغداد را در سیستان و خراسان از میان بردارند و با گسترش دادن فرمانروایی خود به کرمان و شیراز، بنیاد قدرت خلافت عباسی را در جنوب ایران سست و لرزان کنند که ارمغان آن شروع دوبارهٔ استقلال ایران بود.

ب) سیستان و بلوچستان و انقلاب اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به اینکه استعمارگران و حاکمان، مستبد و دیکتاتور منطقه نمی‌خواستند ایران مستقل و سربلند باشد و پیام آزادی مردم ایران به گوش مردم منطقه برسد، برای از بین بردن انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی را با همکاری حاکمان دیکتاتور منطقه، علیه ایران اسلامی آغاز کردند. برای مقابله با حملهٔ رژیم صدام، دلاورمردان غیور، شجاع و فداکار این استان همگام با سایر هموطنان خود به پا خاستند.

این استان با برخورداری از نیروهای توانمند بسیج مردمی و نظامی (ارتش، سپاه و جهاد) در طول ۸ سال دفاع مقدّس و نیروی انتظامی در دفاع از مرزها برای سربلندی و عزّت ایران اسلامی شجاعت، رشادت، پایمردی و فداکاری نشان داد و در این راه شهیدان زیادی تقدیم ایران اسلامی کرد.

ج) شخصیت‌های فرهنگی، علمی، انقلابی، مذهبی و سرداران دفاع مقدّس استان

تصاویر زیر سه تن از شهدای برجستهٔ استان ما را نشان می‌دهد.

شما تا چه اندازه با آنان آشنایی دارید؟

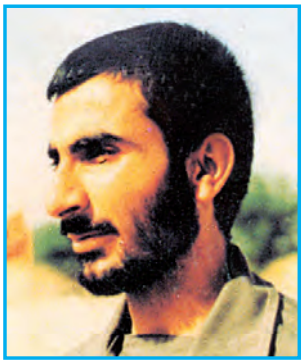

شکل ۳ــ۱۱

شکل ۴ــ۱۱

شکل ۵ــ۱۱

بیشتر بدانیم

شخصّیت‌های فرهنگی استان

الف) فرّخی سیستانی : فرخی یکی از بهترین شاعران قصیده‌سرای فارسی است، سخنانش در میان قصیده‌گویان به سادگی و روانی، استحکام و متانت ممتاز است، دیوانش با حدود نه‌هزار بیت به چاپ رسیده است. فرخی سیستانی از استادان بلندمرتبهٔ ادبیات فارسی است که بیشتر آثار (اشعار) خود را با ساز و آواز می‌خوانده است. نام وی ابوالحسن‌علی‌بن‌جولوغ است. او در قرن پنجم هجری زندگی می‌کرده است. این دو بیتی گواهی بر استادی او در بخش شعر و موسیقی است :

«گـاه گـفتی بیا و رود بـزن　　گاه گفتی بیا و شعر بخوان

به غزل یافتم همی احسنت　　بـه ثنا یافتم همـی احسان»

ب) **ملک‌شاه حسن سیستانی (بهاری)** : در سال ۹۷۸ هجری قمری به‌دنیا آمد. وی از شاهزادگان سیستان و از بازماندگان عمروبن لیث صفاری است و بسیار سفر نموده، در این سفرها با اهل علم و شعرای زیادی دیدار و گفتگو کرده است، کتاب‌های احیاءالملوک، مثنوی مهر و وفا تحفةالحرمین، مهم‌تر از همه تذکرهٔ خیرالبیان که در شرح احوال شعرای قبل و معاصر خود اوست را به رشتهٔ تحریر درآورده است.

نمونه‌ای از اشعار وی :

بر شمع مراد خود دمی سرد زدیم　　بر سینه صدای صد جهان در زدیم

صد شعله به دست آرزومندی دل　　بر خرمن صبر، غصه پرورد زدیم

ج) **مولوی محمدعبدالله روانبُد (سعدی بلوچستان)** : سال ۱۳۴۵ در باهوکلات چابهار به دنیا آمد و در ۱۶ مرداد ۱۳۶۷ در اثر واژگونی اتومبیل در قطر، دار فانی را وداع گفت و در همان کشور هم به خاک سپرده شد. در سن ۵ سالگی به یادگیری قرآن پرداخت و در سن ۱۰ سالگی به همراه خانواده به پاکستان مهاجرت کرد و از محضر علّامه اقبال لاهوری شاعر بلند آوازهٔ پاکستان بهره برد و در میان صدها شاگرد، اوّل و ممتاز شناخته شد. او تنها شاعر در خطّهٔ بلوچستان بود که در علم عروض، بدیع و بیان تسلّط کامل داشت.

د) **ابوالفتح بستی** : یکی دیگر از شاعران بلند آوازهٔ سیستان است که در قرن چهارم هجری می‌زیسته است. او به زبان عربی تسلّط داشت، از وی ۲ دیوان شعر به عربی و فارسی مانده است. تاریخ‌نویسان وفات او را سال ۴۰۱ هجری درج کرده‌اند. از سایر شاعران و سخنوران سیستان شمس‌بستی، امیرحسین علاءسجزی، سراج‌الدین‌سجزی را می‌توان نام برد.

هـ) **محمد ارباب بیکس (عارف سیستانی)** : در سال ۱۳۲۵ هجری شمسی در شهرستان زابل دیده به جهان گشود. تحصیلات ابتدائی و متوسطه را در همین شهرستان به پایان رسانید و به شغل معلمی مشغول شد. در سال ۱۳۵۷ موفق به اخذ دانشنامه لیسانس از دانشگاه ابوریحان بیرونی گردید. در ۱۳۷۷ با حمایت ادارهٔ فرهنگ و ارشاد اسلامی و همکاری بعضی از مداحان و شاعران منطقه، انجمن اهل بیت سیستان را تشکیل داد.

وی در دوران آشنایی‌اش با فرهنگ عاشورا علاقهٔ‌خاصی به اهل بیت و ائمهٔ اطهار پیدا کرد و به سرودن اشعار عاشورائی در

قالب نوحه، مرثیه، منقبت ائمه و مضامین اخلاقی ادامه داد.

زنده یاد ارباب بیکس در سال ۱۳۸۷ بدرود حیات گفت و به دیار باقی شتافت.

نمونهٔ شعری از کتاب تحفه درویش ایشان :

خیمه بر صحرای دل‌ها آن زمان امید زد　　در میان کعبه طفلی خیمه توحید زد

گوهری آمد برون از درج کعبه خوش عیار　　صیر فی عالم هستی بر آن تأیید زد

و) **علی‌اکبر یعقوبی** : وی بعدها به سیاوش پرواز موسوم شد. متولد ۱۳۲۶ شمسی در شهرستان زابل به دنیا آمد. شادروان بیش از سی سال در دادگستری شهرستان‌های مشهد و تهران به قضاوت اشتغال داشت، علاقهٔ زیادی به ادبیات داشت وی نخستین سیستانی بود که به حوزه سرایش شعر نو گام نهاد. اولین شعر خویش را در سال ۱۳۴۳ شمسی سرود و دارای پنج مجموعه شعر به‌نام‌های خوشه‌های نارس، سرزدن به جوانی، افروختن آتش‌ها، دریای خاموش و موسیقی رنج است. کتاب‌های جمع‌آوری شده توسط سیاوش پرواز بالغ به ۸۰ هزار کتاب، نشریه، عکس و دست‌نوشته است که این بزرگ‌ترین مجموعه شخصی به مرکز اسناد در کتابخانه ملی سیستان و بلوچستان اهداء گردید.

ز) **امیرحسین علاء سجزی** : از عرفا، فضلا و شعرای بنام پارسی‌گوی قرن هفتم و هشتم هـ.ق است، دیوان او مشتمل بر ۹۰۰۰ بیت است، از آثار شگفت‌انگیز او «مثنوی عشق‌نامه» می‌باشد که دارای ۶۰۶ بیت است و آن‌را یک شبه سروده است.

محبت لوح بود و عشق خامه　　از آن نامش نهادند عشق‌نامه

نمودم اندرین چندین تفکر　　سواد یک شبه بود این همه، دُر

وی علاوه بر اشعار زیبا و دلنشین از زبانی گویا و نثری روان برخوردار بود و جدا از دیوانش کتاب مهم و با ارزش «فوائدالفواء» را در ۵ جلد نوشته است. که از جایگاه خاصی برخوردار است وفات او را در سال ۷۳۷ هجری قمری ثبت کرده‌اند.

ح) **عبرت سیستانی** : میرزا محمدعلی رحیمی معروف به عبرت سیستانی در سال ۱۲۸۳ هجری قمری دیده به جهان گشود، عبرت سیستانی سیاحت بسیار نموده و به کشورهای عربستان، هند، افغانستان و ... سفر کرده است. از وی دیوان عبرت شامل اشعار دلپذیر در هندوستان (چاپ سنگی) منتشر گردید که در حال حاضر در دسترس نمی‌باشد.

کتاب قصاید عبرت نیز در سال ۱۳۴۴ به سفارش فرزندش در کراچی چاپ و منتشر شده است. وی در سال ۱۳۳۹ هـ.ق وفات نمود.

اشعار زیر از کتاب غزلیات عبرت سیستانی است :

ای گدای خوشه‌چین دانی که خرمن آن کیست　　وی حریف مست دانی باده از پیمان کیست

از خمار نرگس مستش تو در خواب و خمار　　هیچ می‌دانی که آن گل زیب نرگس دان کیست

ط) **شیخ‌محمد درفشان (قصرقندی)** : این شاعر عارف در سال ۱۰۴۰ ه.ق در قصرقند بلوچستان دیده به جهان گشود. به علت انجام امور خیریه، اعمال‌نیک و صداقت در گفتارش مردم آنجا به او لقب درافشان دادند. وی از سن ۶۰ سالگی به سرودن شعر پرداخت و تا پایان عمرش (سال ۱۱۲۰ هـ.ق) شعر روح‌بخش، اجتماعی، پند و اندرز و ... می‌گفت. اشعاری از این شاعر است.

آنان‌که وفای به عهد بستند　　سرمست ز بادهٔ الستند

با رشتهٔ دوست گشته پیوند　　این رشتهٔ غیر را گسستند

شخصیت‌های مذهبی

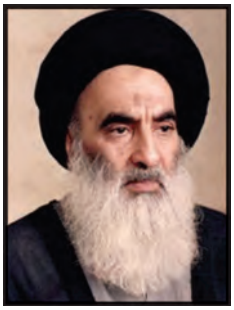

شکل ۶ــ۱۱ــ آیت اللّٰه سیستانی

آیت‌اللّه‌العظمی حاج سیّدعلی حسینی سیستانی : آیت‌اللّه سیستانی در سال ۱۳۴۹ هـ.ق متولد شدند. خاندان ایشان از سادات حسینی هستند که در عهد صفوی در اصفهان می‌زیستند و سلطان‌حسین‌صفوی جدّ اعلای ایشان سیّدمحمّد را به منصب شیخ‌الاسلامی در سیستان منصوب کرد و از آن زمان تا حدود ۴۰۰ سال در سیستان ساکن بودند و خاندان ایشان در سیستان زندگی می‌کنند. سیّدعلی جدّ معظّمٌ‌له اولین شخصی بود که از سیستان به شهر مقدّس مشهد مهاجرت کرد. آیت‌اللّه سیستانی شهرت و محبوبیت زیادی در عراق، کشورهای خلیج‌فارس، هند، آفریقا به ویژه در میان جوانان دارند و از مراجع تقلید سرشناس و برجسته می‌باشند.

شخصیّت مذهبی و انقلابی

شکل ۷ــ۱۱ــ آیت اللّٰه مرتضی مطهری

شهید مرتضی مطهری : آیت‌ا... مرتضی مطهری در سال ۱۲۸۹ در فریمان در ۷۵ کیلومتری شهر مشهد در خانوادهٔ روحانی اصالتاً سیستانی چشم به جهان گشود، ابتدا در مکتب‌خانه و از سن ۱۲ سالگی در حوزه‌های علمیهٔ مشهد و بعد قم به تحصیل مقدسات علوم اسلامی همت گماشت و نزد اساتیدی من‌جمله آیت‌ا... بروجردی و امام خمینی (ره) به تحصیل اصول فقه و عرفان پرداخت. وی در سال ۱۳۵۸ به شهادت رسید. از استاد آثار ارزشمند زیادی از جمله آشنایی با قرن، داستان راستان، انسان کامل، حقوق زن در اسلام و ... به جای مانده است و نیز پدر بزرگ استاد مطهری مرحوم آخوند محمدعلی، زادهٔ سیستانی کتابی به نام «وقایع‌الایام» در ۱۰۰۵ صفحه به خط بسیار خوش از خود باقی گذاشته است.

بیشتر بدانیم

شکل ۸ــ۱۱ــ سیّد محمّدتقی حسینی‌طباطبایی

سیّدمحمّدتقی حسینی طباطبایی : وی در یکی از روزهای زیبای سال ۱۳۰۷ در روستای چلنگ از توابع شهر زابل در خانواده‌ای روحانی، متدیّن و کشاورز متولّد شد. پدربزرگش سیّدحسن از روحانیون مبارز شهر بود که به علّت سخنرانی علیه رضاخان به بیرجند تبعید شد. پدرش سیّد علی نیز مردی متقی و پرهیزکار و از معتمدین شهر بود. تحصیلات دینی خود را از شهر زابل شروع کرد و از محضر اساتید بزرگ مشهد، علم و معرفت آموخت. وی در سال ۱۳۴۰ ازدواج کرد. بعد به زادگاهش زابل برگشت و به عنوان امام جماعت و نمایندهٔ آیت‌اللّٰه حکیم به ارشاد مردم پرداخت و خانهٔ او پناه دردمندان و تبعیدشدگان به زابل بود که به همین‌جهت مدّت‌ها در زندان قصر تهران زندانی شد. بعد

از انقلاب به عنوان نمایندهٔ مردم سیستان در انتخابات مجلس برگزیده شد. در سن ۵۳ سالگی در هفتم تیر ماه ۱۳۶۰ به همراه شهید بهشتی و سایر کبوتران خونین بال در حادثهٔ انفجار حزب جمهوری عاشقانه به سوی معبود ازلی پر گشود.

شکل ۹ــ۱۱ــ سیّد مولوی عبدالعزیزساداتی

سیّد مولوی عبدالعزیز ساداتی : سیّدعبدالعزیز سال ۱۲۹۵ در خانواده‌ای متدیّن و اهل فضل در روستای کرگین سرباز دیده به جهان گشود. پدر بزرگوارش سیّد محمّد صادق، عالمی فاضل از خاندان سادات بود که از روستای دزَک سراوان مدت کوتاهی به سرباز مهاجرت کرد. سپس به سراوان بازگشت. ایشان در سنین جوانی برای تحصیلات عالی عازم شبه‌قاره هند شد و این سفر علمی مدت ۱۰ سال به طول انجامید. در زمان بازگشت مولوی، بسیاری از مردم سراوان با پای پیاده به استقبال ایشان رفتند. مولوی‌عبدالعزیز ساداتی با کمال سادگی و ساده‌زیستی در خانه‌ای کوچک و خشتی که البته پر از نور، صفا و معنویت بود، زندگی می‌کرد و مانند جدش حضرت علی (ع) آخرت را به دنیا ترجیح داده بود و مبارزاتی با رژیم پهلوی داشت. از جملهٔ آن مخالفت با نصب مجسمهٔ شاه در آن شهر را می‌توان نام برد. سرانجام این عالم و معلم دلسوز و عارف خداشناس در سال ۱۳۸۴ دنیای فانی را وداع گفت.

شکل ۱۰ــ۱۱ــ آیت‌الله کفعمی خراسانی

آیت‌اللّه حاج شیخ محمد کفعمی خراسانی : وی در سال ۱۲۸۹ شمسی در خانواده‌ای مذهبی در شهر مشهدالرضا (ع) به دنیا آمد. پدر ایشان شیخ‌رجبعلی‌محدثی از روحانیّونی بود که در کنار کشاورزی و طلبگی، مرد سیاست هم بود و به همین دلیل از تشکیل مجالس مذهبی به دستور رضاخان ممنوع شد. وی مدّتی در زابل به تبلیغ دین پرداخت و باعث بیداری مردم و قیام آنان بر ضد عمال امیرقاین شد. در سال ۱۳۲۵ آیت اللّه کفعمی به درخواست مؤمنان زاهدان به این شهر مهاجرت کرد. وی فعالیّت گسترده‌ای برای از بین بردن اختلاف اهل تشیع و اهل تسنّن که قرن‌ها از جانب استعمارگران دامن زده شده بود، انجام داد و جلوی تبلیغات فرق ضاله را گرفت و وفاق زیادی بین شیعیان ایجاد کرد. در سال ۱۳۴۳ در کنار حضرت آیت اللّه خامنه‌ای که به زاهدان آمده بودند، قرار داشت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایشان به استقبال حضرت امام رفت و در این سفر وظیفهٔ خطیر نمایندگی حضرت امام (ره) و امامت جمعه زاهدان به عهدهٔ ایشان گذارده شد و تا زمانی که وضعیت جسمانی ایشان اجازه می‌داد، این وظیفه را برعهده داشت. سرانجام پس از چند دهه زندگانی پاک و خدمات تابناک با دید فراملّی در منطقهٔ سیستان و بلوچستان، در ۳۱ تیر ۱۳۶۲ دعوت حقّ را لبیک گفت. امروزه همهٔ مردم استان فارس و بلوچ و .... از ایشان به نیکی یاد می‌کنند.

مولوی‌عبدالعزیزملازاده سربازی : مولوی‌عبدالعزیز در سال ۱۲۹۵ هـ.ق در روستای دپکور شهرستان سرباز به دنیا آمد. خانواده و خاندان مولوی به فضایل ایمانی و اخلاقی انسانی معروف بودند و به خاطر زحمت‌هایی که برای مردم جامعه انجام داده بودند، در میان اجتماع جایگاه ویژه‌ای داشتند.

عبدالعزیز از همان کودکی دارای هوش و استعداد خوبی بود و در همان سنین کودکی باادب و حالتی خاص در کنار پدرشان حضور می‌یافتند. در سال ۱۳۳۴ به قصد خدمت به زاهدان هجرت کرد و امامت مسجد نور را به‌عهده گرفت. در سال ۱۳۴۰ مولوی‌عبدالعزیز به طور رسمی امام جمعهٔ اهل سنت زاهدان شد. عموم مردم استان اعتقاد خاصی به مولوی‌عبدالعزیز داشتند و می‌دانستند تصمیم‌گیری‌ها و خواسته‌های مولوی به نفع مردم و به خیر و صلاح منطقه است؛ بنابراین از دل و جان به سخنان ایشان گوش می‌دادند. مولوی معتقد بود در سایهٔ امنیّت امکان رشد منطقه تحقّق می‌یابد و ناامنی به ضرر جامعه است. این روحانی بزرگوار هم از نظر اهل تشیع و اهل تسنّن مورد احترام بود. اخلاص و ایمان، تدبیر و خیرخواهی مردمی وی در کنار آیت‌اللّه کفعمی زبانزد همه است. مولوی در سال ۱۳۴۷ به نجف (عراق) رفت و با امام خمینی (ره) ملاقات کرد. در سال ۱۳۵۸ به علّت عارضهٔ قلبی به تهران منتقل شد و در بیمارستان قلب شهید رجایی که امام راحل هم آنجا بستری بود، وی را بستری نمودند. مولوی در سال ۱۳۶۶ به علت بیماری جان‌به‌جان آفرین تسلیم کرد و طبق وصیّت ایشان در روستای حیط کنار آرامگاه پدرش به خاک سپرده شد.

شکل ۱۱ــ۱۱ــ مولوی عبدالعزیز

بیشتر بدانیم

آیت‌اللّه‌مرادعلی‌بختیاری : آیت‌اللّه بختیاری در سال ۱۳۰۸ در روستای محمدشاه‌کرم منطقه سیستان به دنیا آمد. دوران ابتدایی را در آن روستا و شهر زابل گذراند. در دورهٔ جوانی به قم نزد آیت‌اللّه بروجردی رهسپار شد و بعد به نجف اشرف رفت و مدت ۲۳ سال از عمر خود را در نجف نزد بزرگان دین سپری کرد. آیت اللّه بختیاری سیستانی پس از آنکه امام از ترکیه به نجف آمدند، چهار سال در محضر امام خمینی (ره) بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی ایران به تحصیل اشتغال داشت. در سال ۱۳۴۸ شمسی ایشان جهت پاسخگویی به مسایل دینی مردم سیستان عازم سرزمین مادری‌اش شد. آیت اللّه مرادعلی بختیاری در سن ۸۱ سالگی به دیار باقی شتافت.

شکل ۱۲ــ۱۱ــ آیت اللّه‌مرادعلی بختیاری

شکل ۱۳ــ۱۱ــ شهید حجت‌الاسلام حاج شیخ علی مزاری

شهید حجّت‌الاسلام حاج شیخ علی مزاری : در ۱۸ شهریور ۱۳۲۳ در خانواده‌ای مذهبی در روستای مزار دشت بیرجند چشم به جهان گشود. از کودکی به تحصیل علوم دینی مشغول شد. در سال ۱۳۴۰ پس از سکونت در زاهدان به فعّالیت‌های فرهنگی و اجتماعی پرداخت که از آن جمله احداث مدارس ۱۴ معصوم را می‌توان نام برد. ایشان امام جماعت مسجد علی‌ابن‌ابی‌طالب نیز بودند. حجّت‌الاسلام مزاری سرانجام در ۱۸ خرداد ماه ۱۳۶۹ جلوی در منزلش به درجهٔ رفیع شهادت نائل آمد.

سرداران دفاع مقدس

شکل ۱۴ــ۱۱ــ شهید قاسم میرحسینی

سردار شهید اسلام شهید حاج قاسم میرحسینی : در مرداد ماه ۱۳۴۲ در منزل مرادعلی‌میرحسینی روستای صفدرمیربیک سیستان نوزادی به طراوت برگ گل به دنیا آمد که پدرش نام میرقاسم بر آن نهاد. قاسم کوچک‌ترین فرزند خانواده بود. در دوران دبستان فاصلهٔ سه کیلومتری خانه تا دبستان را با صبوری می‌پیمود و دوران راهنمایی را به روستای جزینک می‌رفت. از همان زمان به نماز اهمیّت زیاد می‌داد و بعد از پایان دوران راهنمایی در آزمون ورودی هنرستان شبانه‌روزی زابل شرکت کرد و در رشتهٔ کشاورزی پذیرفته شد. در سال دوم هنرستان در تاسوعای سال ۱۳۵۷ در روستای جزینک اعلامیّه‌های حضرت امام را در میان راهپیمایان می‌خواند و با نوشتن پلاکارد و توزیع شعارها در بین جمعیّت ادای وظیفه می‌کرد. اوّلین انجمن اسلامی دانش‌آموزان سیستان را در هنرستان کشاورزی تشکیل داد. از همان اول به موازات عضویّت نیمه‌وقت در سپاه پاسداران زابل، به جمع گروه‌های خیّری که برای کارهای عام‌المنفعه به سیستان آمده بودند پیوست و به خانواده‌های تهیدست کمک می‌کردند. در خرداد ۱۳۶۰ به عضویّت رسمی سپاه درآمد و بعد از چند ماه برای گذراندن دورهٔ عالی فرماندهی به تهران اعزام گردید و در پادگان علی (ع) این دوره را با موفقیّت طی کرد. همزمان با عملیّات سرنوشت ساز بیت‌المقدس به جبهه آمد و به عنوان معاونت گردان اوّلین حماسهٔ عاشقانه‌اش را بر خاک خونباز خرمشهر رقم زد. در تابستان ۱۳۶۱ فرمانده

گردان شهید مطهری شد. در سال ۱۳۶۲ ازدواج کرد و بعد از آن در عملیّات‌های والفجر ۴ پرچم حماسه بر بام ارتفاعات منطقه افراشت و در جزایر مجنون در مقام فرمانده تیپ عملیات خیبر را با شجاعت و تدبیر رهبری کرد که حین عملیّات در اثر بمباران شیمیایی دشمن به شدت مصدوم شد و به تهران اعزام شد، ولی سریعاً به جبهه برگشت. وی در سال ۱۳۶۳ در عملیّات بدر در ناحیهٔ پا به سختی مجروح شد، امّا در بستر بیماری نماند و به پشت جبهه آمد و به تبلیغ مبانی دفاع مقدس پرداخت. در سال ۱۳۶۴ میهمان خانهٔ خدا شد و بعد از برگشت بی‌درنگ به جبهه رفت که در جلسه‌ای به عنوان قائم‌مقام لشکر همیشه پیروز ثارا... معرفی شد. در عملیّات والفجر ۸ نیروهای لشکر را هدایت کرد و با یاری همهٔ یارانش شهر فاو آزاد گردید. در عملیّات کربلای ۱، کربلای ۴ و کربلای ۵ خط دشمن را درهم شکست و در عملیّات کربلای ۵ نزدیک غروب آفتاب روز ۱۹ دی‌ماه ۱۳۶۵ به فیض شهادت نایل گشت و در ۲۹ دی‌ماه در دیار قرب الهی آرام گرفت.

قهرمان بلوچستان

خلبان شهید محمد امین میرمرادزهی : سرتیپ خلبان شهید محمدامین میرمرادزهی از برادران اهل تسنّن و قشر بلوچ بود که در روستای سیب از شهرستان سیب و سوران در آذرماه سال ۱۳۳۲ متولّد شد. او از طایفهٔ میرمرادزهی یکی از اقوام اصیل و نجیب قوم بلوچ بود و پدر ایشان حاج گهرام نیز یکی از افراد متعهد و ریش‌سفیدان منطقه است. دوران ابتدایی را در روستای سیب و دورهٔ دبیرستان را در شهرستان سراوان با کسب نمرات بالایی طی کرد و از شاگردان ممتاز دبیرستان خویش بود و در تعطیلات تابستان دوشادوش پدرش در کارهای کشاورزی به عنوان یک وظیفه کار می‌کرد. در سال ۱۳۵۳ به استخدام هوانیروز ارتش درآمد و پس از گذراندن دورهٔ فن‌پرواز با بالگرد در اصفهان موفّق به پذیرفته شدن دورهٔ خلبانی بالگرد شد. در سال ۱۳۵۷ در روستای خودش دربارهٔ مسائل روز و مشارکت مردم در تظاهرات علیه حکومت شاهنشاهی سخنرانی کرد. در سال ۱۳۵۸ ازدواج کرد. خلبان شهید سرتیپ محمدامین‌میرمرادزهی در عملیات‌های متعدد جنگی حماسه‌های جاوید و به‌یاد ماندنی خلق کرد و طعم تلخ موشک‌ها و راکت‌های بالگردش را دشمنان ایران بارها و بارها چشیدند. در آخرین مأموریت، این خلبان فداکار در عملیّات رمضان در تاریخ ۲۳ تیرماه ۱۳۶۱ به اتفاق همرزمش به درجهٔ رفیع شهادت نایل شد.

شکل۱۵ــ۱۱ــ شهید محمدامین میرمرادزهی

فعالیت

دانش‌آموز عزیز : تحقیق کنید

۱ــ در محل زندگی شما چه کسانی در فعالیت‌های اجتماعی و عمرانی محله بیشتر مشارکت دارند؟ خلاصه‌ای از فعالیت‌های آنها را بنویسید و در کلاس درس برای دانش‌آموزان دیگر بخوانید.

۲ــ شرح فعالیت و زندگی‌نامه یک یا دو نفر از افراد محبوب محله و یا فامیل‌تان که مورد احترام هستند را به‌طور خلاصه بنویسید و در کلاس درس برای دانش‌آموزان دیگر بخوانید.

۳ــ شما دوست داشتید به‌جای کدام‌یک از شخصیت‌های داخل کتاب بودید؟ چرا؟

فصل پنجم

توانمندی‌های استان سیستان و بلوچستان

درس دوازدهم: گردشگری در استان

چنانکه سازمان جهانی گردشگری پیش‌بینی کرده است، گردشگری تا پایان دهۀ آینده در صدر جدول صنایع پر درآمد جهان قرار می‌گیرد و تا سال ۲۰۲۰ میلادی (۱۳۹۸ هـ.ش) از تنها صنعت پر درآمد جهان، یعنی نفت پیشی می‌گیرد.

امروزه بودجه‌ای که در جهان به مسافرت و تفریح اختصاص می‌یابد، سه برابر بودجه‌ای است که صرف امور دفاعی می‌شود. گردشگری در افزایش درآمد کشور، ایجاد فرصت‌های شغلی، تعاملات فرهنگی، رونق صنایع دستی، از بین بردن خستگی جسمی و روحی و پی بردن به عظمت آفرینش تأثیر می‌گذارد که این مهم با شناسایی جاذبه‌های استان و مدیریّت و برنامه‌ریزی صحیح امکان‌پذیر است. جاذبه‌های گردشگری استان سیستان و بلوچستان به سه گروه جاذبه‌های گردشگری، انسان ساخت فرهنگی ــ تاریخی و جاذبه‌های طبیعی دسته‌بندی می‌شوند که نمونه‌ای از این جاذبه‌ها به‌طور مختصر معرفی می‌شود.

الف) جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی

زابل، هیرمند، نیمروز و هامون :که در شمال استان قرار دارند را بهشت باستان شناسان لقب داده‌اند. برخی جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان‌ها عبارت‌اند از :

۱ــ شهر سوخته اوج تمدن شهرنشینی : در مسیر عبوری جاده زابل ــ زاهدان قرار دارد.

۲ــ جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی کوه خواجه (کوه رستم یا کوه اوشیدم، کوه اوشیلا) : جنوب غربی شهر زابل قرار دارد.

شکل ۱ــ۱۲ــ شهر سوخته

شکل ۲ــ۱۲ــ کوه خواجه

۳ــ آسبادها : جنوب شهر زابل قرار دارد و مربوط به دورهٔ صفوی ــ افشاری است.

ــ بانک ایران و انگلیس، کنسولگری انگلیس، آتشکدهٔ کرکویه، ارگ محمدحسین‌خان نارویی، ارگ خان‌محمد، بناهای یادماتی چلیپای و اسیابان، حوضدار، قلعه‌مچی و قلعه سه‌کوهه از دیگر جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی این شهرستان‌ها هستند.

شکل ۳ــ۱۲ــ آسباد

زهک

شهرستان زهک در فاصلهٔ ۲۲۳ کیلومتری زاهدان واقع شده است. برخی جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند :

۱ــ قلعه نو : این روستا که به‌عنوان ماسولهٔ شرق شناخته می‌شود، پس از آن که مردم از روستای کهنه، مهاجرت کردند و خانه‌های خود را بر روی تپه‌های اطراف آن احداث کردند، قلعه نو نام‌گذاری گردید.

شکل ۴ــ۱۲ــ روستای قلعه نو

۲ــ دهانهٔ غلامان : دهانهٔ غلامان در دو کیلومتری روستای قلعه نو از توابع شهرستان زهک واقع شده است.

۳ــ زاهدان کهنه : حدود نُه کیلومتری شمال شرقی شهرستان زهک و روی بلندی‌های نزدیک رودخانهٔ پریان واقع شده است.

۴ــ آتش‌گاه و قلعه کله‌کنگ : یکی از سه آتشگاه فعال و بزرگ شرق ایران در زمان زرتشت بوده، معماری زیبا برگرفته از ویژگی‌های چینه‌خشت و گل از مشخصات این بناست.

رام‌شهرستان، کندرک کهنه و چاه‌های باستانی از دیگر جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی شهرستان زهک می‌باشند.

شکل ۵ــ۱۲ــ دهانهٔ غلامان

زاهدان

از مرکز استان تا پایتخت ۱۶۰۵ کیلومتر فاصله است. برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

۱ــ بازارچهٔ سرپوش زاهدان : این مجموعه معماری در مرکز شهر و در بافت قدیمی واقع است.

۲ــ ساختمان دادگستری : این بنا در مرکز شهر زاهدان و در دو طبقه ساخته شده است.

شکل ۶ــ۱۲ــ موزهٔ بزرگ زاهدان

شکل ۷ــ۱۲ــ ساختمان دادگستری قدیم

۳ــ تلگراف‌خانهٔ حرمک : این اثر در روستای حرمک از توابع بخش مرکزی در شمال زاهدان واقع شده است.

۴ــ موزهٔ بزرگ منطقه‌ای جنوب شرق کشور : این موزه با زیربنایی به مساحت ۱۱۰۰۰ متر مربع واقع در شهر زاهدان است و از جاذبه‌های انسان ساخت این شهر می‌باشد.

۵ــ قبرستان هفتاد ملا : در حاشیهٔ شرقی روستای روپس و در ۲۰ کیلومتری روستای تمین واقع شده است.

خاش

در فاصلهٔ ۱۷۵ کیلومتری زاهدان واقع شده است. برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

ــ **قلعهٔ ایرندگان** : این بنا در روستای دِه قلعه شهر خاش واقع شده است.

ــ **قلعه حیدرآباد**، زیارتگاه مرتضی علی (ع) و مسجد جامع شهرستان خاش از دیگر جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی این شهرستان هستند.

شکل ۸ــ۱۲ــ قبرستان هفتاد ملا

شکل۹ــ۱۲ــ قلعه ایرندگان

ایرانشهر و سرباز

فاصلهٔ این شهرستان تا زاهدان ۳۲۵ کیلومتر است. برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

۱ــ قلعهٔ بمپور : این قلعه در غرب ایرانشهر قرار دارد.

۲ــ ساختمان بیت مقام معظّم رهبری (موزهٔ عترت و قرآن) : بنای فوق متعلّق به آقای پرویز فاضلی بوده که در خیابان ولایت، کوچهٔ ۱۸ شهرستان ایرانشهر واقع شده است. در مدتی که حضرت آیت‌اللّه خامنه‌ای مهمان مردم استان ما بوده‌اند در این منزل اقامت داشته‌اند.

۳ــ قلعهٔ ناصری : این قلعهٔ زیبا در مرکز ایرانشهر واقع شده و یکی از وسیع‌ترین و در عین حال زیباترین قلعه‌های منطقه محسوب می‌گردد. قلعه برنجی، مسجد جامع پشامک، قلعه هدار، مسجد قدیمی راسک و اسپیدژ از دیگر آثار فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان‌ها می‌باشند.

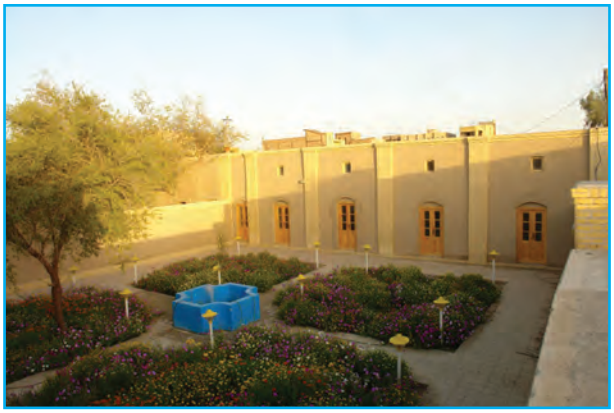

شکل ۱۰ــ۱۲ــ ساختمان بیت مقام معظم رهبری

شکل ۱۱ــ۱۲ــ قلعهٔ بمپور

شکل ۱۲ــ۱۲ــ قلعهٔ ناصری

سیب و سوران

فاصلهٔ این شهرستان تا زاهدان حدود ۳۷۲ کیلومتر است. جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

۱ــ قلعهٔ سب : این قلعهٔ زیبا و مستحکم در روستایی به‌همین نام در جنوب شرقی شهر سراوان در شهرستان سیب و سوران واقع شده است.

شکل ۱۳ــ۱۲ــ قلعهٔ سب

شکل ۱۴ــ۱۲ــ قلعهٔ کنت

۲ــ قلعهٔ کَنت : این قلعه در شهرستان سیب و سوران در دهستان کَنت بخش هیدوچ واقع شده است.

سراوان

فاصلهٔ این شهرستان تا زاهدان حدود ۳۲۷ کیلومتر است.

برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

مسجد جامع دزک، سفال کلپورگان و سنگ‌نگاره‌ها در این شهرستان واقع شده است.

شکل ۱۵ــ۱۲ــ سنگ نگاره‌ها

شکل ۱۶ــ۱۲ــ سفال کلپورگان

شکل ۱۷ــ۱۲ــ مسجد جامع دزک

نیک‌شهر و قصر قند

فاصلهٔ این شهر تا زاهدان ۵۷۶ کیلومتر است. برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

۱ــ قلعهٔ نیک‌شهر : درقسمت غربی نیک‌شهر در حاشیهٔ رودخانهٔ کنگ واقع شده است.

۲ــ قلعهٔ قصرقند : در مرکز شهر قصرقند درقسمت شرق مسجد جامع در خیابان امام خمینی قرار دارد.

کنارک

فاصلهٔ این شهر تا زاهدان ۷۱۷ کیلومتر است. برخی از جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

ــ خانه‌های قدیمی آریان : اثر مذکور با زیربنایی حدود ۲۰۷ متر مربع در بافت قدیمی شهر کنارک قرار دارد.

ــ محوطهٔ چهل‌دختران، قلعه‌بگ، قلعه‌بنت، قلعه اسپکه از دیگر جاذبه های فرهنگی و تاریخی شهرستان کنارک می‌باشند.

شهرستان گردشگرپذیر چابهار

چابهار با فاصلهٔ ۶۸۳ کیلومتر تا زاهدان در منتهی‌الیه جنوب شرقی ایران درکنار آب‌های گرم عمان واقع است. جاذبه‌های فرهنگی ــ تاریخی این شهرستان عبارت‌اند از :

۱ــ مقبرهٔ سیّد غلام رسول : در حاشیهٔ ضلع شرقی خلیج چابهار قرار دارد.

۲ــ قلعهٔ تاریخی تیس (معروف به قلعهٔ پرتغالی‌ها) : دربخش مرکزی، ۵ کیلومتری شمال غربی چابهار قرار گرفته است.

ــ ساختمان پست و بافت تاریخی روستای تیس از دیگر جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی شهرستان چابهار می‌باشند.

شکل ۱۸ــ۱۲ــ قلعهٔ نیک‌شهر

شکل ۱۹ــ۱۲ــ قلعهٔ قصر قند

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ تحقیق کنید کدام شهرستان استان بیشترین آثار باستانی را دارد؟

۲ــ در شهرستان محل زندگی شما چه جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی دیگری وجود دارد؟

شکل ۲۰ــ۱۲ــ مقبرهٔ سید غلام رسول

شکل ۲۱ــ۱۲ــ قلعهٔ تاریخی تیس

بیشتر بدانیم

ب) برخی از جاذبه‌های طبیعی استان

جاذبه‌های طبیعی سیستان

۱ــ دریاچهٔ هامون : بزرگ‌ترین پهنهٔ آب شیرین ایران و زیستگاه انواع پرندگان مهاجر از جمله فلامینگو، پلیکان، درنا، کفچه، انواع اردک، غاز، قو، چنگر(چور) و طاووسک است.

شکل ۲۲ــ۱۲ــ دریاچهٔ هامون

۲ــ کوه خواجه یا کوه رستم : تنها پدیده طبیعی دشت سیستان است که به‌صورت برجستگی بازالتی سیاه رنگی با ارتفاع ۶۰۹ متر از سطح دریا خودنمایی می‌کند.

شکل ۲۳ــ۱۲ــ کوه خواجه زابل

۳ــ چاه نیمه‌ها : در جنوب شرقی زابل در کنار روستای قلعه نو (شهرستان زهک) چاله‌های طبیعی بزرگی وجود دارد که آب رودخانهٔ هیرمند به وسیله کانالی به آن سرریز می‌شود و به صورت دریاچهٔ مصنوعی در آمده است.

شکل ۲۴ــ۱۲ــ چاه نیمه‌ها

۴ــ رودخانه هیرمند : از رودهای پر آب شرق فلات ایران است که از ارتفاعات بابا در افغانستان سرچشمه می‌گیرد و در محلی به نام چریکه به دو شعبه پریان مشترک و سیستان رود تقسیم می‌شود.

برخی از جاذبه‌های طبیعی خاش

۱ــ کوه تفتان :این کوه آتشفشان نیمه فعّال در جنوب شرق ایران در شمال شرقی شهرستان خاش است که فعالیت آن فوران دود گوگرد به همراه بخار آب است. کوه تفتان ۳۹۴۱ متر از سطح دریا ارتفاع دارد.

۲ــ درخت کهنسال روستای دهپابید : این درخت در نزدیکی شهرستان خاش و در روستای دهپابید قرار دارد. این سرو کهنسال ۱۲۰۰ سال قدمت دارد و دارای تنه‌ای پهن و شاخ و برگی انبوه است.

شکل ۲۵ــ۱۲ــ کوه تفتان

برخی از جاذبه‌های طبیعی ایرانشهر، دلگان و سرباز

۱ــ کوه آتشفشانی (خاموش) بزمان معروف به کوه خضر : این کوه در شمال چالهٔ جازموریان با ارتفاع ۳۵۰۳ متر از سطح دریا قرار گرفته است که چالهٔ لوت را از چالهٔ جازموریان جدا می‌کند. این کوه بعد از تفتان بزرگ‌ترین قلهٔ استان است.

شکل ۲۶ــ۱۲ــ کوه بزمان

۲ــ چشمهٔ آب‌گرم طبیعی و معدنی : چشمهٔ طبیعی و معدنی آب‌گرم بزمان واقع در جنوب غربی بزمان در محلّی به همین نام است که دارای آثار فراوانی در درمان بیماری‌های پوستی، مفصلی و ضرب دیدگی است.

شکل ۲۷ــ۱۲ــ چشمهٔ آب‌گرم بزمان

۳ــ دریاچهٔ فصلی جازموریان : این دریاچه در منطقهٔ دلگان، غربی‌ترین منطقهٔ استان واقع شده است که در بعضی از فصول به خصوص درزمستان دارای آب و تابستان‌ها، خشک است.

۴ــ تمساح پوزه کوتاه سرباز : این جانور باقی مانده‌ای از نسل کروکودیل‌هاست که مردم محلّی به آن «گاندو» می‌گویند.

شکل ۲۸ــ۱۲ــ تمساح پوزه کوتاه

برخی از جاذبه‌های طبیعی زابلی

منطقهٔ جنگلی بیرگ زابلی : قسمت اعظم این منطقه در شهرستان زابلی واقع شده است. پوشش گیاهی منطقه شامل زیتون وحشی، بادام کوهی و بنه است و حیواناتی همچون سمور سنگی، خرس سیاه، قوچ، میش، کل و بز در این منطقه زندگی می‌کنند.

برخی از جاذبه‌های طبیعی چابهار و کنارک

۱ــ سواحل :دارای صخره‌های بزرگی است که در اثر پیشروی آب‌دریا و فرسایش سنگ‌های رسوبی به‌وجود آمده است. اوج زیبایی، شکوه و قدرت لایزال کردگار را مجسّم در پردهٔ بی‌نظیر امواج این سواحل می‌توان دید.

شکل ۲۹ــ۱۲ــ ساحل چابهار

۲ــ محیط زیست دریایی : محیط زیست دریایی شامل مرجان‌ها، لاک‌پشت های دریایی، پستانداران دریایی، زیستگاه‌های جلبکی، جنگل‌های مانگرو، مناطق حفاظت شده و تالاب بین‌المللی است.

۳ــ تپه‌های مینیاتوری چابهار (تپه‌های بدلندی) :این تپه‌ها از دیدنی‌های حیرت‌انگیز چابهار است که به موازات ساحل از منطقهٔ کچو تا نزدیک خلیج گواتر امتداد دارد.

شکل ۳۰ــ۱۲ــ کوه‌های مینیاتوری (تپه‌های بدلندی)

۴ــ گل‌فشان‌ها : بزرگترین و مشهورترین گل فشان ایران در روستای کهیر شهرستان کنارک است که حدود ۶۵ متر از سطح دریا ارتفاع دارد.

گل‌فشان‌ها معمولاً به‌صورت گنبد یا مخروطی‌شکل و در برخی جاها به‌صورت حوضچه‌های مملو از آب و گل مشاهده می‌شوند، ابعاد آنها متفاوت است. گل‌فشان‌ها به علت گازهای هیدروکربور یا بخار آب درجه حرارت زیادی دارند و از اعماق زمین به بالا می‌آیند.

شکل ۳۱ــ۱۲ــ گل‌فشان

منطقهٔ آزاد تجاری و صنعتی چابهار

یکی از نقاط دیدنی و تجاری استان که در سال‌های اخیر در زمینهٔ گردشگری رونق یافته منطقهٔ آزاد تجاری و صنعتی چابهار است و ازلحاظ تجاری (صادرات، واردات، ترانزیت کالا) و صنعتی (تولید و بسته‌بندی کالا) اهمیّت فراوانی دارد. این منطقه با ایجاد مراکز خدماتی و رفاهی همچون هتل‌ها، رستوران‌ها، پلاژها و مراکز تفریحی یکی از ارکان گردشگری استان محسوب می‌شود.

شکل ۳۲ــ۱۲ــ منطقهٔ آزاد تجاری و صنعتی چابهار

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ کدام شهرهای استان بیشترین گردشگر را در ایام نوروز دارند؟

۲ــ جهانگردی از شما سؤال می‌کند از زاهدان تا چابهار و یا از زاهدان تا زابل چند کیلومتر راه است؟ شما برای پاسخگویی از جدول فاصلهٔ شهرها استفاده کنید و پاسخ خود را در این قسمت بنویسید.

۳ــ جاذبه‌های طبیعی شهرستان محلّ زندگی خودتان را بنویسید.

درس سیزدهم: توانمندی‌های اقتصاد استان

استان سیستان و بلوچستان از مزیّت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی مناسبی برای رشد و توسعهٔ بخش‌های گوناگون برخوردار است. از جملهٔ این توانمندی‌ها می‌توان به موقعیّت جغرافیایی ویژه و مناسب استان به لحاظ همجواری با کشورهای افغانستان و پاکستان و دسترسی به آب‌های آزاد بین‌المللی و امکان ارتباط با کشورهای شرق آسیا، شبه‌قارهٔ هند و آسیای مرکزی اشاره کرد.

مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی استان عبارت‌اند از :

بخش کشاورزی

تنوع آب و هوای استان، دشت‌ها و جلگه‌های حاصل‌خیز، منابع آب زیرزمینی، وجود رودخانه‌های دائمی، نظیر هیرمند و سرباز و دسترسی به منابع آب شیرین مانند دریاچهٔ هامون، همچنین دسترسی به آب‌های آزاد موجب ایجاد تنوع بسیار مناسبی در تولید انواع محصولات زراعی، باغی، دامی و شیلاتی در استان شده است. استان سیستان و بلوچستان دارای تنوع تولید محصولات کشاورزی و شیلاتی است.

مهم‌ترین تولیدات کشاورزی استان عبارت‌اند از :

الف) زراعت و باغبانی

استان سیستان و بلوچستان با ۲درصد از کل اراضی زراعی و باغی کشور، حدود ۲/۴ درصد محصولات کشاورزی کشور را تولید می‌کند.

۱ــ محصولات زراعی : مهم‌ترین محصولات زراعی استان عبارت‌اند است از : غلات (گندم و جو)، محصولات جالیزی (هندوانه و خربزه) گیاهان علوفه‌ای (یونجه وشبدر)، پیاز، سیب‌زمینی، کلزا، برنج، باقلا، حنا، گیاهان دارویی و . . . .

شکل ۱ــ۱۳ــ مزرعه گندم

شکل ۲ــ۱۳ــ مزارعه کلزا

۲ــ محصولات باغی : مهم‌ترین محصولات باغی عبارت‌اند از :
خرما، موز، انگور (یاقوتی)، زردآلو، پسته، مرکبات (پرتقال، لیمو، نارنگی)
گردو، بادام، زیتون، انجیر، میوه‌های گرمسیری و . . . .

شکل ۳ــ۱۳ــ بعضی محصولات باغی استان

* برخی میوه‌های گرمسیری استان شامل پاپایا (خربزه درختی)، چیکو، کنار و انبه است.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ دربارهٔ یکی از محصولات گرمسیری استان تحقیق کنید و نتیجهٔ آن را در کلاس درس ارائه نمایید.

۲ــ دربارهٔ انگور یاقوتی و خواص آن تحقیق کنید و صنایع تبدیلی آن را بنویسید.

۳ــ محصولات گلخانه‌ای : سطح زیرکشت گلخانه‌های استان ۲۱۸ هکتار است که از آن سالانه بیش از ۴۶ هزار تن محصول تولید می‌شود.

مهم‌ترین محصولات گلخانه‌ای استان خیار، گوجه‌فرنگی، فلفل، توت‌فرنگی و بادمجان است.

شکل ۴ــ۱۳ــ محصولات گلخانه‌ای استان

ب) دامپروری

شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان بستر مناسبی برای انجام فعالیّت‌های دامپروری است و آسیب‌پذیری این صنعت در مقابل تنش‌های محیطی و آبی کم‌تر از سایر فعالیّت‌های تولیدی کشاورزی است. استان ما به دلایل زیر با برخورداری از تعداد زیادی واحد دامی و طیور و تنوّع نژادی خاصّ، قطب دامپروری جنوب شرق کشور به شمار می‌آید :

۱ــ بهره‌مندی از بهترین نژادهای گاو گوشتی کشور نظیر گاو سیستانی و گاو دشتیاری

۲ــ وجود گوسفند بلوچی و بز محلّی

۳ــ وجود نژاد مرغ خزک و دشتیاری

۴ــ وجود بیشترین شتر به لحاظ اقلیمی که استان را در مقام اوّل قرار داده است.

از عمده محصولات دامی استان می‌توان به تولید انواع گوشت قرمز، تخم‌مرغ، شیر و سایر تولیدات دامی اشاره کرد. این تولیدات در برخی صنایع دیگر نظیر واحدهای بسته‌بندی گوشت و سایر کارخانجات وابسته مورد استفاده قرار می‌گیرند.

شکل ۵ــ۱۳ــ پرورش گاو سیستانی

شکل ۶ــ۱۳ــ پرورش شتر

ج) شیلات و آبزی پروری

استان ما به دلیل شرایط جغرافیایی از نظر توسعهٔ شیلات و آبزی‌پروری دارای ظرفیت و توان‌های بالفعل و بالقوه‌ای است. در جنوب استان با وجود دارا بودن نوار ساحلی به طول ۳۰۰ کیلومتر با دریای عمان و راه‌یابی به آب‌های آزاد بهترین منطقه برای فعالیت صیادی و تکثیر و پرورش میگو می‌باشد. از طرف دیگر وجود دریاچهٔ هامون و چاه نیمه‌ها در شمال ظرفیت‌های صید و آبزی‌پروری مناسبی برای استان فراهم نموده است.

از گونه‌های بسیار حائز اهمیت و با ارزش منطقه عبارت‌اند از : ماهی‌های کپور، فیتوفاگ و ماهی بومی (شیزوتراکس) که در دریاچهٔ هامون، چاه نیمه‌ها و استخرها، پرورش می‌یابند. از سایر مراکز تولید ماهیان، مرکز تولید و تکثیر ماهیان سرد آبی (ماهی قزل‌آلا و ...) در شهرستان خاش را می‌توان نام برد.

بخش‌های آبزی‌پروری (تکثیر و پرورش میگو) صیادی (ماهی تن، شوریده) و در صنایع تبدیلی، کنسرو سازی و... باعث اشتغال تعداد زیادی به‌طور مستقیم شده است.

شکل ۷ــ۱۳ــ پرورش ماهی

شکل ۸ــ۱۳ــ ماهی شیزوتراکس

شکل ۹ــ۱۳ــ صید میگو

شکل ۱۰ــ۱۳ــ لنج‌های صیادی

بخش صنعت و معدن

استان سیستان و بلوچستان در زمینهٔ فعالیتهای صنعتی و معدنی دارای مزیت‌ها و ظرفیت‌های بالقوهٔ فراوان است که در صورت سرمایه‌گذاری مناسب در این زمینه، چشم‌انداز پر رونقی را نوید می‌دهد که خط انتقال گاز به چابهار، ایجاد کارخانهٔ پتروشیمی، پرورش و صید ماهی، صنایع تبدیلی وابسته و وجود معادن غنی و متنوّع از ظرفیت‌های صنعتی استان محسوب می‌شوند.

توانمندی‌های صنعتی استان :از کل واحدهای صنعتی فعّال در استان بیش از ۵۰ درصد در شهرستان زاهدان و کنارک متمرکز شده است. شهرستان‌های زابل و ایرانشهر از نظر دارا بودن واحدهای صنعتی با فاصلهٔ زیاد در مراتب بعدی قرار دارند. سهم این شهرستان‌ها از کل صنایع استان به ترتیب ۱۲/۲ و ۱۱/۱ درصد است.

عمدهٔ تولیدات صنعتی استان را محصولاتی نظیر سیمان، کنسرو و صنایع شیلاتی، نوشابه، انواع کیک و کلوچه و محصولات غذایی، رنگ، تورماهی‌گیری، محصولات پلاستیکی (نظیر حصیر، انواع لوله و اتصالات)، سنگ‌های تزیینی و مصالح ساختمانی تشکیل می‌دهند.

صنایع و معادن مهم استان : برخی صنایع مهم استان عبارت‌اند از : کارخانجات سیمان خاش و سیستان، کارخانجات کنسروسازی چابهار، انواع سنگ‌های گرانیت، لبنیات، پلی اتیلن، پلیمر، نساجی، صنایع پوشاک و سردخانه‌های مواد غذایی و تجهیزات پزشکی.

شکل ۱۱ــ۱۳ــ برخی از صنایع استان

توانمندی‌های بخش معدن :استان ما با قرار داشتن روی کمربند فلزی و معدنی جهان که از شرق اروپا تا پاکستان ادامه دارد، دارای ذخایر غنی از فلزات و کانی‌های معدنی ازقبیل : کرومیت برای تهیّهٔ فلز کُرم ، مس از نظر تولید مفتول‌های برق، منگنز، سرب، روی و قلع مورد استفاده در صنایع فلزی، تنگستن برای تهیّهٔ لامپ‌های برق و همچنین عناصر فلزی نظیر تالک برای تهیه سنگ صابون و صنایع بهداشتی، منیزیت، گل سفید و سنگ‌های ساختمانی به‌ویژه گرانیتی و تزئینی است.

شکل ۱۲ــ۱۳ــ معادن سنگ و مس

توانمندی‌های بالقوه و مزیت‌های نسبی زیربنایی

استان سیستان و بلوچستان از نظر ارتباط با آب‌های آزاد بین‌المللی و قرارگرفتن در مسیر نزدیک‌ترین راه به اقیانوس هند برای کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان که همگی محصور در خشکی هستند، بسیار مهم است. استان ما در مسیر ترانزیتی شرق کشور قرار دارد. با فعال شدن محور ترانزیتی[1] شرق کشور، جغرافیای اقتصادی، تجاری این منطقه و مناطق اطراف دگرگون خواهد شد و باعث شکوفایی اقتصادی آنها می‌شود.

اهم توانمندی‌های بالقوه و مزیت‌های نسبی زیربنایی استان عبارت‌اند از :

۱ــ محور ترانزیت چابهارــ میلک بخشی از محور ترانزیتی شرق کشور به شمار می‌آید. این محور برای کشور افغانستان به‌دلیل ارتباط با دریای عمان و اقیانوس هند بسیار مهم است.

۲ــ راه آهن (پاکستان ــ زاهدان) و احداث راه‌آهن (چابهار ــ مشهد)

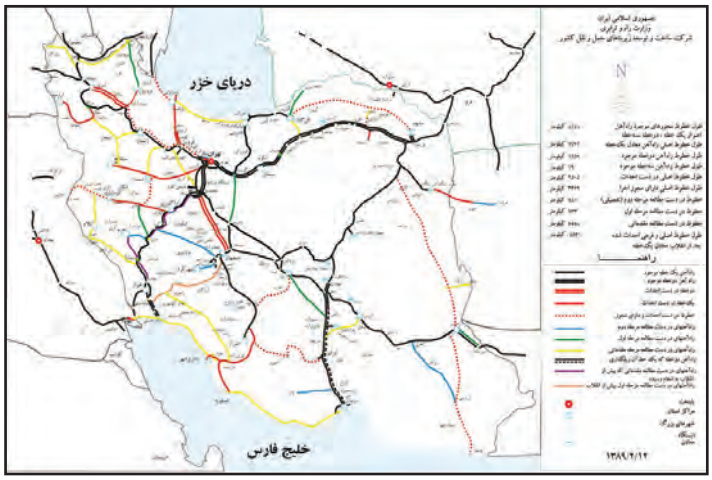

شکل ۱۳ــ۱۳ــ نقشه خطوط راه‌آهن

۱ــ به محوری که کشورهای شمال شرق ایران را به آب‌های آزاد بین‌المللی متصل می‌سازد، محور ترانزیتی شرق کشور گفته می‌شود.

۳ــ خط انتقال گاز به شهرهای استان و عبور آن به طرف پاکستان

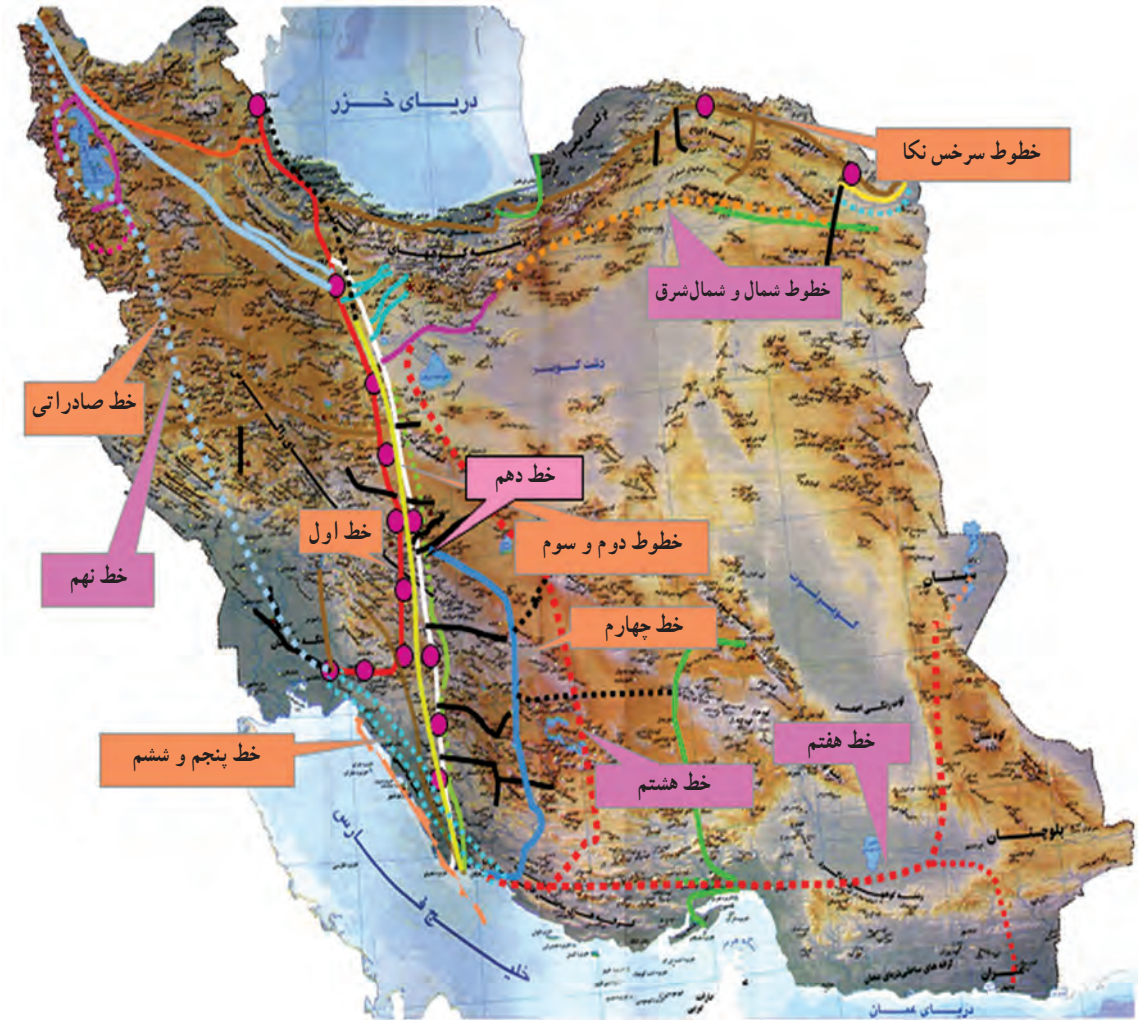

شکل ۱۴ــ۱۳ــ نقشهٔ خطوط انتقال گاز

توانمندی‌های بالقوهٔ بیابان

مهم‌ترین توانمندی‌های استان که می‌تواند در بهره‌برداری بهتر از منابع خدادادی ما را یاری کند عبارت‌اند از :

۱ــ بهره‌برداری از نیروی باد : وزش بادهای نسبتاً شدید و مداوم از جمله بادهای ۱۲۰ روزه در این استان فرصت مناسبی برای ایجاد نیروگاه‌های بادی است.

۲ــ بهره‌برداری از نیروی خورشید : تابش طولانی مدّت و مستقیم خورشید در سراسر استان بهترین فرصت برای استفاده از تأسیسات، نیروگاه‌های خورشیدی و . . . است که برخی از آنها در برخی از مناطق استان تا حدودی مورد استقبال مردم قرار گرفته است.

شکل ۱۵ــ۱۳ــ نیروگاه خورشیدی

۳ــ بهره‌برداری از نمک‌های گوناگون، نیترات و . . . : که در بیابان‌های استان یافت می‌شود.

شکل ۱۶ــ۱۳ــ نیروگاه بادی

فصل ششم

شکوفایی استان سیستان و بلوچستان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم: دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

تصاویر زیر چند نمونه از دستاوردهای انقلاب اسلامی استان را نشان می‌دهد. در شهر شما چه دستاوردهای عمرانی وجود دارد؟

پیروزی انقلاب اسلامی در سه دهۀ قبل علاوه بر یک رویداد سیاسی، مذهبی، تحوّل عظیمی در تمام عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، صنعتی، عمرانی و ... به‌وجود آورد.

در این درس با گوشه‌ای از فعالیّت‌های صنعتی، عمرانی،آموزشی و فرهنگی انجام گرفته، پس از انقلاب در این استان آشنا می‌شوید.

شکل ۱ــ۱۴

فعّالیّت‌های صنعتی و معدنی

قبل از انقلاب شکوهمند اسلامی تنها ۱۲واحد صنعتی در استان فعالیت داشته‌اند. بعد از انقلاب در جهت استفاده از توان و ظرفیت‌های منطقه و ایجاد اشتغال و بالابردن توان اقتصادی فعالیت‌های صنعتی و معدنی رشد چشمگیری یافته و در سال ۱۳۹۰، ۱۱۷۲واحد صنعتی فعال در استان مستقر است.

وضعیّت موجود معادن استان

تا سال ۱۳۹۰، ۷۳ واحد معدن فعّال دارای پروانهٔ بهره‌برداری است و ۲۳۰۰ نفر در معادن مختلف به خصوص معادن سنگ استان مشغول کارند. در صورت بهره‌برداری از کلیّهٔ معادن، تحوّل بزرگی را در بخش معدن استان (شامل تولید و اشتغال) شاهد خواهیم بود.

مشخص‌ترین ویژگی متالوژی (منطقهٔ فلزاتی) استان سیستان و بلوچستان کانی سازی مس است که در تمام واحدهای متالوژی گفته شده، دیده می‌شود.

بیشتر بدانیم

بررسی‌های معادن فلزی متالوژی در استان (طرح توسعهٔ محور شرق) نشان می‌دهد که، استان سیستان و بلوچستان را می‌توان به چند پهنه، زیرپهنه و گره‌های معدنی به شرح زیر تقسیم نمود :

۱ــ منطقهٔ فلزاتی (زون متالوژی) نهبندان ــ ایرانشهر

۲ــ منطقهٔ فلزاتی سیستان

۳ــ منطقهٔ فلزاتی هیرمند ــ زابل

۴ــ منطقهٔ فلزاتی بزمان ــ سبزواران

۵ــ منطقهٔ فلزاتی میناب ــ ایرانشهر

۶ــ منطقهٔ فلزاتی لوت

۷ــ منطقهٔ فلزاتی مکران

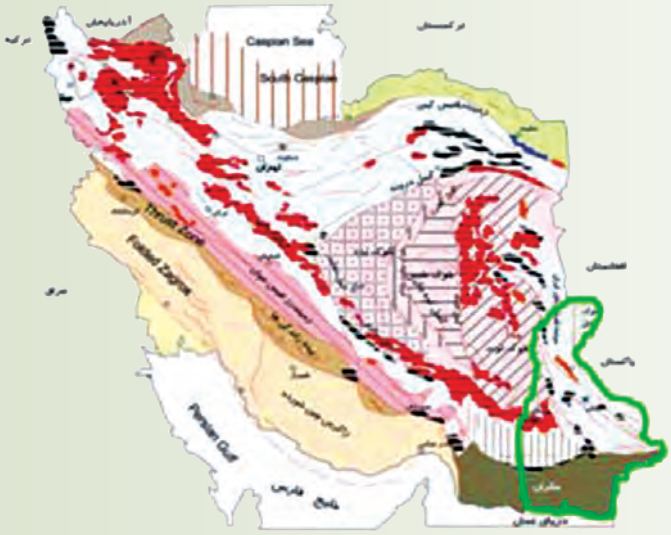

شکل۲ــ۱۴

شهرک‌های صنعتی

شرکت شهرک‌های صنعتی استان در دهم اسفندماه ۱۳۶۸ تأسیس شد و از اواخر نیمهٔ نخست سال ۱۳۶۹ با پرسنل و امکانات محدودی تلاش گسترده‌ای را برای تحقق بخشیدن به یکی از هدف‌های استوار نظام اسلامی که همانا رشد و توسعه اقتصادی در جامعه است، آغاز کرد.

شکل ۳ــ۱۴ــ شهرک صنعتی کنارک

وضعیت شهرک‌ها و نواحی سیستان و بلوچستان : تعداد کل پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی در استان تا سال ۱۳۹۰، ۱۱۷۲ واحد است که از این میزان تعداد ۷۷۵ واحد به عبارتی ۶۶درصد واحدهای فعّال در شهرک‌ها و نواحی صنعتی و مابقی آن خارج از این محدوده قرار دارند.

شکل ۴ــ۱۴ــ شهرک صنعتی زاهدان

شکل ۵ــ۱۴ــ شهرک صنعتی محمّدآباد زابل

شکل ۶ــ۱۴ــ برخی از صنایع استان

مناطق آزاد تجاری

مناطق آزاد در دنیا به‌عنوان پنجره‌ای برای همگامی و پیوند اقتصادی کشورها با اقتصاد جهانی، ایجاد رشد و تحول در صادرات و بهره‌مندشدن از سرمایه‌های داخلی و خارجی جهت دستیابی به اهداف متعدد توسعه اقتصادی، ایجاد اشتغال و انتقال فن‌آوری ایجاد گردیده‌اند.

الف) منطقه آزاد چابهار : منطقه آزاد تجاری صنعتی چابهار، یکی از مناطق آزاد سه‌گانه کشور است که در راستای اهداف اقتصادی کشور، در مجاورت شهرستان چابهار و در حاشیه دریای عمان تاسیس شده است. با توجه به نقشی که مناطق آزاد در ایجاد منطقه‌ای نمونه به‌منظور آماده‌شدن برای ورود به بازار تجارت جهانی ایفا می‌کنند، اکنون منطقه آزاد چابهار آمادگی ورود به این عرصه را یافته است، فرصت‌های متعدد اقتصادی، بومی، جغرافیایی، آب و هوایی و اقلیمی منطقه موجب شده است تا چابهار دارای مزیت‌های منحصربه‌فردی در امر ترانزیت، گردشگری و تجارت شود. بندر چابهار نزدیک‌ترین راه آبی به اقیانوس هند و دارای کوتاه‌تری فاصله ترانزیتی برای ترانزیت کالا در کشورهای آسیای میانه و افغانستان است.

ب) منطقه ویژهٔ اقتصادی زابل : ایجاد مناطق ویژه اقتصادی با هدف افزایش سطح تولید، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه و تسهیل در امر صادرات و واردات و پس از خاتمه جنگ، به استناد تبصره ۲۰ قانون برنامه اول توسعه در دستور کار دولت قرار گرفته است. در این راستا و با توجه به موقعیت ویژه منطقه و هم‌مرزی با کشور افغانستان که بازار بسیاری از تولیدات صادراتی کشور است ایجاد منطقهٔ ویژهٔ اقتصادی زابل در دستور کار قرار گرفت. از جمله مزایای ایجاد منطقه ویژه اقتصادی زابل به موارد زیر می‌توان اشاره نمود.

۱ــ وجود بازار مصرف وسیع و کم‌رقیب و کم‌توقع در افغانستان که بیشتر مایحتاج آنان مواد اولیه مانند آرد، سوخت، سیمان و ... می‌باشد.

۲ــ وجود نرخ بالای بیکاری در منطقه سیستان که با خشکسالی سال‌های گذشته تشدید نیز گردیده است و همچنین مهاجرت تحصیلکردگان به سایر نقاط استان که ایجاد منطقه ویژه تجاری می‌تواند تا حدود زیادی در جهت رفع مشکلات مذکور مؤثر باشد.

۳ــ وجود پتانسیل‌های خوب نظیر فرودگاه، تأسیسات زیربنایی مانند آب، برق و تلفن و فرودگاه که با تکمیل راه‌آهن کرمان، زاهدان، چابهار ... زابل و بحث ترانزیت کالا از چابهار به میلک و نهایتاً افغانستان و آسیای میانه به رونق و توسعه منطقه کمک شایانی خواهد کرد.

۴ــ ظرفیت های مهم گردشگری مرتبط با آثار باستانی منطقه نظیر شهر سوخته، کوه خواجه، دهانه غلامان و ... و تالاب و دریاچه‌های هامون و هیرمند که با جریان مجدد آب امید مردم را دوچندان نموده است و ...

ج) منطقه ویژه اقتصادی میرجاوه : منطقه میرجاوه به دلیل وجود تنها مرز رسمی جمهوری اسلامی ایران با کشور پاکستان و فعالیت‌های صادرات و واردات و ترانزیت که همه‌روزه از طریق پایانه، گمرک و بازارچه مرزی صورت می‌گیرد. همچنین وجود شبکه ریلی و اتصال آن به شبکه سراسری کشور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

بازارچه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان

بازارچهٔ مرزی محوطه‌ای محصور واقع در نقطه مرزی است که در کنار گمرکات، مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا می‌باشد. این مکان‌ها طبق تفاهم‌نامه‌های منعقد شده بین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌جوار تعیین می‌شود. اهالی دو طرف مرز می‌توانند کالاها و محصولات مورد نیاز را با رعایت مقررات صادرات و واردات، برای داد و ستد در این بازارچه‌ها عرضه کنند.

استان سیستان و بلوچستان دارای هفت بازارچهٔ فعّال مرزی است که پنج بازارچهٔ آن در مرز مشترک با پاکستان شامل میرجاوه در زاهدان، پیشین در سرباز، کوهک و جالق در سراوان، ریمدان در چابهار و همچنین دو بازارچهٔ مرزی در دو مرز مشترک با افغانستان (میلک و گمشاد در زابل) نقش به‌سزایی در مبادلات بازرگانی با کشورهای همسایه دارند.

مردم استان می‌توانند از بازارچه‌های مرزی به‌عنوان یک فرصت مناسب (اشتغال) استفاده کنند و جلوی تبدیل‌شدن آن به‌عنوان یک تهدید، را از دشمنان مسلمانان بگیرند.

جدول ۱ــ۱۴ــ بازارچه‌های مرزی

ردیف	نام استان	محل بازارچه	نام بازارچه	کشور هم‌مرز
۱	سیستان و بلوچستان	هیرمند	میلک	افغانستان
۲		میرجاوه	میرجاوه	پاکستان
۳		سراوان	کوهک	پاکستان
۴		سرباز	پیشین	پاکستان
۵		چابهار	پسابندر	پاکستان
۶		زهک	میل ۴۶	افغانستان
۷		سراوان	جالق	پاکستان
۸		چابهار	ریمدان	پاکستان
۹		هیرمند	گمشاد	افغانستان

صنایع غذایی، دارویی، بهداشتی و درمانی

محصولات غذایی، دارویی، بهداشتی و درمانی استان شامل ماهی و میگو، نمک تصفیه شدهٔ خوراکی، روغن ماهی، روغن کوسه، تهیهٔ خوراک آبزیان،روغن کشی از دانه‌های روغنی، صنایع تبدیلی خرما، نان صنعتی، ماءالشعیر، فرآوری محصولات جالیزی، میوه‌های گرمسیری (پودر و اسانس)، کشت گلخانه‌ای آلوئه‌ورا و . . . است.

شکل ۷ــ۱۴ــ کشت گلخانه‌ای آلوئه ورا

فعالیت‌های عمرانی استان

فعالیت‌های عمرانی استان سیستان و بلوچستان را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد :

۱ــ عمران روستایی

۲ــ عمران شهری

۳ــ حمل و نقل

۱ــ عمران روستایی : روستاهای استان از نظر عمران در سال‌های قبل از انقلاب اسلامی وضعیّت مناسبی نداشته‌اند. بعد از انقلاب اسلامی اقدامات مهمی مانند ایجاد شبکه‌های برق‌رسانی، آب‌رسانی،فاضلاب روستایی، آسفالت خیابان‌ها، ایجاد مراکز

شکل ۸ــ۱۴ــ اجرای طرح هادی روستای قایم آباد زابل

شکل ۹ــ۱۴ــ اجرای طرح‌های روستای چگرد خاش

شکل ۱۰ــ۱۴ــ اجرای طرح آبرسانی بهداشتی روستایی

شکل ۱۱ــ۱۴ــ اجرای طرح فاضلاب روستایی در بلوچستان

مخابراتی، واگذاری تلفن به روستاییان، طراحی و اجرای طرح‌های هادی روستایی و خانه‌سازی و ... صورت گرفته است.

۲ــ عمران شهری : در دوران انقلاب اسلامی می‌توان به فعالیت و دستاوردهایی مانند خدمات شهری، طرح‌های زیباسازی شهرها و میادین آنها، ایجاد پارک‌های زیبا، ساخت بیمارستان، ادارات دولتی، طراحی و اجرای طرح‌های جامع و تفصیلی برای بعضی شهرها، اصلاح معابر، پروژه‌های انبوه‌سازی مسکن، ایجاد شهرک‌های صنعتی و کارگاهی و ... اشاره کرد.

۳ــ راه‌های استان : از مجموع ۶۱۸۱/۵۲ کیلومتر راه‌های استان ۶۲/۳ درصد آن آسفالته و ۳۷/۶۷ درصد آن راه شوسه است و علاوه بر آن ۵۰۷۱ کیلومتر راه دسترسی است. ساخت خط راه آهن میرجاوه ــ زاهدان و بم ــ زاهدان مهم‌ترین پروژهٔ ریلی انجام شدهٔ استان است.

شکل ۱۲ــ۱۴ــ بعضی از دستاوردها (عمران شهری)

شکل ۱۳ــ۱۴ــ توسعهٔ راه آهن و راه‌های استان

فعالیت‌های علمی ــ آموزشی استان

به تصاویر زیر نگاه کنید و بگویید انقلاب اسلامی در زمینهٔ علمی ــ آموزشی چه دستاوردهایی برای استان سیستان و بلوچستان داشته است؟

همان‌طور که می‌دانید انقلاب اسلامی در زمینه‌های مختلف، جهت پیشرفت استان فعالیت‌های زیادی انجام داده که این اقدامات در زمینهٔ علمی ــ آموزشی نیز چشمگیر است.

شکل ۱۴ــ۱۴ــ فضای آموزشی (هنرستان)

شکل ۱۵ــ۱۴ــ کارگاه‌های رایانه و ساخت و تولید (در هنرستان‌ها)

افزایش پوشش تحصیلی دورهٔ ابتدایی، راهنمایی و متوسطه در بیشتر روستاهای استان که اغلب پراکنده و دور افتاده بودند و نیز ایجاد مدارس شبانه‌روزی، و خدمات دهی به دانش‌آموزان مناطق دور افتاده، در صدر برنامه‌های آموزش و پرورش استان بوده و می‌باشد.

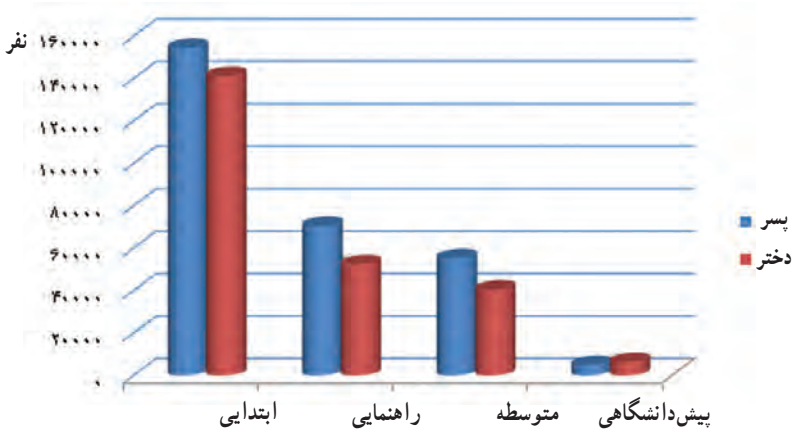

شکل ۱۶ــ۱۴ــ تعداد دانش‌آموزان استان به تفکیک مقاطع تحصیلی در سال تحصیلی ۸۸ــ ۱۳۸۷

توسعهٔ دانشگاه‌ها، مراکز آموزش عالی، گسترش رشته‌های مختلف برای ادامهٔ تحصیل در سطوح مختلف (از کاردانی تا دکتری) در استان بسیار چشمگیر است؛ به‌طوری که بعد از تهران بیشترین دانشجو را استان سیستان و بلوچستان به نسبت جمعیت به خود اختصاص داده است. شهرهای زاهدان، زابل، و چابهار مراکز مهم دانشگاهی استان محسوب می‌شود.

بیشتر بدانیم

جدول ۲ــ۱۴ــ مقایسهٔ رشد آموزش (باسوادی) از سال ۸۵ــ ۱۳۶۵

آبان ۱۳۶۵		آبان ۱۳۷۰		آبان ۱۳۷۵		آبان ۱۳۸۵	
جمعیت	باسوادان	جمعیت	باسوادان	جمعیت	باسوادان	جمعیت	باسوادان
۸۸۲۱۷۶	۳۱۷۵۲۲	۱۱۱۷۳۷۸	۵۶۲۱۳۶	۱۴۰۲۰۶۸	۸۰۲۸۲۵	۲۴۰۵۷۴۲	۱۳۷۸۵۴۸

درس پانزدهم: چشم‌انداز آینده استان

با گذشت سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، استان سیستان و بلوچستان نیز مانند سایر استان‌های کشور از برکات وجود انقلاب بهره برده است و تغییرات زیادی را در بخش کشاورزی، صنعت، راه‌ها، آموزش عالی و . . . شاهد بوده است.

امید است در چشم‌انداز آینده، سیستان و بلوچستان، استانی توسعه یافته با نقش و جایگاه مناسب اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در سطح کشور، پیشرو در فعالیت‌های بازرگانی و فراملّی با برخورداری در سلامت و رفاه به دور از فقر و بهره‌مند از امنیّت و محیط زیست مطلوب باشد.

شکل ۱ــ ۱۵ــ دانشگاه علوم پزشکی زاهدان

شکل ۲ــ۱۵ــ دانشگاه زابل

شکل ۳ــ۱۵ــ دانشگاه دریانوردی چابهار

شکل ۴ــ۱۵ــ دانشکده شهید نیکبخت

شکل ۵ــ۱۵ــ دانشگاه آزاد واحد زاهدان

مهم‌ترین ویژگی‌های چشم‌انداز آیندهٔ استان

۱ــ استان توسعه یافتهٔ متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی، متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی و . . .

۲ــ بهره‌مندی از امنیت پایدار در ابعاد مختلف

۳ــ دارای تولیدات انبوه و بازار پسند محصولات گرمسیری، نیمه‌گرمسیری، شیلاتی و فرآورده‌های آنها

۴ــ فعّال، مؤثر و دارای رشد مستمر اقتصادی متّکی بر جذب و تجهیز سرمایه‌های داخلی، خارجی و بومی و . . .

۵ــ دست یافتن به جایگاه اوّل مناسبات اقتصادی فراملّی در سطح کشور

۶ــ برخورداری از منابع انسانی متخصّص، متناسب با نیازهای بازار کار استان

شکل ۶ــ۱۵ــ خرمای بلوچستان

شکل ۷ــ۱۵ــ انگور سیستان

برخی از مهم‌ترین تنگناها و محدودیّت‌ها بر سر راه توسعهٔ استان

۱ــ شرایط طبیعی و اقلیمی دشوار به‌ویژه کمبود منابع آب، وزش دائمی باد و حرکت ماسه‌های روان

۲ــ پراکندگی سکونتگاه‌ها و کمبود منابع طبیعی

۳ــ تناوب دوره‌های خشکسالی و پیامدهای زیان‌بار زیست محیطی و آثار مخرّب آن بر تولیدات

بعضی از مسائل و مشکلات اساسی استان

۱ــ موقعیت استان به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی مواد مخدّر و همسایگی با دو کشور پاکستان و افغانستان زمینه‌ساز ناامنی و ترددهای غیر مجاز از مرزهای کشور

۲ــ رواج فرهنگ عشیره‌ای، طایفه‌ای، برخی باورها، نگرش‌های سنتی و ضدّ توسعه به‌عنوان عامل بازدارندهٔ نهادهای نوین اقتصادی و اجتماعی

۳ــ عدم رشد بخش رسمی اقتصاد در استان، گسترش تجارت زیرزمینی و واردات قاچاق از کشورهای هم‌جوار

۴ــ نرخ بیکاری بسیار بالا در مقایسه با سطح کشور و رشد سریع جمعیّت و ضریب جوانی بالای جمعیّت استان

مهم‌ترین هدف‌های بلندمدت توسعه استان

براساس سند چشم‌انداز ۲۰ سال آینده برخی از مهم‌ترین اهداف و راهبردهای بلندمدت توسعهٔ استان عبارت‌اند از :

۱ــ تقویت مناسب اقتصادی فراملّی با بهره‌گیری از موقعیت جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی استان با استفاده از موقعیت مناطق آزاد چابهار و منطقهٔ ویژه اقتصادی زابل

شکل ۸ــ۱۵ــ بهره‌گیری از انرژی‌های باد و خورشید

۲ــ توسعهٔ بخش کشاورزی با تأکید بر زیر بخش‌های باغبانی، صید و آبزی‌پروری، کشت‌های متراکم و گلخانه‌ای

۳ــ توسعهٔ ظرفیّت‌های صنعت گردشگری و بهره‌برداری از جاذبه‌های تاریخی استان

۴ــ برقراری امنیت لازم در ابعاد مختلف (فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی) به منظور تسهیل فرآیند توسعهٔ استان

۵ــ مدیریت بهینهٔ محیط زیست، حفظ،احیا و اصلاح منابع پایه و طبیعی

۶ــ بهره‌گیری از انرژی‌های تجدید شونده مانند باد، زیست توده و خورشید

در ادامه در جهت چشم‌انداز آیندهٔ استان اهداف و راهبردهای توسعه استان را می‌توان به بخش‌های مختلف تقسیم کرد.

شکل ۹ــ۱۵ــ گلخانه

برخی از اهداف و راهبردهای توسعه در بخش میراث فرهنگی و گردشگری

۱ــ توسعهٔ ظرفیّت‌های صنعت گردشگری و بهره برداری از جاذبه‌های تاریخی استان

۲ــ ایجاد زیر ساخت‌های مناسب صنعت گردشگری و حفظ و احیای آثار فرهنگی، تاریخی منطقه و حفظ سنّت نمونه و منحصر به فرد سفال کلپورگان

برخی از اهداف و راهبردهای توسعهٔ استان در بخش‌های اجتماعی، فرهنگی، هنری و تربیت بدنی

۱ــ توسعهٔ منابع انسانی استان و ارتقای سطح سواد و فرهنگ عمومی از طریق گسترش آموزش‌های عمومی و حرفه‌ای و تخصصی

۲ــ گسترش ورزش‌های پرورشی، همگانی، تفریحی، قهرمانی و حرفه‌ای در استان

۳ــ بسترسازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی ، فرهنگی و سیاسی زنان در روند توسعهٔ استان

بیشتر بدانیم

الف ــ اصلی‌ترین قابلیت‌های توسعه

۱ــ موقعیت جغرافیایی ویژه و مناسب استان به جهت استقرار در کنار آب‌های آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز، برخورداری از ۱۱۰۰ کیلومتر مرز خاکی با کشورهای پاکستان و افغانستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز ساحلی در کنار دریای عمان، نزدیکی مناطق ساحلی استان با کشورهای حوزه خلیج‌فارس و دریای عمان، شبه قاره هند و کشورهای آفریقایی.

۲ ــ شرایط ممتاز استان برای تصدی نقش در بازرگانی ملی و ترانزیت خارجی میان اروپا و آسیای مرکزی با آسیای شرقی و جنوبی و شاخ آفریقا و امکان ایجاد و توسعه تبادلات قانونی در زمینه انرژی برق.

۳ ــ اقلیم مناسب کشت محصولات سودآور صادراتی (خرما، مرکبات، موز، انبه)، دشت‌های هموار و اراضی مستعد در شمال و جنوب استان و بهره‌مندی از نژادهای دام بومی و امکانات ایجاد صنایع وابسته به محصولات گرمسیری.

۴ ــ اراضی و اقلیم مناسب در سواحل جنوبی برای توسعه فعالیت‌های شیلاتی و صیادی، پرورش میگو و توسعه صنایع وابسته.

۵ ــ اقلیم مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری در سواحل دریای عمان و دامنه‌های تفتان.

۶ ــ وجود نهادهای مهم اقتصادی و توسعه‌ای در سطح استان به‌ویژه منطقه آزاد چابهار، بازارچه‌های مرزی.

۷ ــ وجود پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی و پذیرش عمومی و توسعه‌خواهی مردم، رواج فرهنگ تجارت و مبادله، قناعت، سخت‌کوشی، سازمان‌پذیری و مشارکت‌جویی به‌عنوان بستر مهم اقدامات و سیاست‌های توسعه منطقه‌ای.

۸ ــ امکان بهره‌گیری از انرژی‌های تجدیدشونده باد، زیست‌توده و خورشید.

فعالیت

دانش‌آموز عزیز

۱ــ دربارهٔ چشم‌انداز آیندهٔ منطقهٔ محل زندگیتان برای رسیدن به استان توسعه یافته چند مورد پیشنهادی بنویسید.

۲ــ با اجرای برنامه‌های چشم‌انداز، شما آیندهٔ استان را چگونه پیش‌بینی می‌کنید؟

شکل ۱۰ــ۱۵ــ نقشه راه‌های استان

گروه تألیف کتاب استان شناسی سیستان و بلوچستان (علیرضا میر و لیلا میرشکاری) زیر نظر معاونت محترم متوسطه آموزش و پرورش استان از اساتید محترم و همچنین همکاری و مساعدت صمیمانهٔ نهادها و ارگان‌هایی که در تهیه و ارایهٔ اطلاعات مورد نیاز مؤلفان یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌نماید.

با تشکر از استاندار محترم استان سیستان و بلوچستان، معاونت محترم سیاسی اجتماعی و سایر معاونین محترم استانداری و تشکر از مدیر کلّ محترم، معاونت محترم آموزش متوسطه، معاونت محترم اداری و پشتیبانی، معاون محترم پژوهش و برنامه‌ریزی و منابع انسانی، رئیس گروه تکنولوژی و گروه‌های آموزشی متوسطه و رئیس گروه بررسی محتوای آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان

اساتید، ادارات و سازمان‌هایی که در تهیه و ارسال اطلاعات همکاری داشته‌اند :

۱ــ استانداری استان سیستان و بلوچستان

۲ــ ادارهٔ کل آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان

۳ــ ادارهٔ کل میراث فرهنگی و گردشگری استان

۴ــ ادارهٔ کل منابع طبیعی استان

۵ــ ادارهٔ کل امور عشایری استان

۶ــ ادارهٔ کل هواشناسی استان

۷ــ ادارهٔ کل راه و ترابری

۸ــ سازمان آب منطقه‌ای استان (عکس ماهواره‌ای و . . .)

۹ــ شرکت آب و فاضلاب استان

۱۰ــ شرکت آب وفاضلاب روستایی استان

۱۱ــ شرکت گاز استان

۱۲ــ ادارهٔ کل راه آهن استان

۱۳ــ سازمان صدا و سیما

۱۴ــ لشکر ۸۸ زرهی زاهدان

۱۵ــ بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس

۱۶ــ ادارهٔ کل بنیاد شهید

۱۷ــ سازمان جهاد کشاورزی استان
۱۸ــ سازمان مسکن و شهرسازی
۱۹ــ سازمان صنایع و معادن (عکس ماهواره‌ای و...)
۲۰ــ شیلات سیستان
۲۱ــ سازمان حفاظت محیط زیست
۲۲ــ ادارهٔ کل ارشاد اسلامی استان
۲۳ــ هیئت ورزش روستایی و عشایری استان
۲۴ــ ادارهٔ کل بنیاد مسکن
۲۵ــ مدیریت بحران استان
۲۶ــ شرکت شهرک‌های صنعتی استان
۲۷ــ ادارهٔ کل اسناد ملی استان
۲۸ــ دانشگاه زابل
۲۹ــ ادارهٔ کل حمل و نقل و پایانه‌های استان
۳۰ــ دکتر عیسی ابراهیم‌زاده، پژوهشکده علوم زمین و جغرافیای دانشگاه سیستان و بلوچستان
۳۱ــ دکتر ایرج افشار سیستانی (ایران‌شناس)
۳۲ــ دکتر محمود خسروی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی دانشگاه سیستان و بلوچستان
۳۳ــ دکتر غلامرضا میری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان
۳۴ــ دکتر حسین نگارش، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی دانشگاه سیستان و بلوچستان
۳۵ــ مرکز بررسی‌ها و مطالعات راهبردی سازمان بنادر و دریانوردی وزارت راه و شهرسازی

با تشکر از خانم فاطمه اکبری (دبیر جغرافیا)، آقای عبدالرحیم باقری‌فر (دبیر زمین‌شناسی)، آقای محمد نادر سراوانی (دبیر علوم اجتماعی/ مردم‌شناسی)، خانم فاطمه کبری قهقایی (دبیر تاریخ) و کلیه همکارانی که در جمع‌آوری مطالب، طراحی، تایپ، ویرایش، به‌روز رسانی کتاب در سال جدید و چاپ کتاب همکاری لازم را داشته‌اند.

ضمناً در صورت از قلم افتادن بعضی اسامی یا منابع و نیز از اینکه امکان به تصویر کشاندن عکس تمام شهدای عزیز نبود، عذرخواهی می‌نماییم.

منابع و مآخذ

۱ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۸۹ : آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی محیطی در جنوب شرق ایران، انتشارات مؤسسه اطلاعات تهران.

۲ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۸۸ : بنیان‌های جغرافیایی جنوب شرق ایران، انتشارات پژوهشکده علوم زمین و جغرافیا وابسته به دانشگاه سیستان و بلوچستان و اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی سیستان و بلوچستان، چاپ اطلاعات، تهران.

۳ــ ابراهیم‌زاده،عیسی،۱۳۸۹ : سیستان مرکز نیمروز واقعی یا نصف‌النهار مبدأ جهان، انتشارات سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران.

۴ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۸۹ : سیستان خاستگاه مدنیت و شهرنشینی در شرق ایران، انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران.

۵ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۸۴ : طرح جامع استان سیستان و بلوچستان قسمت اول، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری سیستان و بلوچستان.

۶ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۸۴ : طرح جامع استان سیستان و بلوچستان قسمت دوم، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری سیستان و بلوچستان.

۷ــ اسمعیل‌نژاد، مرتضی (۱۳۸۴) : پهنه‌بندی اقلیمی استان سیستان و بلوچستان با اطلاعات جغرافیایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقلیم‌شناسی،دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی،دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۸ــ افشار (سیستانی)،ایرج : مقدمه‌ای بر شناخت ایل‌ها،چادرنشینان و طوایف عشایر ایران، جلد اول و دوم، چاپ هما، تهران.

۹ــ افشار (سیستانی)، ایرج،۱۳۶۹ : سیستان‌نامه، جلد اول، نشر مرغ آمین، تهران.

۱۰ــ افشار (سیستانی)، ایرج،۱۳۶۹ : سیستان‌نامه، جلد دوم، نشر مرغ آمین، تهران.

۱۱ــ افشار (سیستانی)، ایرج،۱۳۷۱ : بلوچستان و تمدن دیرینه آن،انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی،تهران.

۱۲ــ افشار (سیستانی)،ایرج ،۱۳۸۹ : زابل نصف‌النهار واقعی جهان، روزنامه اطلاعات، ۲ اردیبهشت.

۱۳ــ افشار (سیستانی)، ایرج،۱۳۶۷ : بزرگان سیستان، انتشار مرغ آمین، تهران.

۱۴ــ افشار (سیستانی)، ایرج، ۱۳۸۱ : ویژگی‌های اخلاقی و نژادی مردم سیستان، ناشر روابط عمومی دانشگاه زابل.

۱۵ــ باستانی پاریزی، ابراهیم،۱۳۷۷ : یعقوب لیث، نشر مرکز کرمان‌شناسی.

۱۶ــ باقری، عباس، ۱۳۷۷ : از هیرمند تا اروند، انتشارات کنز، بزرگداشت سرداران و شهدای استان سیستان و بلوچستان، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

۱۷ــ سند توسعه اشتغال استان سیستان و بلوچستان، ناشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۴

۱۸ ــ برنامه اول الی پنجم توسعه اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ناشر، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی

۱۹ــ بریمانی، فرامرز،۱۳۷۹ : بادهای ۱۲۰ روزه در فرهنگ مردم سیستان، سازمان میراث فرهنگی و صنایع‌دستی سیستان و بلوچستان، زاهدان.

۲۰ــ بهزادی،رقیه،۱۳۸۲ : آریاها و نا آریاها در چشم‌انداز کهن تاریخ ایران، انتشارات طهوری.

۲۱ــ پیرنیا، حسن،۱۳۷۰ : ایران باستان (جلد ۱)، تهران، دنیای کتاب.

۲۲ــ تاریخ سیستان،۱۳۸۱ : به تصحیح ملک‌الشعرا بهار : چاپ پلک ایران، تهران.

۲۳ــ تیت، چی. پی، ۱۳۶۲ : سیستان به اهتمام غلامعلی رئیس‌الذاکرین، جلد دوم، انتشارات ارشاد اسلامی سیستان و بلوچستان، مشهد.

۲۴ــ جانب الهی،محمد سعید،۱۳۷۳ : پژوهش‌های مردم‌شناسی، مساکن سنتی عشایری بلوچ، سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی سیستان و بلوچستان، زاهدان.

۲۵ــ جعفری، عباس،۱۳۶۶ : فرهنگ بزرگ گیتاشناسی (اصطلاحات جغرافیایی)، انتشارات سازمان جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.

۲۶ــ ذوالفقاری کرمانی،۱۳۷۴ : جغرافیای نیمروز،نشر میراث مکتوب.

۲۷ــ چشم‌انداز بیست ساله سند ملی توسعه استان سیستان و بلوچستان، ناشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سیستان و بلوچستان، جاهد، ۱۳۸۴.

۲۸ــ حسین‌پور، پرویز،۱۳۷۳ : نظری و گذری بر تاریخ سیستان، انتشارات صفار.

۲۹ــ حسینی، سیدباقر،۱۳۸۰ : علما و دانشمندان سیستان، ناشر روابط عمومی دانشگاه زابل.

۳۰ــ حیدری مکرر، حمید، میرلطفی، محمودرضا، خمر، غلامعلی، بزی، خدارحم،۱۳۸۰ : سیستان خاستگاه آسیاهای بادی در جهان، روابط عمومی دانشگاه زابل.

۳۱ــ خسروی، محمود و حسین نگارش (۱۳۷۹) اقلیم کشاورزی استان سیستان و بلوچستان، طرح پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۳۲ــ خسروی، محمود،۱۳۸۴ : طرح پژوهشی، اثرات اکولوژیکی و زیست محیطی بادهای ۱۲۰ روزه در سیستان، سازمان حفاظت محیط زیست استان سیستان و بلوچستان.

۳۳ــ خمک، محمد، ۱۳۸۷ : ماتیکان سیستان، انتشارات وازیران، مشهد.

۳۴ــ خمر، غلامعلی، میرلطفی، محمودرضا، بزی، خدارحم، حیدری مکرر، حمید، ۱۳۸۰ : جاذبه‌های سیاحتی و توریستی سیستان، ناشر روابط عمومی دانشگاه زابل.

۳۵ــ دوانی، علی، ۱۳۸۴ : اولین قیام مردان مرد برای خونخواهی امام حسین (ع) در سیستان، روابط عمومی دانشگاه زابل.

۳۶ــ دهمرده، حیدرعلی، کیخامقدم، وحید، اویسی، عبدل علی، ۱۳۸۰ : شاعران سیستان، ناشر روابط عمومی دانشگاه زابل.

۳۷ــ رئیس‌الذاکرین دهبانی، غلامعلی، ۱۳۸۸ : زاد سروان سیستان، جلد اول، شرح منثور، احوال طوایف سیستان، انتشارات فرهنگ سیستان، مشهد.

۳۸ــ زحل‌فر، مریم،۱۳۸۶ : شهرستان زاهدان، ناشر : سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان.

۳۹ــ زرگر، غلامحسین،۱۳۸۹ : قهرمان بلوچستان، انتشارات ارتش جمهوری اسلامی ایران، لشکر ۸۸ زرهی سیستان و بلوچستان، زاهدان.

۴۰ــ زرین‌کوب، عبدالحسین،۱۳۷۹ : تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران، امیرکبیر.

۴۱ــ زرین‌کوب، عبدالحسین، ۱۳۶۷ : تاریخ مردم ایران (ایران قبل از اسلام)، تهران، امیرکبیر.

۴۲ــ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استانداری سیستان و بلوچستان : سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، زاهدان،۱۳۸۷.

۴۳ــ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استانداری سیستان و بلوچستان : سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، زاهدان، ۱۳۸۸.

۴۴ــ سربازی، محمد اشرف، ۱۳۷۶ : موسیقی بلوچستان، سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی سیستان و بلوچستان، .

۴۵ــ سیاسر، قاسم،۱۳۸۳ : مناسبات سرداران، علما و تحصیل‌کردگان بلوچ با دولت مدرن، انتشارات تفتان، زاهدان.

۴۶ــ سید سجادی، سید منصور، ۱۳۸۸ : مجموعه مقالات شهر سوخته، انتشارات سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان.

۴۷ــ سید سجادی، سید منصور،۱۳۷۴ : باستان‌شناسی و تاریخ بلوچستان، سازمان میراث فرهنگی کشور.

۴۸ــ سید سجادی، سید منصور،۱۳۷۴ : هشت گفتار باستان‌شناسی و تاریخ بلوچستان، سازمان میراث فرهنگی کشور.

۴۹ــ سید سجادی، سید منصور، ۱۳۸۸ : بلوچستان باستان، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران.
۵۰ ــ سیستان و بلوچستان، ناشر ادارهٔ کل میراث فرهنگی و صنایع دستی استان سیستان و بلوچستان، سال ۱۳۹۰.
۵۱ ــ سیستانی، ملک‌شاه حسین،۱۳۴۴ : احیای الملوک، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۵۲ــ سیستانی، محمد اعظم،۱۳۶۷ : سیستان سرزمین ماسه‌ها و حماسه‌ها، انتشارات مرکز علوم اجتماعی آکادمی علوم، نشر مطبعه دولتی.
۵۳ــ سلیقه، محمد،۱۳۸۳ : مکانیزم‌های بارش جنوب شرق، مجله پژوهش‌های جغرافیایی شماره ۵۶، تهران.
۵۴ــ شکویی، حسین،۱۳۵۴ : مقدمه‌ای بر جغرافیای جهانگردی، انتشارات دانشگاه تبریز.
۵۵ــ شکویی، حسین،۱۳۷۳ : جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، انتشارات سمت، تهران.
۵۶ــ طبری، محمدبن جریر،۱۳۶۲ : تاریخ طبری (تاریخ الرسل و الملوک)، ترجمه ابوالقاسم پاینده، انتشارات اساطیر، تهران.
۵۷ــ عقیلی، جمال‌الدین،۱۳۸۰ : برنامه‌ریزی و ساختارهای شهری، انتشارات سیمای دانش.
۵۸ــ علیجانی، بهلول.۱۳۶۶ : رابطه پراکندگی مکانی مسیر سیکلونی خاورمیانه با سیستم‌های هوایی سطح بالا، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی شماره ۴، مشهد.
۵۹ــ علیجانی، بهلول،۱۳۸۲ : آب و هوای ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
۶۰ــ علیجانی، بهلول.کاویانی، محمدرضا، ۱۳۷۸ : مبانی آب و هواشناسی، انتشارات سمت.
۶۱ــ فرای، ریچاردن،۱۳۷۳ : ترجمه مسعود رجب‌نیا، میراث باستانی ایران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۶۲ــ کاوش، حسین‌علی،۱۳۸۲ : پژوهش و نگارش، کوه و دریاچه سیستان، آیین ادیان، چاپ ایران.
۶۳ــ کیخواه مقدم، وحید، جوان، حبیبا...، براهویی، محمدرضا، حیدری نسب، حسین‌علی،۱۳۸۰ : بزرگ‌ترین افتخار سیستان، ناشر روابط عمومی دانشگاه زابل، مؤسسه اطلاعات.
۶۴ــ گلستانه، مزار،۱۳۸۴ : فرهنگ عامه، امثال و حکم مردم سیستان (۱)، انتشارات هلیاتوس.
۶۵ــ گیر شمن، رومن، ۱۳۷۴ : ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، .
۶۶ــ مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۸۷ :مترجم امیران مرزدار و مرزهای خارجی ایران، تهران.
۶۷ــ مسعودیان، سید ابوالفضل، ۱۳۹۰ : آب و هوای ایران، انتشارات شریعه توس، مشهد.
۶۸ــ موسوی حاجی، سیدرسول، مهرآفرین رضا، ۱۳۸۸ : جستاری در جغرافیای تاریخی سیستان (از آغاز تا سده نهم ه.ق) انتشارات سازمان میراث فرهنگی.
۶۹ــ مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
۷۰ــ میر، علیرضا،۱۳۷۵ :اصول و مبانی طراحی پارک ملت زاهدان، پایان‌نامه کارشناسی.
۷۱ــ میری، مهدی، حسنعلی‌پور، حمید،۱۳۸۲ : پیشینه تجارت در شهر سوخته، ناشر دانشگاه زابل.
۷۲ــ مهربان، احمد و شهرزاد تیموری، ۱۳۶۸ : صنایع دستی گیاهی سیستان و بلوچستان، انتشارات تفتان زاهدان.
۷۳ــ نگارش، حسین، خسروی، محمود :ویژگی‌های ژئومورفیک و مورفومتریک گِل‌فشان ناپگ (Napag) در جنوب شرقی ایران.
۷۴ــ نگارش، حسین، لطیفی، لیلا : مقاله تحلیل ژئومورفولوژیکی روند پیشروی تپه‌های ماسه‌ای شرق دشت سیستان در خشک‌سالی‌های اخیر.
۷۵ــ نگارش، حسین،۱۳۷۷ : بررسی تحول ژئومورفولوژیکی بخشی از ناحیه ساحلی دریای عمان از زمین تا کلات، پایان‌نامه دکتری.
۷۶ــ نگارش، حسین، ۱۳۸۰ : گل‌فشان‌ها و گسترهٔ جغرافیایی آن در ایران، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ویژه‌نامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۳.

۷۷ــ هرتسفلد، ارنست، ۱۳۵۴ : تاریخ باستانی ایران بر مبنای باستان‌شناسی، تهران.

۷۸ــ همت، محمود، ۱۳۷۱ : تاریخ سیستان و بلوچستان، انتشارات گلی، تهران.

۷۹ــ یادگاری،عبدالحسین،۱۳۷۴ : آداب و سنن مردم بلوچ، سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی سیستان و بلوچستان.

(برخی از منابع و سایت‌های مفید برای مطالعه و یادگیری بیشتر)

۱ــ ابراهیم‌زاده، عیسی،۱۳۹۱ : سازمان‌یابی فضایی و روابط شهر و روستا، نشر مرندیز، مشهد.

۲ــ عابدین درکوش، سعید، ۱۳۷۰ : درآمدی بر کارتوگرافی، انتشارات سمت.

۳ــ زاهدی، مجید : مقدمه‌ای بر کارتوگرافی، انتشارات سمت، ۱۳۷۰.

۴ــ ژرژ، پیر،۱۳۷۴ : ترجمه دکتر حسین مطیعی لنگرودی، روش تحقیق در جغرافیا، انتشارات آستان قدس رضوی،مشهد.

۵ــ ذوالفقاری، محمود،۱۳۷۴ : نقشه‌برداری (شناخت کلی)، انتشارات دانشگاه صنعتی امیرکبیر پلی‌تکنیک تهران.

۶ــ شهیدی حسین،۱۳۶۰ : چهارسو و نگرش کوتاه بر تاریخ و جغرافیای تاریخی، انتشارات امیرکبیر.

۷ــ شیعه، اسماعیل،۱۳۷۱ : مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.

۸ــ مجتهدزاده، یوسف، ۱۳۶۸ : آغاز شهرنشینی در ایران، انتشارات مرکز دانشگاهی، تهران.

۹ــ وحدانی، اسدی، مجید و غلامرضا میری، ۱۳۸۵ : ناشر دانشگاه آزاد اسلامی. Arc vie w (GIS)

۱۰ــ سایت سازمان جنگل‌ها و آبخیزداری کشور : www.frw.org.ir

۱۱ــ سایت ادارهٔ کل منابع طبیعی سیستان و بلوچستان sistanbaluchestan.frw.org.ir

۱۲ــ سایت ادارهٔ کل میراث فرهنگی، صنایع دستی سیستان و بلوچستان : http: //chht-sb.ir

۱۳ــ سایت مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی : http: //www.sid.ir

۱۴ــ سایت دانشنامه آزاد : http: //fa.wikipedia.org

۱۵ــ وبلاگ گروه آموزشی درس جغرافیا متوسطه استان سیستان و بلوچستان :

http: //sb-geo.blogsky.com/

در صورتی که همکاران، اساتید و کارشناسان محترم نظر یا مطلبی جهت هرچه بهتر شدن کتاب دارند لطفاً به آدرس پست الکترونیک زیر ارسال نمایند.

پست الکترونیک amirali1293@yahoo.com